

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/91121>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-06 and may be subject to change.

HOOFDSTUK III

LIEFTINCK'S STREVEN NAAR MONETAIR EVENWICHT

P.G.T.W. van Griensven

J.C.F.J. van Merriënboer

Prioriteiten van een financieel regulist

Minister van Financiën Pieter Lief tinck was de man van het Nederlandse financiële herstel in de periode 1945-1952. Als vernieuwingsgezin d CHU-lid trad deze domineeszoon in 1945 op 42-jarige leeftijd toe tot het kabinet-Schermerhorn-Drees. In februari 1946 brak hij door naar de PvdA. Lief tinck's werkkraacht was legendarisch. Geen enkel departement deed een betaling van meer dan f 100 of zijn handtekening stond eronder.¹ Vrijwel vanuit het niets organiseerde hij in 1945 een modern 'superdepartement' dat onder zijn leiding de taak waarvoor de regering zich gesteld zag, moest uitvoeren. Adviseurs, vertrouwensmensen en staatssecretarissen had Lief tinck niet nodig. 'Financiën was een beetje een eenmansbedrijf.'²

Lief tinck had scherp omlijnde opvattingen over de taak van de regering in 1945. De belangrijkste doelstellingen waren het herstel van consumptie en productie ('materieel herstel'), een zo hoog mogelijke werkgelegenheid en een billijker inkomensverdeling ('sociaal herstel'). Grondvoorwaarde om deze doelstellingen te kunnen verwezenlijken was het financieel herstel. Dat vergde een streng program: geldzuivering, sanering van de overheidsfinanciën en het in evenwicht brengen van de betalingsbalans. Deze stappen zouden bovendien moeten worden gerealiseerd zonder de last in de vorm van een enorme staatsschuld op toekomstige generaties af te wentelen. Bij de uitvoering van dit program moest de overheid een grote rol spelen. Dit had niets te maken met staatsocialisme, maar met de moderne economische inzichten van mensen als J.M. Keynes. Als hoogleraar economie te Rotterdam had Lief tinck dit soort opvattingen al vanaf 1934 verkondigd.

In de periode-Schermerhorn-Drees (1945-1946) lag de prioriteit bij de geldzuivering. Er werd een 'crash'-programma uitgevoerd om met één slag het teveel aan geld (in verband met de goederenschaarste tijdens en kort na de oorlog) op te ruimen en de bronnen van geldschepping onder controle te brengen. De zwarte markt werd de kop in gedrukt, oorlogswinst werd waar deloos.³

In de periode van het kabinet-Beel (1946-1948) was de begroting aan de beurt. Het kostte het ministerie veel moeite om tot een aanvaardbaar overzicht van inkomsten en uitgaven te komen. De begrotingssystematiek werd verbeterd en de bevoegdheden van de minister van Financiën op het terrein van het begrotingstoezicht werden verruimd.⁴ Lief tinck was een zeer streng

Hoofdstuk III

schatkistbewaarder. De departementale begrotingen werden post voor post vastgesteld in marathonzittingen tussen de betrokken minister en Lief tinck persoonlijk. Vóór zo'n gesprek liet de minister van Financiën zich uitvoerig voorlichten door de ambtenaar op zijn ministerie die speciaal belast was met de inspectie van de beleidsvoornemens van een bepaald departement en de financiële consequenties daarvan.⁵ Een sectorminister kon dan gemakkelijker worden overreed of weggespeeld.

foto Spaarnestad

Minister van Financiën P. Lief tinck presenteert de miljoenennota in de Tweede Kamer

Tot 1948 bleek het niet mogelijk tot een sluitende begroting te komen. Het naoorlogse herstel, de subsidiepolitiek en de oorlog in Nederlands-Indië vergden enorme bedragen, gefinancierd met geldscheppingen door de overheid. Lief tinck was ook bereid extra lasten voor het Rijk aan te gaan om de economische bedrijvigheid te stimuleren⁶ en noodzakelijke sociale voorzie-

ningen te treffen (zoals de Noodwet-Drees uit 1947). 'De cost van de toenmalige begrotingstekorten moest uitgaan voor de baet', verklaarde Lieftinck op 5 maart 1952 in de Eerste Kamer.⁷ Dit was de laatste keer dat hij voor het parlement verantwoording zou afleggen voor het algemene financiële beleid. Hij verdedigde zich bij die gelegenheid vooral tegen het verwijt dat hij te weinig overschotten had gekweekt om kortlopende staatsschuld af te lossen. Hierop zal nog worden teruggekomen.

Na 1948 ontstonden er wèl begrotingsoverschotten. Langzaam kwam de sanering van de overheidsfinanciën in zicht. Het laag houden van de rente droeg er belangrijk toe bij dat de overheidsuitgaven beperkt werden. Ook hierop wordt later teruggekomen.⁸

Tegenover een gunstige ontwikkeling aan de uitgavenkant stonden sterk gestegen inkomsten en vanaf 1948 de Marshallhulp. De ramingen van zowel uitgaven als inkomsten weken overigens sterk af van hetgeen uiteindelijk gerealiseerd werd. Er werd meestal minder uitgegeven en er kwam veel meer binnen. Lieftinck weet dit vooral aan het niet volledig uitgeven van begrotingsposten vanwege materiaal- en deviezengebrek, het efficiencytoezicht van het ministerie van Financiën en het innen van achterstallige belastingen over de laatste oorlogsjaren.⁹ Zijn tegenstanders stelden daarentegen dat Lieftinck opzettelijk belastingoverschotten creëerde ten behoeve van de staat: het budgetrecht van het parlement werd uitgehold; het particuliere initiatief werd gewurgd door torenhoge belastingen.

De derde stap op weg naar financieel herstel was het in evenwicht brengen van de betalingsbalans.¹⁰ Voor de voortzetting en uitbreiding van het herstel van de nationale productie moest Nederland in de jaren 1946 tot 1950 flink importeren, terwijl de export op een laag peil bleef. De betalingsbalansstekorten werden gefinancierd met aanzienlijke buitenlandse leningen, de verkoop van buitenlandse effecten, een deel van de Nederlandse goudreserve en, vanaf de tweede helft van 1948, de Marshallhulp. Sinds het najaar van 1948 ging het met de Nederlandse export steeds beter. Langzaam verbeterde de betalingsbalanspositie. Er werd een begin gemaakt met de liquidatie van het distributiestelsel, levensmiddelen subsidies werden verlaagd, het buitenlandse handels- en betalingsverkeer werd vergaand geliberaliseerd.

In het voorjaar van 1950 leek het volledige financiële herstel binnen bereik. De Korea-oorlog, die in juni uitbrak, dreigde echter een vette streep te zetten door alles wat Lieftinck in vijf jaren bereikt had. De toenemende internationale spanning leidde tot een wereldwijde hamsterwoede en zette de ondernemers aan hun voorraden te vergroten. De prijzen van grondstoffen en duurzame consumptiegoederen schoten omhoog. Voor een grondstofarm land als Nederland pakte dat nadelig uit, temeer daar de prijzen van de Nederlandse exportgoederen minder hard stegen. De invoer stond bovendien nog onder druk van de devaluatie van 1949 en de toenemende liberalisatie van het handelsverkeer. Kortom, de betalingsbalans sloeg uit het lood en de goud- en deviezenreserve slonk snel. Om de voorraden van de ondernemin-

Hoofdstuk III

gen en particulieren te financieren werden liquide reserves gemobiliseerd, steeg de kredietvraag en was er sprake van belangrijke ontsparingen. Door dat een groot deel van de liquide reserves van het bedrijfsleven, hetzij rechtstreeks, hetzij via banken, in schatkistpapier was belegd, liep de grote financieringsbehoefte uit op een leegloop van de schatkist. De Koreacrisis had ook tot gevolg dat Nederland zich zwaardere militaire inspanningen moest getroosten. Dit vormde een verdere bedreiging voor het monetair, budgettair en betalingsbalansevenwicht.

Pleidooi voor een paardenmiddel

Lieftinck eiste keiharde maatregelen om de betalingsbalanspositie te verbeteren: de invoerliberalisatie moest tijdelijk worden teruggedraaid en er moesten fysieke controles worden ingesteld. Met een prijsstop gekoppeld aan een distributiestelsel wilde hij de klok als het ware vijf jaar terugzetten. Het levensniveau dat mogelijk was met de Marshallhulp en vóór Korea was volgens de minister van Financiën niet meer mogelijk.¹¹

Lieftinck probeerde begin december 1950 de ministerraad over te halen om die keiharde maatregelen te nemen, maar hij stuitte op een veto van zijn collega's Van den Brink en Stikker.¹² Het terugdraaien van de liberalisaties was het laatste dat zij wilden doen. Uiteindelijk leed de minister van Financiën een principiële nederlaag. Het kabinet koos niet voor drastische overheidscontrole, maar voor globale, indirecte maatregelen. De basis voor het regeerprogramma waarin die maatregelen werden neergelegd was een rapport van deskundigen op sociaal-economisch terrein. Dat rapport bevatte een nationaal economisch dekkingsplan. De hoofdelementen daarvan waren consumptie- en investeringsbeperking, bezuiniging op de rijksbegroting, belastingverhoging, leningen en kredietbeperking.

In het eerste deel van dit hoofdstuk staan de begrotingsmaatregelen centraal. De directe aanleiding voor de belastingverhoging was de verhoogde defensie-inspanning. Het kabinet wilde f 2 miljard extra defensieuitgaven in vier jaar dekken door belastingverhoging en leningen. De belastingmaatregelen waren zo gekozen dat zij tevens bijdroegen aan de bestedingsbeperking. De 'grote massa' zou echter worden ontzien. Die had immers haar bijdrage aan de lastenverzwaring al geleverd via een subsidievermindering die slechts gedeeltelijk door loonsverhoging was gecompenseerd (dus met een reële loondaling van 5%).

Het tweede deel van dit hoofdstuk staat in het teken van de monetaire maatregelen die het kabinet nam. De aandacht is daarbij in hoofdzaak gericht op de parlementaire behandeling van het wetsontwerp Toezicht op het credietwezen dat een vergaande kredietbeheersing door de overheid mogelijk moest maken. Zowel de in het voorjaar van 1951 door Lieftinck voorgestelde belastingmaatregelen als het wetsontwerp Toezicht op het credietwe-

zen leidden tot felle perscampagnes en verhitte parlementaire debatten. De minister kreeg deels zijn zin, maar dat had nogal wat voeten in de aarde.

Lieftinck had het liefst al in 1951 om persoonlijke redenen als minister willen verdwijnen, maar voor minister-president Drees en voor de PvdA bleek hij onmisbaar. Hij verliet tenslotte op 1 juli 1952 de politiek. Dat was het moment om de balans op te maken over de bijdrage van minister Lieftinck aan het Nederlandse financiële herstel in de periode 1945-1952. In het slotdeel van dit hoofdstuk zal een poging ondernomen worden.

Het belastingdebat van 1951. Lieftinck eist het volle pond*

Het regeerprogram

In het ontwerp-regeerprogram, zoals dat door de vijf fractievoorzitters op 2 maart 1951 was aanvaard, was vastgelegd dat de militaire uitgaven voor de komende vier jaar f 1,5 miljard per jaar dienden te bedragen. Dit betekende extra militaire uitgaven ten bedrage van f 500 miljoen per jaar. Deze zouden 'grosso modo voor de helft door belastingen en voor de helft door leningen moeten worden gefinancierd'. De belastingmaatregelen zouden 'op de kortst mogelijke termijn' moeten worden ingevoerd. Het regeerprogram somde een aantal concrete maatregelen op: 'In het bijzonder (wordt) gedacht aan verhoging van de vennootschapsbelasting en van de inkomstenbelasting naar de maatstaf van de winst, van de omzetbelasting op minder noodzakelijke artikelen, en van de omzetbelasting bij de groothandel.' Het kabinet zou voorts de mogelijkheid onderzoeken van een overwinstbelasting. Volgens het program zou 'tegelijk met de verhoging van de (...) genoemde belastingen (...) de fiscale winstvaststelling in overeenstemming worden gebracht met redelijke bedrijfs-economische overwegingen.' Voor een goed begrip van de discussie over de belastingmaatregelen is het van belang hier alvast te wijzen op drie punten die van belang zijn uit het bovenstaande. In de eerste plaats het feit dat het regeerprogram door de fractievoorzitters van KVP, PvdA, CHU, VVD en ARP was aanvaard, welke laatste partij in een later stadium van de formatie alsnog buiten de regeringscoalitie zou vallen. In de tweede plaats werden er in het regeerprogram (en later in de regeringsverklaring) enkele belastingmaatregelen met name genoemd. En ten derde zou tijdens de discussie worden gewezen op het woordje 'tegelijk' in de formulering rond de wijziging van het systeem van de fiscale winstvaststelling.

Van het regeerprogram is verder van belang dat het kabinet het handhaven van het monetaire evenwicht beschouwde als de grondslag voor zijn financiële en economische beleid en dat 'het gehele Regeringsbeleid erop gericht zal zijn de tekorten op de betalingsbalans weg te werken'. Om het betalingsbalansstekort te elimineren dienden de consumptie en de investeringen

* De tekst van deze paragraaf is van de hand van P.G.T.W. van Griensven.

Hoofdstuk III

in overeenstemming te worden gebracht met de netto-productie, plus de eventueel nog te verkrijgen buitenlandse hulp. Dit hield dus een bestedingsbeperking in die in de publieke sfeer 'voornamelijk door rechtstreekse centrale beïnvloeding tot stand (zal) moeten komen, terwijl in de particuliere sfeer de monetaire en fiscale restricties primair zullen zijn (...)' . Maar het kabinet sloot de mogelijkheid van fysieke controles niet geheel uit.

Het regeerprogram bepaalde ook dat het tekort op de rijksbegroting voor 1951 door verlaging van de uitgaven moest worden opgevangen. Een bezuiniging van 'minstens' f 150 miljoen was hiervoor noodzakelijk.

Tenslotte is van belang dat in de preambule van het regeerprogram gemeld werd dat het kabinet zich bij de verdeling van de lasten zou laten leiden door 'de sociale rechtvaardigheid, met een open oog voor de waarde van het gezin'.¹³

Het debat over de regeringsverklaring

De regeringsverklaring die W. Drees op 17 maart in de Tweede Kamer uitsprak bevatte twee nieuwe elementen in vergelijking met het regeerprogram. Naast de daar opgesomde belastingmaatregelen kondigde Drees ook een verhoging van de motorrijtuigenbelasting aan. Bovendien verklaarde de minister-president dat behalve de mogelijkheid van een overwinstbelasting ook 'nog andere belastingen in overweging zijn'. Drees deed namens het kabinet een beroep op het parlement de belastingontwerpen met de grootst mogelijke spoed te behandelen.¹⁴

In het debat traden voor de PvdA fractievoorzitter J.A.W. Burger en financieel specialist H.J. Hofstra in het geweer. Burger was niet helemaal gerust over het program en de uitvoering ervan. Zo had zijn fractie moeite met het tijdsverloop tussen het effectief worden van de maatregelen die de 'massa' zouden treffen (de subsidieverlaging) en de maatregelen die de 'beter gesitueerden' gingen treffen (de belastingvoorstellen). Gelukkig had Lieftinck voor deze onevenredigheid begrip getoond, aldus Burger; de minister had inmiddels de eerste twee belastingvoorstellen bij de Tweede Kamer aanhangig gemaakt. Burger riep de Kamer op 'het tempo van de Minister van Financiën bij te houden'. Het kabinet moest zorgen voor een rechtvaardige verdeling van de lasten: '(...) onverdraaglijk zou het zijn, indien bij het ene deel der bevolking de lasten zouden toenemen, doch bij het beter gesitueerde deel juist de winst'.¹⁵

Hofstra ging (als enige) uitgebreid in op de voorstellen die blijkens de regeringsverklaring in het verschiep lagen. Hij onderscheidde vier grondgedachten in het financiële programma waar hij mee kon instemmen: in de eerste plaats was de hogere defensielast alleen verantwoord indien de dekking ervoor verzekerd was; in de tweede plaats verenigde hij zich met de bezuiniging van f 150 miljoen, mits hierdoor geen levensbelangen werden geraakt; in de derde plaats leek het hem juist dat de belastingverhogingen ge-

zocht werden in de sfeer van de winsten en het niet-noodzakelijk verbruik; tenslotte stemde Hofstra in met een snelle afwikkeling van de belastingontwerpen. Hofstra had nog wel enige vragen. Zo wilde hij weten of de dekking ook voor méér dan de helft uit belastingmiddelen kon bestaan. En behoorden de vermogensbelasting en successierechten tot de categorie 'overige middelen' die in overweging waren? Hofstra zelf meende dat deze belastingen 'in het bijzonder aangewezen zijn, om een speciaal aandeel in deze extra-oorlogslasten op te brengen'.¹⁶ De hogere defensie-uitgaven waren immers bedoeld om een oorlog buiten de deur te houden en verwoestingen en vernielingen (van vermogens(sbezit)) te voorkomen.

Hofstra onderschreef de opvatting dat de belastingmiddelen, met het oog op het monetaire evenwicht, 'onverwijld' dienden te worden versterkt. Uit de reeds ingediende wetsontwerpen bleek echter dat de tariefsverhogingen per 1951 ingingen en niet, zoals Hofstra wenste, met terugwerkende kracht per 1950. Hij vreesde dat de rem op de investeringen zo te laat werd ingezet. Ook achtte hij het in strijd met een rechtvaardige lastenverdeling: 'Wat voorkomen moet worden, is, dat weer de kleine man het eerst de dupe wordt en dat de offers van andere zijden naar een verre toekomst worden verschoven.'¹⁷ Hofstra liet verder op enkele onderdelen van de inmiddels bekend geworden maatregelen al enige kritiek horen, met name op de beperking van de mogelijkheid tot vervroegd afschrijven en op de aanpassing van het winstbegrip. Hofstra wees tenslotte op de reserves van zijn fractie bij het geloof van het kabinet in globale financiële en fiscale maatregelen. Hij meende dat er dringend behoefte was aan een meer directe investeringscontrole. Kortom: de PvdA stemde in met de grote lijn van het program, maar op onderdelen was er kritiek en bezorgdheid.

ARP-fractievoorzitter J. Schouten verklaarde geen bezwaren te hebben tegen de algemene strekking van het regeerprogram. Zijn fractie voelde zich evenwel vrij ten aanzien van de concrete invulling van het program. Schouten was bereid mee te werken aan een snelle afwikkeling van de belastingontwerpen, maar ook hier gold een voorbehoud: het moest wel een degelijke behandeling worden. Tenslotte informeerde Schouten naar de voorgenomen bezuiniging van f 150 miljoen. Was deze al meer concreet en kon met dit bedrag worden volstaan? Ook wilde hij weten hoe groot het begrotingstekort nu precies was en of er sprake was van een reële raming van de ontvangsten voor 1951.¹⁸

De woordvoerders van de KVP, de VVD en de CHU sloten zich hierbij aan. J.G. Stokman, P.J. Oud en H.W. Tilanus stemden in met de grote lijnen van het program, maar het zou voor hen wel aankomen op de uitvoering. Tilanus leek de passage over de f 1 miljard extra militaire uitgaven niet helemaal te begrijpen: 'Moet ik daaruit nu concluderen, dat de Regering voornemens is gedurende vier jaar achtereen ieder jaar f 250 miljoen aan nieuwe leningen te plaatsen en dat ieder jaar f 250 miljoen aan extra belastingen zal moeten worden opgelegd? Hoe moet ik dat eigenlijk verstaan?' Met klem

Hoofdstuk III

vroeg hij de aandacht voor een 'krachtdadige bezuiniging in de overheids-uitgaven'.¹⁹

Ch.J.I.M. Welter (KNP) en P. Zandt (SGP) vonden de verklaring uitmunten in vaagheid en wensten nadere inlichtingen. Welter betitelde het voor-nemen om de helft van de extra defensie-uitgaven te financieren uit leningen 'financiële en economische ketterij'.²⁰ Zandt vond de bezuiniging van f 150 miljoen veel te laag, maar was verheugd dat eindelijk het besef was doorge-drongen dat niet op de oude voet doorgegaan kon worden.²¹

H. Gortzak (CPN) tenslotte was uiteraard fel gekant tegen de 'oorlogspoli-tiek' van het kabinet.²²

Drees benadrukte dat de extra defensie-inspanning een zware tol zou ei-sen. Eigenlijk zouden die uitgaven nog hoger moeten zijn, maar 'anderen' droegen bij in de bewapening, munitie, uitrusting en dergelijke. Aan nieuwe leningen was volgens Drees niet te ontkomen. Weliswaar was het beter slechts voor productieve, rendabele uitgaven te lenen, de kwalificatie eco-nomische ketterij ging hem echter te ver. Het ging hier bovendien om uitga-ven voor langere tijd, onder andere voor de uitbreiding van vliegvelden en de bouw van kazernes en hangars. Drees verklaarde in antwoord op de vraag van Tilanus nog dat wellicht f 1 miljard extra moest worden geleend, 'maar hoe meer uit gewone middelen zal worden gedekt, des te beter zal het zijn voor het gehele budget'.²³ Hij wenste niet in te gaan op de kritiek van Hofstra. Hierover kon te zijner tijd met Lieftinck worden gediscussieerd. Hof-stra's opmerkingen over de tegenstelling tussen direct en indirect ingrijpen deed Drees af met de mededeling dat dit onderwerp tijdens de formatie ook was besproken en dat hierover verschillende opvattingen bestonden. 'Het zal een kwestie van beleidsvoering van het Kabinet zijn, hoever daarin kan worden gegaan'.²⁴

Enige vaagheid viel volgens de premier niet te vermijden. Het nieuwe kabinet was slechts één keer bijeen geweest om de uitwerking van het pro-gram te bespreken. Het oude kabinet had al wel besprekingen gevoerd over de bezuinigingsopdracht. De bedragen waarover overeenstemming was ver-kregen, waren door Lieftinck al geblokkeerd, maar het nieuwe kabinet dien-de het geheel van de bezuinigingen nog te accorderen.

De tweede termijn leverde geen nieuwe gezichtspunten op. De conclusie na het debat was dat de Tweede Kamer in eerste instantie slechts instemde met de algemene strekking van het regeerprogram. Drees hield de boot voorlopig af, omdat het nieuwe kabinet zich nog diende te bezinnen op de uitwerking van het program. Bovendien verkeerde ook het kabinet nog in grote onzekerheid over de ontwikkeling van de begroting, de betalingsba-lans en de buitenlandse hulp. 'Wij kunnen niet zeggen, hoe ingrijpend onze maatregelen zullen moeten zijn', aldus Drees.²⁵

De belasting- en bezuinigingsmaatregelen

Na de eerste twee wetsontwerpen ter verhoging van de belastingontvangsten die Lieftinck op de dag van de regeringsverklaring had ingediend, volgden in de loop van maart en april nog vier wetsontwerpen. Daarnaast diende hij vier nota's in bij de Tweede Kamer: één over de gezamenlijke belastingvoorstellen, één over de wijziging van het fiscale winstbegrip, één over de voorgenomen bezuinigingen en één over het meest recente beeld van de begroting voor 1951.²⁶ De voorgestelde belastingmaatregelen laten zich als volgt schematisch weergeven:

	Maatregel	Geraamde opbrengst (mln. f)	Met ingang van
1	Verhoging van het tarief van de <i>vennootschapsbelasting</i> van 40% naar 45% met een tot 50% oplopend tarief voor hogere winsten	60	1-1-1951
2	Verhoging van het tarief van de <i>inkomstenbelasting</i> voor wat betreft de <i>bedrijfswinst</i> , uitgaande boven f 8000 met 5% oplopende tot 7,5% voor winst boven f 100.000	20	1-1-1951
3	Beperking, voor wat betreft toekomstige investeringen, van de <i>vervroegde afschrijving</i> , welke op een jaarwinst mag worden toegepast, tot 10% van de aanschaffingskosten van het bedrijfsmiddel	10	toekomstige investeringen
4	Beperking van de <i>kinderaftrek</i> voor de inkomstenbelasting en de vermogensbelasting, gepaard gaande met het vervallen van het bijzondere tarief voor inwonende kinderen	15	1-1-1952
5	Verhoging van de <i>vermogensbelasting</i> tot 0,6% oplopende tot 0,7% voor vermogens van meer dan f 1.100.000	15	1-1-1951
6	Verhoging van het <i>successierecht</i>	12	totstandkoming wet
7	Wijzigingen in de <i>omzetbelasting</i> (verhoging van het wieldebelasting% en uitbreiding van het aantal goederen dat onder deze belasting valt; verhoging % OB voor de leveringen door grossiers aan kleinhandelaren; verhoging invoerbelasting wieldegoederen; technische wijzigingen)	75	totstandkoming wet
8	Verhoging van de <i>motorrijtuigenbelasting</i> (vrachtauto's 30%; motoren 40%; personenauto's 60-120% van de bestaande belasting)	18	totstandkoming wet
9	Verhoging van de <i>gedistilleerdaccijns</i> (<i>was al in het parlement behandeld</i>) ²⁷	20	totstandkoming wet
Totaal		245	
10	Wijziging fiscale winstbegrip ²⁸	-50 à 100	1-1-1950

Hoofdstuk III

Uit dit overzicht is op te maken dat het kabinet uiteindelijk ook nog had besloten tot verhoging van de vermogensbelasting en het successierecht. We brengen in herinnering dat Hofstra al in het debat over de regeringsverklaring een suggestie in deze richting had gedaan. Een nieuw element was voorts de beperking van de kinderaftrek en de beperking van de vervroegde afschrijvingsmogelijkheid. Tenslotte blijkt dat de regering geen mogelijkheid zag tot invoering van een overwinstbelasting. Dit was voor zowel de regering als het parlement een tegenslag. Een dergelijke maatregel was politiek goed verkoopbaar geweest, omdat het tot de rechtsovertuiging sprak om extra winsten die niet uit ondernemersactiviteit waren voortgekomen ook extra te belasten. De praktische bezwaren bleken echter bij nader inzien onoverkomelijk.²⁹

De schriftelijke behandeling: Lieftinck houdt het been stijf

Op elk van de voorgestelde maatregelen kwam er flinke kritiek in de schriftelijke stukken. Telkens stond de PvdA diametraal tegenover de KVP, die steun vond bij een of meer protestants-christelijke partijen en/of de liberalen. Lieftinck hield echter het been stijf en kwam de critici slechts op enkele kleine punten tegemoet. De kritiek zou dan ook in het plenaire debat terugkeren zodat we op deze plaats kunnen volstaan met het vermelden van de tegemoetkomingen. De belangrijkste wijziging was dat in de verschillende wetsvoorstellen de werkingsduur van de voorgestelde verhogingen op vijf jaar werd gesteld. Door 'zeer vele leden' was gevraagd om een termijn van vier jaar, maar Lieftinck weigerde dit op grond van het argument dat 'de afwikkeling van het defensieplan ongetwijfeld in de onmiddellijk daarop volgende jaren nog belangrijke uitgaven zal medebrengen'.³⁰ In het ontwerp betreffende de omzetbelasting haalde de minister enkele artikelen uit het verhoogde weeldetarief. Daar stond echter tegenover dat andere juist weer onder dit verhoogde regime kwamen te vallen.³¹ Tenslotte breidde Lieftinck de toepassing van het 'nieuwe' fiscale winstbegrip uit: in beginsel werd het op alle ondernemingen van toepassing verklaard, mits aan een bepaald objectief criterium voldaan was.³²

Herziening ramingen

Afgezien van de kritiek op de onderdelen van het dekkingsplan was er de fundamentele vraag of de belastingverzwaring wel de gevraagde f 245 miljoen moest bedragen. Voor sommige fracties speelden daarbij de cijfers over de te verwachten begrotingstekorten een belangrijke rol. Zo liet de KVP-fractie in één van de voorlopige verslagen optekenen dat zij de minister de benodigde middelen voor de extra defensie-uitgaven weliswaar niet wilde onthouden, maar 'de omvang van het te dekken bedrag hangt (...) niet af van

de grootte der (...) extra uitgaven doch van de tekorten, die de begrotingen van de komende jaren zouden aangeven, indien niet voor dekking wordt gezorgd'. Zij wilde ook precies weten hoe groot het begrotingstekort over 1951 was. Hierover bestond, ondanks de nota van Lieftinck, nog te veel onduidelijkheid. Achter die vraag schuilde een zeker wantrouwen tegen de voorzichtige schatkistbewaarder Lieftinck: 'Juist, omdat in vele kringen, terecht of ten onterechte, de mening leeft, dat de belastingopbrengsten bewust te laag worden geschat, waardoor nodeloos zware offers van de contribuabelen worden gevraagd, zou een duidelijke verklaring van de Minister van grote waarde zijn.'³³ De jarenlange praktijk van Lieftinck om zijn begroting zeer voorzichtig te ramen leek dus als een boemerang te gaan werken; het werd een wapen in handen van de opposanten tegen de belastingvoorstellen.³⁴

Lieftinck antwoordde op 8 juni 1951. Een kleine twee maanden na het verschijnen van de nota waarin het beeld van de begroting voor 1951 was geschetst, bleken de cijfers weer bijgesteld te moeten worden.³⁵ Het was de zoveelste wijziging sinds het verschijnen van de miljoenennota in september 1950. In onderstaand overzicht is de ontwikkeling van die cijfers in kaart gebracht.

De nieuwste ramingen hadden aan het licht gebracht dat er op *f* 150 miljoen meer belastingopbrengsten mocht worden gerekend. Er stonden geen hogere uitgavenramingen tegenover, zodat het tekort overeenkomstig het genoemde bedrag daalde. De minister zag echter geen aanleiding tot wijzigingen in de belastingvoorstellen. Volgens Lieftinck was er wel degelijk reden om de extra defensie-uitgaven en de extra belastingen aan elkaar te koppelen. Zonder de aangekondigde belastingverhogingen zouden de defensie-uitgaven het monetaire evenwicht verstoren en de betalingsbalanspositie ernstig verzwakken.

Begrotingstekort voor 1951 op enkele verschillende peildata:

	Miljoenen- nota september 1950	Brief Lieftinck 21 oktober 1950	Nota 19 april 1951 incl. wets- wijzigingen ¹	MvA-2116 8 juni 1951 incl. wets- wijzigingen ¹	MvA-2116 8 juni 1951 excl. wets- wijzigingen ¹
tekort gewone dienst, buitenge- wone dienst I en LEF	117	257	193	43	109
tekort buitenge- wone dienst II	403	403	592	592	592
tekort totale dienst	520	660	785	635	701

1) De aanhangige belastingvoorstellen zouden voor een bedrag van *f* 66 miljoen aan de begroting voor 1951 ten goede komen. Het tekort op de gewone dienst enz. voor 1951 zou derhalve zonder het belastingpakket *f* 109 miljoen bedragen.

Hoofdstuk III

Ook de nieuwe cijfers over de begroting voor 1951 waren geen reden tot wijziging van de belastingvoorstellen. Tegenover de hogere ramingen van de belastingopbrengsten stond de daling aan inkomsten als gevolg van het toestaan van het andere fiscale winstbegrip. Lieftinck schatte deze 'tegenvaller' op f 100 miljoen.³⁶ Het *totale* begrotingstekort over 1951 zou volgens Lieftinck derhalve geen f 635 maar f 735 miljoen bedragen. Dit tekort kon voor f 530 à f 580 miljoen door enkele 'toevallige baten' worden gedekt. Het betrof baten voortvloeiende uit de versnelde afdracht van de per kwartaal geheven belastingen, uit het opleggen van voorlopige aanslagen voor de vennootschapsbelasting en uit het inhalen van belastingachterstand. In 1952 en volgende jaren kon niet op dergelijke baten worden gerekend. Bovendien was het de bedoeling met name de achterstallige belastingen aan te wenden voor aflossing van de staatsschuld. Dit was uiteraard alleen mogelijk als de totale begrotingsontvangsten de totale begrotingsuitgaven overtroffen.

Minister en commissie van rapporteurs voeren mondeling overleg

De commissie van rapporteurs wenste over enkele algemene punten, waaronder de nieuwe ramingen en de eventuele gevolgen daarvan voor de onderhavige wetsvoorstellen, nog een nader mondeling overleg met Lieftinck. Enkele commissieleden wezen Lieftinck erop dat voor 1951 (en bij gelijkblijvende omstandigheden ook in volgende jaren) een *sluitende* begroting kon worden verkregen door een belastingverhoging van f 109 miljoen. Deze kamerleden wensten blijkbaar alleen naar het tekort op de gewone dienst te kijken om te bezien hoe hoog de belastingen dienden te zijn. Zij hanteerden andersgezegd de 'klassieke' opvatting dat de gewone dienst uit belastingen en de kapitaaldienst uit leningen moest worden gefinancierd.

Lieftinck meende echter dat naar het *totale* tekort op de begroting moest worden gekeken. Hij wilde ook een gedeelte van de kapitaaldienst dekken door belastingen, omdat daar militaire uitgaven waren opgenomen die niet productief waren. Bovendien vreesde Lieftinck een ernstige ontwrichting van de kapitaalmarkt indien het gehele tekort op de kapitaaldienst door leningen moest worden gedekt. In feite vervaagde hiermee het onderscheid tussen gewone dienst en kapitaaldienst en werd de begroting in de eerste plaats een instrument ter vermindering van een inflatoire ontwikkeling. Door Smeets is dit later als een koerswending in de begrotingspolitiek betiteld.³⁷

De minister bleef dus bij zijn standpunt: de belastingen moesten f 245 miljoen extra opbrengen. De minister deed nog wel een toezegging bij het omzetbelastingvoorstel. Op de verhoging van het weeldetarief voor verschillende artikelen was veel kritiek gekomen. Ging het hier wel altijd om luxe-goederen? En zou een forse verhoging van het tarief niet de doodsteek voor de producenten betekenen? Lieftinck zegde nu in het overleg toe 'op nader aan te wijzen posten terug te komen, hetzij bij de komende openbare behan-

deling, hetzij bij een latere wijzigingswet, het een en ander slechts, indien voor het verlies aan opbrengst elders compensatie kan worden gevonden'.³⁸

Het debat in de Tweede Kamer: de eerste ronde

Het debat over de belastingvoorstellen in de Tweede Kamer nam zo'n drie weken in beslag. Bijna 230 pagina's *Handelingen* werden er aan gewijd. Een schorsing van de beraadslagingen bleek op een gegeven moment noodzakelijk om het strijdtoneel te kunnen overzien en nader beraad tussen minister en commissie van rapporteurs mogelijk te maken. Hoe heftig de strijd was, bleek uit het aantal amendementen. Aan de vooravond van het plenaire debat waren er acht amendementen ingediend, maar voordat de voorzittershamer een einde maakte aan het debat, waren er maar liefst zesenzestig amendementen behandeld. Tijdens het plenaire debat stonden de eerder genoemde twee thema's centraal: was een belastingverhoging van f 245 miljoen eigenlijk wel noodzakelijk en was de ratio van elke afzonderlijke maatregel wel juist.

De noodzaak van de voorstellen

Het antwoord op de vraag hoe noodzakelijk de belastingverhoging wel was, was afhankelijk van het gewicht dat de verschillende kamerleden toekenden aan budgettaire, monetaire en verdelingspolitieke argumenten.

Voor Chr. van den Heuvel (ARP), die het debat opende, stond het nog niet onomstotelijk vast dat de gevraagde verhogingen onmisbaar waren. Hij wees op de herhaaldelijk gewijzigde cijfers over de begrotingssituatie van 1951. Volgens de jongste ramingen resulteerde voor 1951 een tekort (exclusief de buitengewone dienst II) van nauwelijks f 100 miljoen. Het door Lieftinck gehanteerde systeem om ook met de derving van inkomsten uit de herziening van het winstbegrip rekening te houden, wilde Van den Heuvel niet volgen. De invloed van dat nieuwe winstbegrip gold immers maar voor één keer en daarom kon men dit niet in rekening brengen bij belastingvoorstellen die voor vijf jaar golden. Ook wilde hij het tekort op de buitengewone dienst niet mede in beschouwing nemen. Hij wenste met andere woorden de belastingdruk niet te verhogen ter financiering van de kapitaalsuitgaven. 'Nu (...) de belastingdruk zo wurgend zwaar is geworden als hij op het ogenblik is, nu ons volk over bijna de gehele linie kreunt van belastingweeën (...) meen ik, dat men onder deze omstandigheden niet gerechtigd is verder te gaan met de belastingverhoging dan op het ogenblik nodig is.'³⁹ Voor kapitaalsuitgaven moest Lieftinck dus maar lenen.

Van den Heuvel vond bovendien Lieftincks resultaten op het gebied van de bezuinigingen teleurstellend. Lieftinck had f 219 miljoen aan bezuinigingen opgevoerd, maar volgens Van den Heuvel waren dat niet allemaal echte

Hoofdstuk III

bezuinigingen. Zo was zo'n f 151 miljoen gevonden door het niet of later uitvoeren van bepaalde wetten. Al met al 'een zeer geringe oogst van bezuinigingen', aldus Van den Heuvel. De suggestie van Liefstinck, al gedaan in de schriftelijke stukken, om een commissie uit de Kamer aan te wijzen om aan te geven op welke onderdelen van het staatsapparaat kon worden bezuinigd, viel bij Van den Heuvel niet in goede aarde. De Kamer had hiervoor geen tijd en bovendien was zij hiertoe niet bekwaam. Een commissie van (externe) deskundigen beval hij evenmin aan, omdat dan bij elke aandrang tot bezuiniging zou worden verwezen naar een dergelijke bezuinigingscommissie. Overigens stak de ARP'er ook de hand in eigen boezem. Het parlement als instituut ter bewaking van de verspilzucht van de Koning was inmiddels verworpen tot een 'instituut tot verhoging van de uitgaven'.⁴⁰

Van den Heuvel hanteerde dus voornamelijk budgettaire argumenten en concludeerde daaruit dat een dekking van f 245 miljoen niet noodzakelijk was. Tot hoever de ARP'er wel bereid was te gaan, was onduidelijk. In elk geval accepteerde hij Liefstincks voorstellen voor de vermogensbelasting en de successierechten niet. Tegen verschillende andere onderdelen van het dekkingsprogram had hij weliswaar bezwaren en hij stelde ook wijzigingen voor, maar hij was wel bereid de minister compensatie elders aan te reiken.

Hofstra verweet Van den Heuvel het vraagstuk eenzijdig vanuit budgettair oogpunt te beschouwen. Hij vond de vraag of de ramingen wel klopten 'nauwelijks van betekenis'. De financiële situatie was zo ernstig dat de belastingvoorstellen hoe dan ook moesten doorgaan. Hofstra sprak zich zelfs uit voor eventuele overschotten op de begroting. Maar volgens Hofstra was het niet in de eerste plaats een budgettair, maar een verdelingsvraagstuk. Het kabinet had zich ten doel gesteld de grote tekorten te dekken in drie porties. Een portie, zo'n f 300 miljoen per jaar, moest worden gedragen door de consumenten, de grote massa van de bevolking, door de verlaging van de subsidies. Het tweede gedeelte, groot f 250 miljoen, kwam uit leningen. De derde portie, eveneens zo'n f 250 miljoen, was afkomstig van de verhoogde belastingen en belastte in hoofdzaak de niet-loontrekkenden. 'Wanneer nu blijkt, dat de Regering zich heeft misrekend bij het bedrag, dat in totaal nodig zou zijn, indien zou blijken, dat wij met minder zouden kunnen volstaan, dan gaat het niet aan om het voordeel, dat er uit komt rollen, uitsluitend ten goede te doen komen aan de beter gesitueerden, die door de verhoogde belastingen hun portie moeten dragen (...).'⁴¹ In dat geval was ook een loonsverhoging onontkoombaar, met alle gevolgen voor de exportpositie. De ondernemersinkomsten waren vanaf 1948 onevenredig gestegen, mede als gevolg van het gevoerde kabinetsbeleid. De beter gesitueerden moesten de belastingverhoging dan ook 'onverkort en tot de laatste cent' opbrengen.⁴² Overigens meende hij in zijn opvattingen door de vakbeweging, ook de katholieke, te worden gesteund. In andere kringen, zoals bepaalde delen van de pers en bij belangenorganisaties, werd er weliswaar steun beleden aan de noodzaak van het brengen van offers, maar zodra dit concrete vorm begon

aan te nemen rees er verzet: 'Een gedeelte van de pers wijdde hooggestemde artikelen aan de werkgeversverklaring (van 17 maart, waarin de bereidheid tot het brengen van offers werd uitgesproken, *PvG*), maar die zelfde pers beijverde zich reeds enkele dagen en weken daarna, de concrete voorstellen tot belastingverhoging vrijwel stuk voor stuk af te kraken. Op de persuitingen volgden de adressen van tal van belangenorganisaties en helaas zijn ook de voorlopige verslagen herhaaldelijk weinig gunstig'.⁴³

Naast het verdelingsargument achtte Hofstra ook de betalingsbalanspositie en het monetaire evenwicht van groot belang. De ontwikkeling van de betalingsbalans was de laatste maanden desastreus geweest. Daarom had zijn fractie aangedrongen op directe maatregelen. Wanneer men daartoe niet wenste over te gaan, was het belastingprogramma van f 250 miljoen veel te laag. 'Het is eenvoudig belachelijk een deviezenverlies van een half miljard gedurende enkele maanden te willen opvangen door een belastingverzwaring van een kwart miljard per jaar. Het is even belachelijk een deviezenverlies op dit moment te willen tegenhouden door belastingmaatregelen, die hun werking pas doen gevoelen in de loop van 1952, op welk tijdstip wij, in dit tempo doorgaande, reeds lang zijn vastgelopen'.⁴⁴ Het programma was dus te beperkt van omvang en het kwam ook nog te laat. Hofstra wenste de verhoging van de directe belastingen daarom al voor 1950 te laten gelden. 'Er is een methode die wel eens wordt aangeduid als het schieten met een kanon op een mug. Ik vraag mij af, of de Regering thans niet met het omgekeerde bezig is: of zij niet op de olifantenjacht is met een proppenschiet'.⁴⁵

De financiële specialist van de KVP-fractie, A.M. Lucas, betreurde de manier waarop Hofstra de bevolkingsgroepen tegenover elkaar had gesteld. Hij benadrukte het verdelingsaspect beduidend minder. Duidelijk was zijn betoog overigens niet. Lucas schetste verschillende mogelijke benaderingswijzen van het vraagstuk, maar een duidelijke keuze maakte hij niet. Bij een enge budgettaire zienswijze op basis van de budgettaire ontwikkeling in 1951 zou kunnen worden volstaan met een extra belastingheffing van f 109 miljoen. Ook kon men uitgaan van de subjectieve verwachtingen voor de komende jaren. Een somber scenario vereiste dan een extra belastingheffing van f 250 miljoen. Als men uitsluitend naar de defensie-uitgaven keek, was voor 1951 ook f 250 miljoen extra belasting nodig. Voor 1952 kon de stand van zaken opnieuw worden gezien. Tenslotte kon het gehele vraagstuk worden beschouwd in het kader van de betalingsbalansmoeilijkheden. Lucas wilde weten of er een plan was ter dekking van de betalingsbalans en zo ja, of de Kamer dit plan dan onder ogen kreeg. Bovendien wilde Lucas van de minister vernemen waarom dekking van een gedeelte van de kapitaalsuitgaven door middel van belastingen gunstig zou zijn voor de betalingsbalans. Eén ding stond voor Lucas vast. Hij vond dat op grond van de onzekere omstandigheden de werkingsduur van de wetsontwerpen beperkt moest blijven tot 31 december 1953. Lucas verklaarde zich tenslotte voorstander van een

Hoofdstuk III

bezuinigingsraad en wel in de vorm van een commissie die aan de Kamer verslag diende uit te brengen.⁴⁶

F.H. van de Wetering (CHU) bleek met name geïnteresseerd in de begrotingssituatie. Hij wilde van Liefstinck precies weten hoe het daarmee stond. Hij wenste een scherpe raming van de uitgaven voor het jaar 1951, 'mede ter beantwoording van de vraag, of de Staten-Generaal overtuigd zijn van de noodzaak der nieuwe belastingopbrengsten tot het gevraagde en geraamde bedrag'.⁴⁷ Bleek Van de Wetering dus niet op voorhand overtuigd van de noodzaak om ook inderdaad f 250 miljoen extra belasting te heffen, bij de afzonderlijke wetsontwerpen gaf hij wel aan waar (ruime) compensatie gevonden kon worden voor de door hem gewenste verbeteringen. Dit gold echter niet voor de wetsontwerpen inzake de vermogensbelasting en de successierechten, die hij niet in het dekkingsplan voor de defensie-uitgaven wenste te betrekken. Van de Wetering had weinig vertrouwen in het begrotingsbeleid. De uitgaven waren volledig uit de hand gelopen en de door Liefstinck aangevoerde bezuinigingsbedragen waren voor een groot deel niet als echte bezuinigingen aan te merken. Hij bleek overigens weinig te voelen voor de door Liefstinck voorgestelde bezuinigingscommissie.

Welter (KNP) verklaarde al in eerste termijn te overwegen zijn stem aan alle wetsontwerpen te onthouden. Een grondslag voor de lastenverzwaring ontbrak immers. Noch de omvang van de militaire inspanning van Nederland binnen de NAVO, noch de buitenlandse hulp stond vast. Bovendien was de financiële toestand van Nederland niet duidelijk. Verder waren de gegevens omtrent de bezuinigingen volgens Welter zo summier dat de Kamer ze onmogelijk kon beoordelen. Tenslotte ontbrak ieder overzicht van 's lands financiën, omdat de ramingen voortdurend wijzigden. Kennelijk waren ze met 'een onverantwoorde lichtvaardigheid' opgesteld.⁴⁸ Omdat Liefstinck telkens meer belastingen had binnengekregen dan begroot, waren de uitgaven op een onverantwoord hoog peil gekomen. De conclusie moest dan ook zijn dat het parlement 'op dit ogenblik zedelijk niet gerechtigd is opnieuw te bewilligen in een verhoging van lasten, welke (...) 245 miljoen 's jaars zou bedragen'. Ook de begrotingscijfers voor 1951 billijkten geen belastingverhoging. Op de gewone dienst was namelijk een overschot van zo'n f 250 miljoen, waardoor het tekort op de buitengewone dienst II voor 40% gedekt kon worden. 'Dit is een saldo zó groot, als Nederland in zijn rijkste tijd, naar ik mij herinner, nooit heeft gekend'.⁴⁹ Mocht Liefstinck echter onomstotelijk kunnen aantonen dat nieuwe belastingen onvermijdelijk waren, dan kon de minister zijn voorstellen opnieuw indienen, aldus Welter. Welter ontraadde de instelling van een bezuinigingscommissie uit de Kamer. De enige juiste manier was het instellen van een commissie van deskundigen die de opdracht kreeg binnen bepaalde tijd een bepaald bedrag aan bezuinigingen te vinden.⁵⁰

SGP-kamerlid C.N. van Dis had tegen ieder belastingvoorstel ernstige bedenkingen, 'te meer waar wij er niet van overtuigd zijn, dat de gelden, die de

Minister door deze belastingverhogingen wil verkrijgen, zo niet geheel, dan toch voor een belangrijk deel door bezuiniging op het Staatsapparaat, met inbegrip van de bureaucratie, zouden kunnen worden verkregen'.⁵¹ Hij vond het dan ook gewenst hiervoor een onpartijdige commissie van deskundigen in te stellen.

Het mag niet verwonderlijk heten dat de CPN'er J. Hoogcarspel bedenkingen had bij de noodzaak van de extra defensie-uitgaven. De belastingvoorstellen waren daarom niet gerechtvaardigd. Hoogcarspel was verder van mening dat de arbeidende bevolking onevenredig bijdroeg in de extra lasten. In de eerste plaats werd zij geconfronteerd met een loonstop, terwijl de politiek van de regering tot hoge winsten voor de ondernemers leidde. Vervolgens was er de subsidieverlaging en in de derde plaats had de consument te maken met de verhoging van de omzetbelasting. Hoogcarspel hield de gigantische verhoging van de defensie-uitgaven ook uit begrotingspolitiek oogpunt. Dat de regering een gedeelte van de improductieve defensie-uitgaven wenste te financieren door middel van leningen, achtte hij funest. Tenslotte zou de betalingsbalans verslechteren, omdat een groot gedeelte van de militaire uitrusting uit het buitenland moest worden geïmporteerd.⁵²

VVD-woordvoerder G. Ritmeester tenslotte was niet onder de indruk van de door Lieftinck aangekondigde bezuinigingen. Er viel stellig nog meer te bezuinigen, bijvoorbeeld op het aantal ambtenaren. De bezuinigingscommissie uit de Kamer vond hij niet te verwezenlijken. Bezuinigen was in de eerste plaats een taak van de regering. Eventueel diende zij zelf een bezuinigingscommissie in te stellen. Lieftinck kreeg al met al dus weinig steun voor zijn voorstel dat uiteraard bedoeld was om de Kamer medeverantwoordelijk te maken voor komende bezuinigingen.

In hoeverre de VVD bereid was de gevraagde miljoenen beschikbaar te stellen, werd uit het betoog van Ritmeester niet helemaal duidelijk. Hij kon in ieder geval niet zonder meer met de voorstellen instemmen. Overigens was hij, anders dan Hofstra, van mening dat vooral de middengroepen 'de last der tijden dragen'.⁵³

Op alle onderdelen kritiek

De noodzaak van de extra belastingheffing van f 250 miljoen was dus niet onomstreden. Maar ook op de afzonderlijke voorstellen kwam nogal wat kritiek.⁵⁴ Tegen de verhoging van de vennootschapsbelasting had de Kamer in eerste instantie nog de minste bezwaren. Dit voorstel zou door Lieftinck later dan ook worden gebruikt, en volgens sommigen misbruikt, voor compensatie van tegemoetkomingen bij de andere voorstellen. Op de verhoging van de inkomstenbelasting voor wat betreft de bedrijfswinst ontstak daarentegen een storm van protest. Volgens de ARP, VVD, CHU en SGP was het onrechtvaardig te discrimineren op grond van de bron van inkomen. Want

Hoofdstuk III

een ondernemersinkomen van bijvoorbeeld f 20.000 zou wel zwaarder belast worden en eenzelfde looninkomen niet. Ook Lucas vond de maatregel persoonlijk niet juist. Zijn fractie vond de maatregel echter aanvaardbaar indien hij wat werd verzacht. Hofstra ondersteunde het voorstel wel. Hij vond het te rechtvaardigen dat het winstinkomen zwaarder werd belast, terwijl 'de intellectuele middenstand' werd ontzien. Deze groep was namelijk in het verleden al te hard aangepakt.

De mogelijkheid voor ondernemers om vervroegd af te schrijven was tijdens de belastingherziening in 1950 ingevoerd en had ten doel de investeringen te stimuleren. Liefstinck wilde deze mogelijkheid nu beperken. PvdA en CPN vonden het onbegrijpelijk dat dit systeem niet helemaal werd afgeschaft, nu toch juist een beperking van de investeringen diende te worden bereikt. De overige fracties vonden de beperking juist te ver gaan en meenden dat het voorstel ingetrokken of versoepeld diende te worden.

Met de maatregel om de kinderaftrek te beperken stootte Liefstinck met name tegen het zere been van de KVP-fractie die deze in strijd achtte met de verklaring in het regeerprogram dat het grote gezin zou worden beschermd. De PvdA had in beginsel geen bezwaar tegen de maatregel, maar zij wenste wel een versoepeling aan te brengen in de leeftijdsgrens.

De verhoging van de vermogensbelasting kon slechts rekenen op de sympathie van de fracties van PvdA en CPN. Volgens de laatste ging de maatregel lang niet ver genoeg en wekte de minister de indruk een 'zeer onderdanige houding' te willen aannemen tegenover de vermogensbezitters.⁵⁵ Beide fracties stonden overigens wel welwillend tegenover de kleine vermogensbezitters. De overige fracties waren onaangenaam verrast door deze maatregel die geen onderdeel had uitgemaakt van het formatie-overleg. Zij vreesden dat de maatregel zou leiden tot vernietiging van het particuliere kapitaalbezit en tot een ondermijning van de spaarzin. Zij wilden dan ook een grens stellen aan het totaal aan inkomsten- en vermogensbelasting, zodat geen intering op het vermogen zou plaatsvinden.

Tegen de verhoging van het successierecht golden dezelfde bezwaren als bij de vermogensbelasting. Bovendien leidde deze tijdelijke maatregel tot willekeur: deze trof toevallig in die periode openvallende nalatenschappen. KVP, VVD, ARP en CHU hadden dan ook ernstige bezwaren. Met name van de verzwaring van het successierecht in rechte lijn wensten zij niets te weten. Lucas had een amendement ingediend om dat onderdeel te schrappen. De CPN-fractie wilde de kleine erflatingen in de rechte lijn minder belasten, maar het tarief voor erflatingen van verre verwanten juist verhogen.

Ook tegen de wijzigingen in de omzetbelasting - met name het hogere weeldetarief, de uitbreiding van het aantal goederen onder dit tarief en de verhoging van het zogenaamde grossierstarief - rees veel kritiek. Het principe dat luxegoederen zwaarder mochten worden belast vond nog wel instemming, maar niet de concretisering ervan. De hele Kamer vond dat vele artikelen ten onrechte als luxegoederen werden beschouwd. Zo werden scheer-

kwasten tot de weeldegoederen gerekend, hetgeen CPN'er Hoogcarspel verleide tot de opmerking: 'Wanneer scheerkwasten tot luxe gaan behoren, zal waarschijnlijk de belangrijkste wijze, waarop het mannelijke gedeelte van het Nederlandse volk zijn neiging tot bezuiniging kan demonstreren, zijn, dat dat in de toekomst met een baard rondloopt, zodat men kan zien wie de werkelijke bezuinigers zijn. (...) Ik verwacht binnenkort alle mannelijke leden van dit hoge gezelschap met golvende baarden te zien verschijnen.'⁵⁶ Verder zou de tariefsverhoging repercussies hebben voor de desbetreffende branches en voor de export en zou de maatregel strijdig zou zijn met de gewenste unificatie van de belastingen met België. Het verzwaarde grossierstarief zou bedreigend zijn voor het voortbestaan van het grossiersbedrijf.

ARP, CHU, VVD en SGP beschouwden de verhoging van de motorrijtuigenbelasting als een nieuwe bedreiging van het particuliere beroepsvervoer die de concurrentiepositie met de (semi-) overheidsbedrijven zou verzwakken.⁵⁷ De PvdA was wel bereid tot een zekere verlichting indien er middelen vrijkwamen door het schrappen van de vervroegde afschrijvingsmogelijkheid.

De PvdA- en CPN-fracties beschouwden de wijziging van het winstbegrip als een vorm van lastenverlichting voor de ondernemers. De PvdA wilde die elders in de sfeer van de winsten compenseren. Bovendien wilde zij dat de overige belastingmaatregelen en de wijziging van het winstbegrip tegelijkertijd ingingen, ofwel per 1 januari 1950, ofwel per 1 januari 1951. Volgens de CPN-fractie was dit douceurtje aan de ondernemers, gelet op de bedrijfsresultaten, allerminst nodig.

Offerbereidheid overschaduwed door overmaat aan kritiek

In een bijna vier uur durend betoog diende Lieftinck de Kamer van repliek. Hij gaf een korte schets van de achtergronden van de economische malaise en de plannen van de regering terzake. Hij wilde echter niet in details treden, zoals Lucas had gevraagd. Omdat de omstandigheden snel veranderden, was het plan waarmee de regering werkte niet meer dan een oriënteringsmiddel. Publicatie van het plan was daarom niet gewenst. Lieftinck vroeg de Kamer met andere woorden om vertrouwen te hebben in het dekkingsplan, zonder aan te geven op welke cijfers en veronderstellingen dit plan was gebaseerd. De Kamer zou uiteraard met dit antwoord geen genoegen nemen. Lieftinck maande de Kamer tevens tot geduld en vroeg 'het hoofd koel te houden'. Vooralsnog was er geen reden om, zoals partijgenoot Hofstra wenste, over te gaan tot directe maatregelen die op korte termijn effectief konden zijn. Hij signaleerde in de afgelopen zes weken juist een lichte verbetering, zoals de stabilisering van de deviezenvoorraad.⁵⁸

Lieftinck constateerde dat de directe aanleiding voor de belastingmaatregelen eigenlijk alleen bij de CPN-woordvoerder op verzet stuitte. Uit Welters woorden had hij afgeleid dat deze het bedrag aan extra uitgaven de Neder-

landse draagkracht te boven vond gaan, maar de extra defensie-inspanning had hij niet afgewezen. Lief tink kon hiermee tot op zekere hoogte instemmen. Ook de minister zag economische en sociale gevaren verbonden aan zo'n gigantische operatie, maar hij vertrouwde op voldoende dollarsteun van de Verenigde Staten. Hij concludeerde ook dat de Kamer in meerderheid overtuigd was van de noodzaak van offers. 'Echter: bij de behandeling van de verschillende voorstellen (...) is wel duidelijk gebleken, dat de geneigdheid om nu ook die offers concreet te brengen, voor zover dat nodig is in de sfeer der belastingen (...) overschaduwd werd door een overmaat van kritiek op die voorstellen.'⁵⁹ Lief tinck interpreteerde die kritiek op zijn geheel eigen wijze: hij was 'bereid' aan te nemen dat de Kamer het door de regering gevraagde bedrag onverkort voteerde, maar de kritiek was bedoeld als een uitnodiging aan de regering om op bepaalde onderdelen wijzigingen aan te brengen. Lief tinck nam die uitnodiging aan, maar wèl onder één strikte voorwaarde: de wijzigingen mochten niet leiden tot een verschuiving van de druk van de directe naar de indirecte belastingen. Het belastingpakket moest namelijk in samenhang met de subsidieverlaging, de facto een indirecte belastingverhoging, worden gezien. Een billijke verdeling van de lasten verdroeg volgens de regering geen verdere verzwaring van de indirecte belastingen.

Lief tinck laakte de manier waarop Van den Heuvel en Welter uitsluitend het budgettaire beeld voor 1951 als uitgangspunt voor hun beschouwingen hadden genomen. De minister vond dat geen behoorlijk uitgangspunt, omdat zich hierbij enkele bijzondere baten voordeden waarop de volgende jaren niet kon worden gerekend. Een zo omvangrijk defensieplan, voor een periode van vier jaar en waarschijnlijk ook nog met een zekere uitloop, was slechts verantwoord indien er maatregelen werden getroffen die de handhaving van het budgettaire en monetaire evenwicht voor een overeenkomstige periode verzekerden. Mocht het budgettaire beeld zich binnen die vier of vijf jaar in positieve zin wijzigen, dan was Lief tinck bereid de situatie opnieuw te bezien.

Lief tinck was getroffen door de stelling van Welter dat er geen ordentelijk financieel beheer was, getuige de steeds wisselende middelenramingen. Hij wees erop dat hij zich beijverd had de Kamer steeds over de nieuwste gegevens te laten beschikken en dat steeds nieuwe factoren hun invloed deden gelden, zoals de Koreacrisis en de recente loonronde.

Lief tinck verdedigde ook het feit dat hij dit keer geen onderscheid had gemaakt in de verschillende begrotingsbestanddelen. Het ging hierbij om de vraag of de belastingen mochten worden geheven ter dekking van de buitengewone dienst II. Dit was volgens Lief tinck wel degelijk het geval, zeker gezien de toestand op de kapitaalmarkt. Een vergroot beroep op de kapitaalmarkt zou zodanige spanningen opwekken 'dat het vrijwel niet te voorkomen zou zijn, dat andere dringende kapitaalbehoeften langs de weg van inflatoire financiering zouden trachten bevrediging te vinden'.⁶⁰ Bovendien

kon men defensie-uitgaven weliswaar als kapitaalsuitgaven beschouwen, maar zij waren improductief. De minister vond het daarom verantwoord belasting te heffen dan leningen af te sluiten.

Lieftinck rechtvaardigde ook de bezuinigingsoperatie. Hij was zijn toezegging aan de Kamer nagekomen een bezuiniging aan te brengen van f 100 à f 150 miljoen. Ook het uitstel van uitgaven en het nalaten van voorgenomen nieuwe uitgaven moest wel degelijk als bezuiniging worden aangemerkt. De reactie van de Kamer op het voorstel van de regering om een bezuinigingscommissie uit de Kamer in te stellen, had hem verwonderd. Verschillende sprekers hadden uitsluitend gesproken over efficiency-bezuinigingen en hierin een taak gezien voor externe deskundigen. De regering had echter het oog op fundamentele bezuinigingen door het afstoten of verminderen van overheidstaken. Daarbij ging het om politieke keuzes en dus was overleg tussen de regering en bijvoorbeeld een commissie uit de Kamer noodzakelijk. 'Indien de Kamer meent, dat hier geen taak voor haar ligt, dan staat de Regering daartegenover machteloos.'⁶¹ Het aanbod van de regering om over dit vraagstuk met de Kamer van gedachten te wisselen bleef echter gelden, aldus Lieftinck.

De minister deed geen enkel concreet voorstel tot wijziging van het dekingsplan, noch enige toezegging om een van de wensen van de Kamer te honoreren. Desondanks sprak Lieftinck de hoop uit dat zijn betoog 'in zoverre de atmosfeer zal hebben opgehelderd, dat ik nu meer adhaesie zal mogen verwachten en wat minder kritiek.'⁶²

'Een twistpunt dat tot ongelukken kan voeren'

Die hoop leek ijdel. Van den Heuvel bestreed dat hij uitsluitend naar het budgettaire beeld voor 1951 had gekeken. Hij had zich gebaseerd op de *raming* van ontvangsten en uitgaven voor 1951. De bijzondere dekkingsmiddelen had hij juist buiten beschouwing gelaten. Op grond daarvan kwam Van den Heuvel tot de conclusie dat er eigenlijk slechts f 100 miljoen belastingverhoging diende te komen. Maar: 'Onze fractie is bereid nog iets verder te gaan, omdat nog met enige verhoging van uitgaven moet worden gerekend, als gevolg van aangenomen wetsontwerpen. Wij wensen echter niet, dat de kapitaaldienst door gewone belastingen wordt gedekt.' Kortom: 'Alles heeft de Minister in ieder geval niet nodig' en: 'Wij zijn niet bereid met de belastingverhoging verder te gaan dan uit de begrotingspositie als strikt noodzakelijk voortvloeit.'⁶³

In Van den Heuvels verdere betoog moest met name Hofstra het ontgelden. De subsidieverlaging was niet uitsluitend een offer van de werknemers, maar de gehele bevolking leed daaronder. Ook diens voorstelling van het bedrijfsleven als een grote winstenmachine was onjuist. De middenstand maakte grote verliezen. Hofstra's pleidooi voor het kweken van overschotten was volgens Van den Heuvel een slechte raad. Iedere gulden overschot riep

Hoofdstuk III

een rijksdaalder aan nieuwe staatsbehoeften op. Van den Heuvel diende ten slotte een motie in waarin hij de regering opriep de wijzigingen in het weeldetarief en het grossierspercentage te schrappen en te vervangen door een algemene verhoging van het omzetbelastingpercentage.⁶⁴

Hofstra was nog steeds overtuigd van de noodzaak van snel ingrijpen, maar legde zich neer bij de toezegging dat de regering de ontwikkelingen nauwlettend in het oog zou houden. Grote bezwaren hield hij tegen de wijziging van het fiscale winstbegrip. Het zou de bestedingsmogelijkheden van de ondernemers vergroten en als hiertegenover geen gelijktijdige tariefsverhoging werd geplaatst, vreesde Hofstra voor een verstoring van het monetaire evenwicht.

Hofstra ondersteunde de voorwaarden die Liefstinck had gesteld bij eventuele wijzigingsvoorstellen. Hij verweet Lucas allerlei amendementen te hebben ingediend, die 'verscheidene tientallen millioenen guldens' opbrengstenderving inhielden, zonder mogelijkheden van compensatie aan te geven. Zelf had hij slechts één amendement ingediend. Dat beoogde een geringe tegemoetkoming te geven aan mensen die geen recht hadden op een pensioen en zelf via lijfrenten voor hun oude dag zorgden.⁶⁵

In Lucas' tweede termijn werd het iets duidelijker van welk uitgangspunt hij het vraagstuk bekeek. Hij kon het billijken wanneer de minister zich niet op het enge budgettaire standpunt wenste vast te leggen. Dit betekende dat Lucas in ieder geval bereid was verder te gaan dan f 109 miljoen. Dat de minister een deel van het tekort op de Buitengewone Dienst II door middel van belastingen wenste te dekken, vond Lucas ook begrijpelijk. Maar dat de minister star wenste vast te houden aan de f 245 miljoen, ging hem weer te ver. Een strikt verband tussen de extra defensielasten en extra belastingopbrengsten wees Lucas van de hand. Bovendien had het antwoord van Liefstinck dat publicatie van het dekkingsplan niet mogelijk was, hem zeer teleurgesteld. 'De heer minister zal bij de Kamerleden toch wel zo veel intelligentie veronderstellen, dat zij met die zich veranderende omstandigheden rekening kunnen houden! Het is anderzijds toch wel iets gewrongens, dat onze medewerking wordt gevraagd voor het opleggen van nieuwe lasten, doch dat een van de belangrijkste motieven daartoe wel wordt aangeduid, doch niet wordt uiteengezet.'⁶⁶ Lucas betichtte Liefstinck van een weinig tegemoetkomende houding. Dat bleek onder andere uit het feit dat de minister in geen geval van een verschuiving van directe naar indirecte belastingen wilde weten. Hij had dan ook na de rede van de minister een aantal amendementen ingediend, waaronder een amendement om te garanderen dat niet ingeteerd hoefde te worden op het vermogen.

Zeer strijdvaardig sprak Lucas zich uit tegen het voorstel tot beperking van de kinderaftrek. 'Wat zou ik het op prijs stellen, indien ik de gave van het woord bezat en kon striemen wat ik striemen wilde!', riep Lucas vertwijfeld uit. Zijn boodschap was duidelijk: 'Wij willen er niets, maar dan ook niets van weten. Ik wens daarover niet de geringste twijfel te laten bestaan.'

(...) Ik heb op dit punt geen amendement ingediend. Dit is niet nodig. Wij zullen kunnen volstaan met tegen dit artikel te stemmen, indien de heer Minister dit niet alsnog intrekt en een twistpunt verwijdt, dat tot ongelukken kan voeren.' Voor de KVP-fractie was de maat vol, temeer omdat een kamermeerderheid een week eerder een kinderbijslagmaatregel voor grote gezinnen had getorpedeerd, een regelrechte inbreuk op het regeerprogram.⁶⁷

Van de Wetering hield zijn tweede termijn kort. Hij onderschreef Lieftincks opvatting dat de extra belastingopbrengsten ook mochten dienen voor de dekking van het tekort op de kapitaaldienst. Maar verder was hij niet overtuigd geraakt van de juistheid van het betoog van Lieftinck. Het CHU-kamerlid bleef bij zijn overtuiging dat de belastingopbrengstenraming te pessimistisch was. Omdat hij bij verschillende voorstellen compensaties had aangewezen, meende Van de Wetering de verhogingen van de vermogensbelasting en de successierechten te kunnen afwijzen.⁶⁸

Welter trok zijn opmerking in dat de steeds wisselende ramingen niet zouden mogen voorkomen in een welgeordende staat. Ook hij erkende de dynamiek waarin de minister opereerde en diens plicht het parlement zo volledig mogelijk in te lichten. Maar Welter bleef bij zijn stelling dat een extra belastingverhoging ongewenst was, zolang onduidelijkheid bestond over de budgettaire noodzaak en de defensie-inspanning. Hij voelde zich gesterkt in zijn opvatting door de verklaring van Lieftinck dat van alle West-Europese landen alleen Engeland en Zwitserland een hoger percentage van hun uitgaven aan militaire doeleinden besteedden. Welter verwachtte veel van een appèl van het Nederlandse parlement aan dat van de Verenigde Staten. Als het Nederlandse parlement wist aan te tonen dat Nederland onbillijk werd behandeld, zou het Congres nooit toestaan dat de Amerikaanse regering de zo noodzakelijke kredieten zou onthouden aan een van de oudste democratieën ter wereld.⁶⁹ Welter wilde niets weten van de met name door Hofstra aangevoerde verdelingspolitieke argumenten. De belastingvoorstellen waren volgens Welter niet bedoeld om sociale rechtvaardigheid te bevorderen en die bedoeling mocht er ook niet in worden gelegd.⁷⁰

Hoogcarspel bleef natuurlijk bij zijn afwijzing van de defensie-uitgaven, maar zelfs Ritmeester wenste niet het gehele belastingbedrag te voteren, zolang er onduidelijkheid bleef over de kosten van de defensie.⁷¹

Ritmeester, Welter en Van den Heuvel bleven zich verzetten tegen een bezuinigingscommissie uit de Kamer. Bij Hofstra, Lucas en Van de Wetering waren evenwel voorzichtig positievere reacties te beluisteren.

Lieftinck ontraadt motie-Van den Heuvel

Lieftinck constateerde, de tweede termijn overziend, dat op sommige punten de kritiek was verminderd, terwijl deze op andere punten juist was aangescherpt. Er waren inmiddels meer dan veertig amendementen ingediend. Niettemin verwachtte hij tot een bevredigend resultaat te kunnen komen.

Hoofdstuk III

Tot grote concessies bleek Lief tinck vooralsnog niet bereid. Hij handhaafde namelijk zijn voorwaarden: de regering hield vast aan het bedrag van f 245 miljoen en wijzigingen mochten niet leiden tot een lastenverschuiving van de directe naar de indirecte belastingen. Uitdrukkelijk meldde de minister nu ook dat de periode waarvoor de belastingen gevoteerd moesten worden, in nauw verband moest staan met de periode waarvoor het militaire program was opgesteld. Lief tinck gaf nu wel aan waar volgens hem ruimte voor compensaties gevonden kon worden. Er kon ruimte ontstaan door in de extra winstbelasting ook de tantièmes te betrekken, hij zag mogelijkheden in een verdere verhoging van de vennootschapsbelasting en hij achtte aanpassingen in de sfeer van de indirecte belastingen mogelijk.⁷²

Lief tinck kwam Ritmeester, Van Dis en Hofstra op enkele kleine punten tegemoet en hij reageerde welwillend op de kritiek van Lucas op de kinderaftekregeling: 'Ik sta voor nader overleg op dit punt gaarne open, want ik zou ook zelf niet gaarne medewerken aan het tot stand komen van een regeling, die in de kern van de zaak in conflict zou komen met een punt dat deel uitmaakt van het Regeringsprogram, waarin de zorg voor de grote gezinnen is opgenomen.'⁷³ Hij vroeg suggesties van Lucas, maar zou zich ook zelf nog beraden op mogelijke oplossingen. Lief tinck deed Lucas bovendien nog de toezegging een zodanige constructie te zoeken dat de gecumuleerde inkomsten- en vermogensbelasting nog uit het inkomen kon worden betaald. De minister bleek verder bereid met zijn ambtgenoten in overleg te treden over de vraag van Lucas of de regering het dekkingsplan voor het betalingsbalanstekort kon overleggen aan de Kamer.

Lief tinck wees het voorstel van Welter uiteraard van de hand om te wachten op duidelijkheid omtrent de defensielasten en de omvang van de hulp van de Verenigde Staten. Nederland kon zich niet afzijdig houden van de verdedigingsvoorbereiding. Te lang wachten vergrootte bovendien het risico van een ontwrichting van het economische en sociale leven. Hij erkende wel dat het een 'waagstuk' was, maar hij vertrouwde erop dat de Verenigde Staten Nederland niet in de steek zouden laten. Overigens verzekerde Lief tinck dat Nederland de last niet opgelegd had gekregen, maar 'dat wij die zelfstandig op ons hebben genomen (...). Uiteraard draagt de Nederlandse Regering hiervoor zelf de verantwoordelijkheid.'⁷⁴ Dat Nederland zo hoog scoorde op de lijst van defensie-uitgaven in de verschillende West-Europese landen, was te wijten aan de bijzondere positie waarin het land verkeerde. In tegenstelling tot bijvoorbeeld België had Nederland grote belangen op zee en overzee.

Naar aanleiding van de positieve reacties van Lucas, Van de Wetering en Hofstra op het idee van een bezuinigingscommissie verklaarde Lief tinck te bevorderen dat hierover nader contact tussen regering en Kamer plaats zou vinden. Lief tinck deelde wel al mee dat de regering een verdere inkrimping van overheidstaken op dat moment niet goed mogelijk achtte.

Lief tinck ontraadde de motie-Van den Heuvel ernstig. Het door de ARP'er gesuggereerde alternatief, een algemene verhoging van het omzetbelasting-

percentage, zou een onaanvaardbare belasting vormen voor het arbeidersbudget, dat al werd getroffen door de subsidieverlaging. De motie werd verworpen met 54 tegen 25 stemmen. ARP, CHU, VVD en SGP stemden vóór.⁷⁵ Daarmee was tevens een einde gekomen aan de algemene beschouwingen. Lieftinck diende direct een drietal nota's van wijzigingen in. De kamervoorzitter schorste hierop de behandeling van de wetsontwerpen om de Kamer de gelegenheid te geven de stukken te bestuderen en eventueel nog nader overleg mogelijk te maken tussen de commissie van rapporteurs en de minister.

Tweede mondeling overleg

De commissie van rapporteurs vond nader overleg inderdaad nodig.⁷⁶ In onderstaand schema wordt weergegeven welke financiële consequenties de door Lieftinck ingediende wijzigingen inhielden.⁷⁷ Voor de verhogingen van de vennootschapsbelasting zou Lieftinck pas wijzigingsvoorstellen indienen, wanneer hij kon overzien welk verlies aan opbrengst gecompenseerd diende te worden als gevolg van het aannemen van amendementen. De verhoging van de vennootschapsbelasting diende derhalve als sluitstuk. De commissie en de minister kwamen overeen dat de extra baten in de sfeer van de indirecte belastingen zo nodig ook tot dekking van offers elders mochten worden ingezet.

Wijzigingen door Lieftinck aangebracht na de algemene beschouwingen

sfeer	wijziging	derving opbrengst (mln. guldens)	compensatie (mogelijkheid) (mln. guldens)
indirecte belastingen	weeldebelasting	3,5	
	verhoging tussentarief omzetbelasting		6
directe belastingen	handhaving kinderaftrek van 1 kind ouder dan 16 in gezin van 3 of meer kin- deren	2	
	differentiatie naar gezinssamenstelling in tarief extra belasting op de winst	3	
	beperking verhoging vermogensbelasting	1	
	tantièmes onder extra belasting op bedrijfswinsten		1
	(optie) verhoging vennootschapsbelasting winsten boven f 300.000		(4,5)
	(optie) verdere verhoging vennootschaps- belasting winsten boven f 350.000		(4)
totaal		9,5	7 + (8,5)

Hoofdstuk III

Tijdens het overleg deed Liefstinck nog een aantal toezeggingen. Zo bleek hij bereid in de considerans van de verschillende wetsontwerpen het verband tussen de belastingverhogingen en de defensie-inspanning tot uitdrukking te laten komen. Lucas was de inspirator van dit voorstel. Op het gebied van de kinderaftrek was de minister eveneens bereid tot een concessie door een eventueel door de Kamer voorgestelde verhoging van de leeftijdsgrens van 16 naar 17 jaar te aanvaarden. Overigens was er in de commissie geen overeenstemming over de noodzaak van deze verhoging. Tenslotte stond de minister niet afkerig tegenover wijzigingen in de vermogensbelasting en de successierechten. Enige leden van de commissie vonden dat de wijziging die Liefstinck had aangebracht in het ontwerp vermogensbelasting nog steeds niet de garantie bood dat het totale bedrag aan vermogens- en inkomstenbelasting niet boven 90% van het inkomen zou uitstijgen. Volgens Liefstinck was dat inderdaad ook niet het geval, maar gaf de wijziging deze garantie slechts voor de *verhoging* van de vermogensbelasting. Indien de Kamer een geringere opbrengst uit de vermogensbelasting wilde, dan stelde Liefstinck een constructie voor waardoor de belastingplichtigen met de kleinste vermogens wat werden ontzien. Deze maatregel zou een opbrengstenderving betekenen van f 3 miljoen, waarvoor compensatie gevonden moest worden. In het successierechtvoorstel was Liefstinck bereid om af te zien van de verhoging in de rechte lijn bij verkrijgingen beneden een bepaalde grens. Ook hiervoor was compensatie elders een voorwaarde, maar wel binnen de sfeer van de directe belastingen. Liefstinck waarschuwde er wel voor dat door de verschuivingsoperaties andere belastingen, zoals de vennootschapsbelasting, niet te hoog mochten worden.

Het debat in de Tweede Kamer: de tweede ronde

Na het nader overleg in de commissie kon de behandeling van de afzonderlijke wetsontwerpen en de daarop ingediende amendementen van start gaan, hetgeen drie dagen in beslag nam. We zullen ons hierbij concentreren op twee belangrijke discussies. In de eerste plaats de discussie over het ontwerp Wijziging Besluit Inkomstenbelasting 1941, Loonbelasting 1940 en Vermogensbelasting 1892. Hierbij kwamen uiteenlopende controversiële kwesties aan bod zoals de kinderaftrek, de vervroegde afschrijvingen, de (vermeende) discriminatie als gevolg van belasting naar inkomstenbron, de timing van de belastingvoorstellen en de limitering van de belastingdruk. Het tweede belangrijke moment viel tijdens de behandeling van het laatste wetsontwerp: de verhoging van het tarief van de vennootschapsbelasting. De discussie spitste zich daarbij toe op de hoogte van het belastingbedrag en impliciet op de gebondenheid van de fracties aan het regeerprogram.

Lieftinck dreigt met de kabinetskwestie

Het ontwerp Wijziging Besluit Inkomstenbelasting 1941, Loonbelasting 1940 en Vermogensbelasting 1892 bevatte verschillende maatregelen die stuk voor stuk bij de Kamer op ernstige bezwaren stuitten, zij het dat zij hierin niet eensgezind was. Hoewel Lieftinck op ondergeschikte punten tegemoet was gekomen aan de wensen uit de Kamer, bleef er nog voldoende conflictstof over. Dat het ontwerp in veilige haven zou belanden, was dus allerm minst zeker. De Kamer had meer dan twintig amendementen op het ontwerp ingediend.

Het eerste amendement was van de KVP'er Lucas. Hij vond dat Lieftinck onvoldoende garanties bood dat bezitters van vermogen daar niet op hoefden in te teren. Sparen werd daardoor onaantrekkelijk of zelfs onmogelijk gemaakt. Zijn voorstel kwam er op neer dat de extra vermogensbelasting aftrekbaar werd van de verschuldigde inkomstenbelasting.⁷⁸

Hofstra onderkende het probleem, maar hij had principiële en praktische bezwaren tegen het amendement. Het principiële bezwaar was dat het vermogen een zelfstandige factor van draagkracht was en dat daarom beide soorten belasting niet met elkaar in verband gebracht mochten worden. Met het voorstel van Lieftinck kon hij, als tijdelijke maatregel, nog wel uit de voeten. Hetzelfde gold voor Hoogcarspel. Voor Van de Wetering ging het amendement van Lucas niet ver genoeg, maar hij zou het niettemin steunen. Ook Van den Heuvel en Ritmeester steunden Lucas.⁷⁹

Lieftinck zag de bui al hangen en kwam met verdere tegemoetkomingen. Deze wijzigingen zouden met name ten goede komen aan de mensen met een bescheiden vermogen en geringe arbeidsinkomsten. Het betekende een 'offer' van f 3 miljoen voor de schatkist, het amendement-Lucas zou f 7 miljoen kosten. Lieftinck waarschuwde de Kamer nogmaals nu al niet te veel te vragen, omdat elk offer in de vennootschapsbelasting moest worden gecompenseerd.⁸⁰

Lucas kreeg de indruk dat Lieftinck alles, behalve Lucas' voorstel, wilde accepteren, mits de kosten maar lager uitvielen. Hij handhaafde dan ook zijn amendement dat met 49 tegen 33 stemmen werd aangenomen. Tegen stemden de PvdA en de CPN en vijf leden van Lucas' eigen fractie: M.A.M. Klompé, J.J. Fens, Th.D.J.M. Koersen, W.J. Drogen en F. van Vliet.⁸¹

Vervolgens kwam de uiterst gevoelige kwestie van de kinderaftek aan bod. Lieftinck had reeds enkele tegemoetkomingen aan het grote gezin aangebracht en zich bij het mondeling overleg bereid verklaard een kamervoorstel tot verhoging van de leeftijdsgrens naar 17 jaar te aanvaarden. Dit alles om de KVP te apaiseren. Het CPN-kamerlid Hoogcarspel wilde nog verder gaan en in een amendement stelde hij voor de leeftijdsgrens naar 19 jaar op te trekken.⁸² Hofstra, die zelf de suggestie had geopperd voor het optrekken van de grens naar 17 jaar, vond dat overdreven. Over het gewijzigde voorstel van Lieftinck was hij evenmin te spreken, omdat het teveel van het goede was. 'Het doet mij denken aan de prijzenoorlog, die thans te Amsterdam

Hoofdstuk III

woedt: wanneer iemand daar een herenkostuum koopt, krijgt hij een regenjas er op toe. Hier krijgen degenen, die aftrek voor drie kinderen hebben, daarop de aftrek voor een vierde kind toe. Is het nu redelijk, dat men inderdaad de aftrek voor een vierde kind cadeau krijgt?' Hij vond de kwestie van de kinderaftrek evenwel van te weinig belang om 'hierop het gehele plan te laten stranden'.⁸³

De tegemoetkoming was volgens Lucas echter nog te 'schriel'. Hij wenste nog een kind vrij te stellen en de grens te verhogen. 'Ik kan niet zeggen, dat, wanneer deze wijzigingen worden aangebracht, mijn gehele fractie vóór dit voorstel zal stemmen, maar wanneer beide wijzigingen niet worden aangebracht, geloof ik, dat er in mijn fractie geen stem vóór dit artikel zal zijn te vinden'.⁸⁴

Lieftinck was niet bereid de extra wens van Lucas in te willigen; het zou de grote gezinnen te veel bevoordelen. Hij bleef bij zijn aanbod een voorstel uit de Kamer tot verhoging van de leeftijdsgrens over te nemen. Hierop diende Wagenaar een amendement van deze strekking in en Lucas een amendement om de uitbreiding van de vrijstelling met één kind te bewerkstelligen.⁸⁵ Lieftinck kwam hierop met een nota van wijziging tot verhoging van de leeftijdsgrens, waardoor Wagenaar buitenspel stond. Vervolgens deelde hij mee dat hij zich niet zou verzetten tegen het amendement-Lucas, 'omdat dit nooit een kostbaar amendement kan zijn'. Het mocht evenwel niet baten voor Lucas. Zijn amendement werd verworpen met 49 tegen 39 stemmen.⁸⁶ Naast de KVP-fractie hadden ook de CPN-fractie en het katholieke PvdA-kamerlid G.J.N.M. Ruygers vóór gestemd. Het amendement-Hoogcarospel werd met slechts de stemmen van de CPN-fractie vóór eveneens verworpen.⁸⁷ Ook bij de stemming over het desbetreffende onderdeel van het wetsontwerp stemden KVP en CPN tegen.

Op het onderdeel van het wetsontwerp waarin de extra belasting op de bedrijfswinst was geregeld, waren amendementen van onder meer Hofstra, Lucas en C. van den Heuvel ingediend.

Het amendement-Hofstra beoogde de extra belasting op de bedrijfswinst een jaar eerder, dus al in 1950, te laten ingaan, zodat deze zou samenvallen met de wijziging van het fiscale winstbegrip. Hofstra stond in zijn streven echter zo goed als alleen. Alleen de PvdA en de CPN stemden vóór.⁸⁸

Lucas had deze keer meer succes. Zijn amendement had tot doel de werkingsduur van de maatregel van vijf naar drie jaar terug te brengen. Voor de overige maatregelen lagen soortgelijke amendementen in het verschiet. Lucas wilde de termijn van de belastingverhoging niet te lang maken, omdat niet duidelijk was of die middelen na enige tijd nog noodzakelijk waren of wellicht reeds door de belastingbetalers waren opgebracht. Bij Hofstra stuitte het amendement op grote bezwaren. Hij vond het in strijd met de regeringsverklaring. Bovendien was een eventueel overschot aan belastingen voor hem geen enkel probleem. Men kon in dat geval de belastingen weer verlagen of gebruiken om de staatsschuld versneld af te lossen. Van de Wetering

was opmerkelijk voorzichtig in zijn steun aan het amendement. Hij had weliswaar sympathie voor het voorstel, maar kon zich eveneens voorstellen dat Lieftinck daardoor niet in staat was de defensieplannen te financieren. Van C. van den Heuvel, Ritmeester en Hoogcarspel was er onvoorwaardelijke steun voor Lucas. De laatste op grond van de overweging dat de termijn van de zwaardere lasten zo kort mogelijk moest zijn.⁸⁸

Lieftinck was bereid de kamermeerderheid gedeeltelijk tegemoet te komen door het zogenaamde uitloopjaar prijs te geven en de termijn dus te bekorten tot vier jaar, waardoor deze spoorde met de termijn van het defensieplan. Maar dit was ook zijn uiterste concessie: 'Ik aarzel niet zover te gaan om te zeggen, dat een verdere verkorting van die periode moet worden gequalificeerd als bijna destructief voor het Regeringsprogramma.'⁸⁹ De toezegging en het dreigement een onaanvaardbaar uit te spreken waren afdoende om Lucas zijn amendement(en) te laten intrekken.

Vervolgens kwam de verhoging van de belasting op de bedrijfswinst ter sprake aan de hand van een door C. van den Heuvel ingediend amendement, dat mede was ondertekend door drie CHU-leden, Ritmeester en Welter. Het amendement beoogde de maatregel te vervangen door een algemene verhoging van de inkomstenbelasting voor inkomens boven f 8.000, die eenzelfde opbrengst genereerde. Van den Heuvel was tot het amendement gekomen omdat de minister hem niet had kunnen overtuigen van de juistheid om inkomen uit bedrijf zwaarder te belasten dan inkomen uit een andere bron. Volgens Hofstra ondergroef het amendement het gehele regeerprogramma. Wanneer dit amendement zou worden aangenomen, zou dit de PvdA 'voor de noodzakelijkheid stellen, de zeer ernstige consequenties daarvan ten aanzien van dit gehele wetsontwerp onder ogen te zien'.⁹¹ Als meer dan een uiting van frustratie over zoveel onbegrip bij zijn collega's kan deze opmerking van Hofstra toch niet worden opgevat. Het is immers onwaarschijnlijk dat de PvdA haar steun aan de inkomensmatiging zou hebben opgezegd, indien het amendement zou worden aangenomen.

Lieftinck achtte zijn maatregel niet in strijd met welk belastingbeginsel dan ook. Bovendien was de maatregel gerechtvaardigd omdat de ondernemerswinsten relatief sterker waren gestegen dan de overige inkomens. Lieftinck wees ook op de maatregel inzake de voorraadwaardering waardoor een verhoging van de belasting op de winst minder bezwaarlijk was. Tenslotte zou volgens Lieftinck het alternatief van Van den Heuvel ertoe leiden dat de middeninkomens, waarvoor in 1950 nog een belastingverlichting was gerealiseerd, weer het slachtoffer zouden worden. Hij adviseerde de Kamer dan ook tegen het amendement te stemmen.⁹² In de commissie van rapporteurs was de stemverhouding drie vóór en twee tegen. Bij de uiteindelijke stemming werd het amendement toch verworpen met 61 tegen 25 stemmen. VVD, ARP, CHU en SGP stemden vóór.⁹³

Het voorstel om het systeem van vervroegd afschrijven te beperken werd geamendeerd door Hofstra. De beperking stelde weinig voor; Hofstra noem-

Hoofdstuk III

de het 'een schijnvertoning'. Hij wilde van het systeem van vervroegde afschrijving af, omdat het 'volkomen dwaasheid' was om in een tijd van investeringsbeperking een regeling te handhaven die de particuliere investeringen kunstmatig stimuleerde. Opmerkelijk was dat Hoogcarspel een amendement had ingediend dat aanzienlijk minder ver ging. De CPN'er wenste geen afschaffing van het systeem, maar een verruiming van de bevoegdheid van de ministers van Financiën en Economische Zaken om, waar nodig, geen vervroegde afschrijvingen toe te staan. Liefstinck had tegen dit laatste geen enkel bezwaar, maar liet het aan de Kamer over of zij hiermee wilde instemmen. De Kamer verwierp het amendement-Hofstra met 58 tegen 30 stemmen. De PvdA en de CPN stemden vóór. Het amendement-Hoogcarspel kreeg slechts de stemmen van de CPN.⁹⁴

Uiteindelijk brak dan het moment aan waarop over (de onderdelen van) het wetsontwerp gestemd moest gaan worden. Bij de stemming over het deel van het artikel waarin de verhoogde inkomstenbelasting voor wat betreft de bedrijfswinst was geregeld, vroeg Liefstinck het woord. De minister achtte de tijd blijkbaar rijp voor een dreigement: '(...) indien dit onderdeel van dit artikel en straks het gehele artikel niet zouden worden aanvaard, (zou) de Regering geen kans meer zien, de nodige dekkingsmiddelen voor de militaire uitgaven op een door haar te rechvaardigen wijze te vinden.' Dreigde Liefstinck nu met een heuse kabinetscrisis? De fractievoorzitter van de liberalen, Oud, rende naar de interruptiemicrofoon voor uitleg: 'Deze mededeling van de Minister komt zo onverwacht tussen de verschillende stemmingen, dat ik het wel op prijs zou stellen van de Minister te vernemen, of het de bedoeling is, dat de Kabinetskwestie wordt gesteld.' Liefstinck wenste niets aan zijn verklaring toe te voegen. Het dreigement had succes. Het voorstel kreeg 60 tegen 26 stemmen. ARP, VVD, CHU, SGP en KVP-specialist Lucas stemden ondanks het dreigement van Liefstinck tegen.⁹⁵

Het geheel had inmiddels zo'n zware politieke lading gekregen dat KVP-fractie leider Romme vóór de stemming over het totale artikel (derhalve ook over de kinderaftrekregeling) een toelichting op de houding van zijn fractie wenste te geven. Volgens de KVP-voorman was zijn fractie ernstig teleurgesteld over de verwerping van het amendement-Lucas inzake de kinderaftrek. De Kamer had, wederom tot teleurstelling van de KVP-fractie, voor de kinderaftrekregeling van het kabinet gestemd, die weliswaar enigszins was verbeterd ten opzichte van het oorspronkelijke voorstel, maar die toch niet de instemming had van de KVP. Dit alles was een tweede pijnlijke nederlaag geweest nadat de Kamer al eerder tegen de versterking van de progressie in de kinderbijslag had gestemd. Daarnaast waren er in Rommes fractie 'enigen', die zeer ernstige bezwaren hadden tegen de extra inkomstenbelasting op de winst, maar die onder druk van de verklaring van Liefstinck toch voor het betreffende onderdeel hadden gestemd. En nu had de KVP-fractie zich moeten beraden of zij haar stem kon geven aan het gehele artikel. De fractie meende dat zij, ondanks ernstige bedenkingen tegen onderdelen, dat toch

moest doen, omdat de Kamer op die punten al een beslissing had genomen. Romme vreesde dat er anders een onzuivere stemming zou ontstaan. De KVP stemde, met uitzondering van Lucas, vóór het artikel. Met Lucas stemden ook de ARP, VVD, CPN, CHU en SGP tegen, waardoor de stemverhouding 55 tegen 32 werd.⁹⁶

De KVP-fractie stemde wel in haar geheel, samen met de CPN en de SGP, tegen artikel 2, waarin de kinderaftrekregeling in het Loonbelastingbesluit werd geregeld. De stemverhouding werd daardoor 48 tegen 39 stemmen, zodat dit onderdeel werd aangenomen.⁹⁷

Vóór de stemming over de regeling van de vervroegde afschrijving verklaarde Hofstra tegen het onderdeel te hebben gestemd als het een zelfstandige bepaling was geweest. 'Het artikel staat echter niet op zichzelf; het vormt een deel van een complex van maatregelen. Verwerping van dit artikel zou er in de gedachte van de Regering en van ons toe leiden, dat elders compensatie zou moeten worden gezocht. Het zoeken van compensatie elders zou echter, waar reeds op andere punten compensaties nodig zijn, de behandeling van deze wetsontwerpen alleen maar verder compliceren. Uitsluitend om dit te vermijden, zullen wij onze stem aan dit artikel, waarvoor wij overigens niets gevoelen, geven.'⁹⁸ Hoogcarspel motiveerde de stemwijze van de CPN met het spreekwoordelijke halve ei en de lege dop: liever een beperking van de vervroegde afschrijvingsmogelijkheid dan helemaal geen beperking. Artikel 4 werd aangenomen met 63 tegen 26 stemmen. ARP, VVD, CHU en SGP stemden tegen het artikel.⁹⁹

De eindstemming over het gehele wetsontwerp werd aangehouden totdat alle wetsontwerpen waren behandeld. 'De kamervoorzitter had dit voorgesteld om een zuivere stemming te krijgen. 'Wij weten dan immers precies, hoe de kaarten op tafel liggen.' Hij stelde ook voor het wetsontwerp Verhoging van het tarief van de vennootschapsbelasting tot het allerlaast uit te stellen, omdat dit door de minister en door verschillende kamerleden als sluitpost op datgene wat er eventueel tekort zou worden gekomen was aangemerkt. Tegen deze argumentatie maakte Lucas bezwaar. Volgens Lucas kon niet bij voorbaat gezegd worden dat de vennootschapsbelasting het sluitstuk was van het gehele complex. 'Er kunnen immers nog allerlei nieuwe suggesties voor dekkingsmiddelen komen.'¹⁰⁰ Uiteindelijk werd besloten het wetsontwerp wel als laatste te behandelen, zonder het als sluitstuk te kwalificeren.

Intermezzo

Alvorens over te gaan tot de finale, de behandeling van het ontwerp vennootschapsbelasting, staan we even kort stil bij de behandeling van de overige wetsontwerpen.

Het ontwerp tot wijziging van de omzetbelasting had al tijdens de algemene beschouwingen tot veel kritiek aanleiding gegeven. Lieftinck zegde

Hoofdstuk III

nogmaals toe bij de op handen zijnde technische herziening van de omzetbelasting met verschillende gemaakte opmerkingen rekening te zullen houden. Hierop komen we later in dit hoofdstuk nog terug. Door verschillende kamerleden werden nog wel enkele succesvolle pogingen gedaan om door middel van een amendement een bepaald artikel van het verhoogde tarief vrij te stellen. Lucas diende nog een amendement in op de considerans van het wetsontwerp. Eerder had Lieftinck op verzoek van Lucas al in de considerans expliciet het verband tussen de belastingvoorstellen en de defensielasten vastgelegd. Lucas wenste een verdere beperking aan te brengen door ook uitdrukkelijk het bedrag van f 250 miljoen te noemen.¹⁰¹ Het motief voor deze actie was dat Lucas zich wilde indekken voor het geval er zich een belangrijke overschrijding van de belastingopbrengst zou voordoen. Daardoor zou hij, bij belangrijke meevallers in de belastingopbrengsten, sterker staan in een pleidooi voor belastingverlichting. Lieftinck wenste zich echter niet te laten vastleggen. Het gehele vraagstuk zou dan opnieuw kunnen worden gezien, waaronder de mogelijkheid van belastingverlichting.¹⁰² Lucas vond dat onvoldoende. Hofstra was zeer geïrriteerd door de handelwijze van Lucas. 'Moeten wij dan op alle punten tegen elkaar ingaan en tot in het oneindige eigen wensen willen doorzetten? (...) De verhouding tussen de Regering en de meerderheid in de Kamer, waarop de Regering steunt, moet er een zijn van vertrouwen.'¹⁰³ Hofstra was ook inhoudelijk tegen het amendement, omdat het belastingpakket niet alleen moest worden gezien in het licht van de dekking van de defensieuitgaven, maar ook in het kader van een redelijke lastenverdeling. Het amendement-Lucas kon evenwel rekenen op brede parlementaire steun en werd aanvaard. Alleen de PvdA stemde tegen.¹⁰⁴ Ook in de later behandelde wetsontwerpen werd de considerans in de zin van het amendement-Lucas gewijzigd. Kennelijk had Lieftinck door zijn benepen ramingen van de belastingopbrengsten in het verleden inderdaad veel van het vertrouwen van de Kamer verspeeld.

Bij de behandeling van het ontwerp Verhoging van de motorrijtuigenbelasting liet Lieftinck een onaanvaardbaar horen bij een amendement-Verkerk c.s. dat beoogde het beroepsgoederen- en personenvervoer vrij te stellen van de verhoging. Het amendement werd verworpen met 54 tegen 33 stemmen. Tot de voorstemmers hoorden de ARP, CHU (m.u.v. Tilanus en C.W.I. Wttewaall van Stoetwegen), VVD, CPN, SGP en drie KVP-leden (J. Groen, M.P. van der Weijden en Th.S.J. Hooij).¹⁰⁵

Lieftinck nam bij de bespreking van het voorstel tot verhoging van het tarief van de vermogensbelasting een amendement van Hofstra over om een vrijstelling te verlenen aan mensen die een lijfrente hadden afgesloten voor de oude dag. De financiële consequenties waren beperkt en het voorstel ondervond ook van de andere fracties steun.¹⁰⁶

Lucas had op het voorstel tot verhoging van de successierechten nog een ingrijpend amendement in petto. Hij wenste de verhoging van de successierechten in rechte lijn volledig uit het voorstel te schrappen met het oog op

het grote belang van sparen en familie-eigendom. Hoogcarspels amendement ging minder ver. Hij wilde de tarieven beneden een bepaalde grens verlagen, terwijl die voor grote verkrijgingen juist flink werden verhoogd. Lieftinck wees erop dat hij al tijdens het vooroverleg wijzigingen had aangebracht die een verlichting betekenden voor directe verwanten. De minister verweet Lucas geen mogelijkheden voor compensatie te hebben aangegeven. Diens voorstel zou een gat van f 3,5 miljoen slaan in de dekkingsmiddelen en compensatie eisen, die op het moment van de behandeling van het pakket maatregelen nauwelijks meer te vinden was. Ook het amendement-Hoogcarspel vond geen genade in de ogen van de minister. Er zou per saldo f 5 miljoen minder in de schatkist vloeien.

Beide kamerleden handhaafden hun amendement. Lucas deed nog steeds geen duidelijke uitspraak over het compensatieprobleem. Hij verklaarde alleen dat zijn fractie wél zou instemmen met een verhoging van het successierecht in de zijlinie als onderdeel van het dekkingsplan. Lieftinck verklaarde uiteindelijk met twee wijzigingsvoorstellen te komen indien het amendement-Lucas zou worden aanvaard: één voorstel tot verhoging van het successierecht in de zijlinie en één tot verhoging van het tarief van de vennootschapsbelasting. Hierdoor zou een 'zakelijke en concrete basis van discussie' worden verschaft voor het compensatieprobleem.

Van de twee amendementen redde dat van Hoogcarspel het niet. Het amendement-Lucas kreeg wel voldoende steun: 56 tegen 30 stemmen. De PvdA- en de CPN-fractie stemden tegen.¹⁰⁷

Na een korte schorsing van de vergadering vroeg Lieftinck het woord. Hij was tot de conclusie gekomen dat hij 'zou kunnen volstaan met de indiening van één Nota van Wijziging betreffende de vennootschapsbelasting'.¹⁰⁸ We kunnen hieruit afleiden dat er geen kamermeerderheid te vinden was voor een verdere verhoging van de successierechten in de zijlijn. Vóór de hervatting van het debat, de volgende middag, diende Lieftinck zijn wijzigingsvoorstel in. De behandeling van het laatste wetsontwerp en daarmee ook van het wijzigingsvoorstel zou leiden tot een 'waardig slot' van het belastingdebat in de Tweede Kamer.

'Waardig slot'

Het wetsontwerp tot verhoging van de vennootschapsbelasting leverde nog een forse principiële discussie op. Aanleiding was het compensatievoorstel van Lieftinck. Hij had berekend dat door de wijzigingen een compensatie van f 16 miljoen nodig was. Met dit bedrag zou de vennootschapsbelasting worden verhoogd.¹⁰⁹ Hiertegen rees echter verzet van de fractievoorzitters van de ARP en de VVD, Schouten en Oud, die gezamenlijk een amendement indienden om het tarief aan te houden zoals het was vóór de nota van wijziging. Zij gingen niet akkoord met Lieftincks compensatie-eis.

Hoofdstuk III

Schouten meende dat het compensatievoorstel niet kon worden beargumenteerd met een beroep op het regeerprogram. Volgens Schouten was er sinds de opstelling van het regeerprogram sprake van een zeer ingrijpende wijziging in de financiële situatie en in het budgettaire beleid van de regering. Meevallende belastingopbrengsten hadden de budgettaire positie fundamenteel verbeterd. Voor de regering was dat geen aanleiding geweest tot het bijstellen van het dekkingsplan; zij had gewoon het in het regeerprogram opgenomen begrip 'begrotingstekort' aangepast en rekende ook het tekort op de kapitaaldienst erbij. Van een morele plicht om Liefstinck over de gehele linie te volgen was volgens Schouten geen enkele sprake.

Schouten vond de opstelling van Liefstinck onacceptabel. In de eerste plaats kon ook Liefstinck niet met nauwkeurigheid zeggen welke financiële consequenties de wijzigingen hadden, noch welke opbrengst de belastingmaatregelen zouden hebben. In de tweede plaats ging het om een betrekkelijk gering bedrag van f 16 miljoen, waarvan de soliditeit van het financieel en monetaire beleid onmogelijk kon afhangen. Zijn conclusie was dat 'de eis tot compensatie van de Minister de Kamer in een dwangpositie brengt, waarin de Minister de Kamer niet behoort te plaatsen, tenzij het zo uitermate noodzakelijk is, dat daarvan niet zou kunnen worden afgezien, maar dat geval doet zich hier niet voor'.¹¹⁰

PvdA-fractievoorzitter Burger kon het door zijn beide collega's ingediende amendement uiteraard niet onweersproken laten. De PvdA-fractievoorzitter richtte zich in eerste instantie alleen tot de antirevolutionairen, want door de opschudding was het nog niet helemaal duidelijk dat ook coalitiegenoot Oud het amendement had ondertekend. Burger verweet de antirevolutionairen moreel en materieel in gebreke te blijven. Bij de formatie had de ARP zich al onttrokken aan de regeringsverantwoordelijkheid voor een aanvaard program. Nu weigerde zij ook aan de beter gesitueerden een offer te vragen. 'Deze politiek van: pluk de armen en steun de rijken, is teleurstellend'.¹¹¹

VVD-leider Oud wees erop dat een regeerprogram geen contract was, waarmee men zich verplichtte vóór bepaalde maatregelen te stemmen. Hij ontkende niet dat uit het formatieoverleg wel een zekere morele verplichting voortvloeide. Zijn fractie had er dan ook mee ingestemd dat er f 250 miljoen extra belastingmiddelen moesten worden gevonden. 'Dat betekent echter niet, dat wij van onze kant bij voorbaat zouden hebben gezegd, dat ieder belastingvoorstel, waarmede de Minister zou komen, op onze instemming bij voorbaat zou mogen rekenen'.¹¹² Zo had zijn fractie de bijzondere belasting op de bedrijfswinsten bestreden, omdat zij deze maatregel onredelijk en onrechtvaardig achtte. Oud verweet Liefstinck en de PvdA-fractie dat zij te weinig waren tegemoetgekomen aan de wensen van de VVD, ARP en de CHU. Die stugheid was te wijten aan de 'veel te eenzijdige kijk op de zaken'. De voorstelling alsof de consumptiebeperking alleen de arbeidersklasse trof, was in strijd met de feiten. Dat zijn fractie nu het amendement-Schouten mede-ondertekende, mocht ook niet worden uitgelegd als een weigering om

offers te brengen. Hij weigerde slechts in de vennootschapsbelasting compensatie te zoeken voor wijzigingen van onbillijke belastingvoorstellen. Ook Oud vond het 'dwaasheid' als Lieftinck de verantwoordelijkheid niet meer wilde dragen wanneer hij de f 16 miljoen compensatie niet kreeg.¹¹³

De opstelling van de KVP-fractie was uiteraard van groot belang. Stokman voerde het woord omdat het regeerprogram ter sprake was gebracht. Romme hield zich als oud-formateur buiten het debat. Stokman was het niet met Oud eens 'wanneer hij de ook door hem erkende morele binding tussen fracties en Regering in feite zo uitholt, dat er naar mijn bescheiden mening niets meer van overblijft'.¹¹⁴ Oud had al tijdens de formatie en niet achteraf zijn bezwaar tegen een verhoging van de belasting naar de maatstaf van de winst kenbaar moeten maken. Deze maatregel was expliciet in het regeerprogram genoemd. Hofstra voegde daar nog aan toe dat het ontoelaatbaar

karikatuur Jordaan, *Vrij Nederland*, 21 juli 1951

'Troost je - volgende keer beter!'

Hoofdstuk III

was om 'zorgvuldig uit te kiezen wat wel en niet prettig is en zich alleen moreel gebonden te achten aan de dingen, die men prettig of politiek fortuinlijk vindt'.¹¹⁵ Zijn fractie had op bepaalde onderdelen ook moeten slikken, maar niettemin vóór gestemd. Voor de CPN-fractie was de gehele vertoning een hernieuwd bewijs dat 'de rijken' alleen maar wensten te profiteren van de oorlogsvoorbereiding.

Enig cynisme was Lief tinck niet vreemd toen hij verklaarde verheugd te zijn over het 'waardig en belangrijk slot' van het debat, waaruit de grote politieke betekenis van dit deel van het regeringsbeleid bleek. Volgens de minister was Schouten er niet in geslaagd te weerleggen dat de maatregelen ook in het licht van de allernieuwste gegevens budgettair noodzakelijk waren. En evenals zijn partijgenoot Van den Heuvel was Schouten voorbij gegaan aan de monetaire en betalingsbalanspolitieke overwegingen. Uiteraard dienden de ramingen met een zekere marge te worden gezien, maar een positief resultaat was allerm minst zeker. Lief tinck onderschreef Stokmans betoog over de gebondenheid aan het regeerprogramma volledig. Hij maakte ook handig gebruik van het feit dat Schouten, Oud en Van de Wetering het amendement-Lucas op de considerans van de verschillende wetsontwerpen hadden gesteund. Hiermee hadden zij zich uitgesproken voor een dekking van f 250 miljoen 'en daarmee is de Kamer zelfs verder gegaan dan de Regering voorstelt'. Van een onwrikbare houding wilde Lief tinck niets weten. Slechts in uitzonderlijke gevallen had hij gestaan op aanvaarding van een bepaalde concrete maatregel. Verder had hij zich neergelegd bij tal van wijzigingen en slechts over één punt het onaanvaardbaar uitgesproken. Daar voegde hij het onaanvaardbaar van het amendement-Schouten-Oud aan toe.¹¹⁶ Het amendement werd met 66 tegen 27 stemmen verworpen: vóór stemden ARP, VVD, SGP, Welter en vier van de zeven CHU'ers (H.K.J. Beernink, J. de Ruyter, Van de Wetering en Krol).¹¹⁷

Bij de eindstemming over alle wetsontwerpen bleek dat de PvdA en de overgrote meerderheid van de KVP-fractie de minister 'zijn' f 245 miljoen gunden. Lucas stemde in met zo'n f 220 miljoen. Hij stemde als enige KVP'er tegen ontwerp 2105, dat onder meer de kinderaftrekregeling bevatte. Regeeringspartij VVD en oppositiepartij ARP waren eensgezind in hun opvatting dat van de voorstellen slechts circa f 130 miljoen door de beugel kon. Opvallend was dat beide fracties toch vóór de verhoging van de vennootschapsbelasting stemden. Welter en Van Dis zagen helemaal niets in de belastingvoorstellen. De CPN wilde nog wel instemmen met de belasting op de vennootschappen en de belastingen in de vermogenssfeer, hoewel de aanleiding voor de maatregelen de goedkeuring van de CPN uiteraard niet kon wegdragen. En de CHU? Die was (weer) verdeeld en bewoog zich tussen het 'royale' scenario en het standpunt van de liberalen en de protestants-christelijke broeders.¹¹⁸

Muiters aan boord van het schip van staat

Daags na het debat verscheen in *Het Parool* en *Het Vrije Volk* een artikel van de hand van PvdA-kopstukken Burger, J.J. Vorrink en L.A. Donker, waarin zij de houding van de verschillende fracties in het belastingdebat bekritiseerden. Die kritiek was niet mals. Voor de houding van de VVD hadden de PvdA-coryfeeën geen goed woord over. Die fractie was regering en oppositie in één; muiters aan boord van het schip van staat. Ook voor de 'capriolen' van regeringspartij CHU had men geen waardering. De KVP kreeg kritiek op haar wijze van optreden en niet zozeer op de uiteindelijke zakelijke inhoud van haar standpunten. Met genoegen constateerden ze dat de KVP-fractie haar woordvoerder 'bij sommige gelegenheden op opvallende wijze in de steek heeft gelaten'. Het belastingdebat toonde, aldus de PvdA'ers, nog eens aan hoe illusoir de brede-basispolitiek was. Nederland bleef slechts bestuurbaar indien er met de sociaal-democraten een compromis werd gevonden dat bovendien niet gesaboteerd, maar loyaal werd uitgevoerd, zo luidde de boodschap.¹¹⁹

Dit kon uiteraard niet onweersproken blijven. 'Een onbehouden en nutteloze aanval', schreef het *Algemeen Handelsblad*. Deze krant legde het boete-kleed voor de gang van zaken tijdens het belastingdebat voor de voeten van Lieftinck die slechts 'minimale moeite deed, de wensen der kleine regeringspartijen te ontzien'.¹²⁰ Ook *Trouw* vond de houding van de minister onwelwillend. Het was pertinent onwaar dat de ARP de minister zijn geld niet zou gunnen en dat zij erop uit was de rijken te sparen en de armen te plukken, zoals Burger had beweerd. 'De gekken zouden hebben te prijzen, wat de rode heren besloten hadden te wijzen. Zo is de politiek tegenwoordig in Nederland. Nu, die gekken zijn de antirevolutionairen niet geweest. Vandaar de woede van de rode heren. En vandaar de onware en onwaardige beschuldiging over de rijken en de armen (...)'.¹²¹

KVP-fractievoorzitter Romme uitte in de *Volkskrant* ook kritiek op Oud, die 'minder zelfbeheersing had getoond dan van leidende politici mocht worden verwacht'. De KVP daarentegen had zich, ondanks enkele pijnlijke teleurstellingen, het meest stabiele element in de politiek getoond en ervoor gezorgd dat er niet te veel naar 'links' of naar 'rechts' was afgeweken.¹²² Volgens *Het Vrije Volk* was er geen reden voor deze 'zelfgenoegzaamheid'. De KVP was verdeeld en juist daardoor waren de drie socialistische voormannen onzeker geworden. De KVP-fractie 'heeft Lieftinck de 245 miljoen, die hij nodig heeft, gelaten, maar zij heeft ook de rijken enkele voordelen toegeschoven, waarover haar rechtervleugel zich meer zal verheugen, dan haar KAB-aanhang'.¹²³ Romme had voor deze wijze van polemiseren van *Het Vrije Volk* slechts één woord: 'Walgelijk'. Overigens wees hij het 'partijblad van de PvdA' er fijntjes op dat het Oud nu woordbreuk verweet, terwijl de PvdA al drie weken na de formatie leed aan 'geheugen-gebrek ten aanzien van het Regeringsprogram'. Tijdens de interpellatie-Nederhorst had de PvdA-fractie

Hoofdstuk III

immers met name de prijs- en investeringspolitiek van het kabinet zwaar bekritiseerd.¹²⁴

Eerste Kamer: verkapt recht van amendement?

De verschillende woordvoerders in de Eerste Kamer, met uitzondering van CPN-senator J. van Santer, lieten Liefstinck weten, de één wat duidelijker dan de ander, in principe akkoord te kunnen gaan met f 245 miljoen extra belastingen. Toch hadden ook zij behoefte aan uitleg, met name over het verband tussen de betalingsbalans en de belastingmaatregelen. De senaat had er maar moeite mee dat Liefstinck het saneringsplan niet wilde overleggen, omdat er nog onduidelijkheid bestond over de Amerikaanse hulp (Liefstinck weigerde om 'redenen van staatsbelang'). Wel had de regering, zo deelde de minister ter geruststelling mee, haar wensen bij de Amerikanen op tafel gelegd en duidelijk gemaakt dat het militaire en civiele programma onhaalbaar was als de hulp er niet kwam.¹²⁵ Met die verklaring nam de senaat uiteindelijk genoegen.

In de Eerste Kamer klonk ook kritiek op onderdelen van het belastingpakket en op de wijze waarop Liefstinck in de Tweede Kamer had geopereerd in de compensatiekwestie. Het was met name L.F.H. Regout (KVP), sprekende namens een groot deel van zijn fractie, die bedenkingen had bij de compensatiedrang van Liefstinck. Noch 's ministers beroep op de noodzaak ervan, noch dat op het regeerprogramma had Regout overtuigend in de oren geklonken. Met name het 'onaanvaardbaar' dat Liefstinck had uitgesproken tegen het amendement-Schouten-Oud was bij Regout slecht gevallen. De minister wist dat hij het belastingbedrag op f 16 miljoen na veilig had gesteld. 'Een minister kan zo maar niet zijn taak neerleggen of daarmee dreigen, alleen omdat hij zijn zin niet krijgt.' Regout liet dan ook doorschemeren tegen het ontwerp op de vennootschapsbelasting te zullen stemmen en vroeg de minister 'niet andermaal in deze Kamer aan zijn onwrikbare houding ten aanzien van compensatie vast te houden, al zou dit betekenen een terugkomen op een in de Tweede Kamer ingenomen standpunt'.¹²⁶ Liefstinck dreigde al met al in een lastig pakket te geraken. A.N. Molenaar (VVD) had namelijk verklaard dat hij weliswaar de minister de f 245 miljoen wilde 'geven', maar ook dat hij overwoog tegen het ontwerp vennootschapsbelasting te stemmen vanwege de f 16 miljoen.¹²⁷ J.A. de Wilde (ARP) laakte Liefstincks vasthouden aan de compensatie als een vorm van *Rechthaberei*. 'Bovendien zit er voor mijn besef iets gevaarlijks in, een bedrag van enkele miljoenen (i.c. 16 miljoen) zo maar ineens ten laste van de vennootschappen te brengen. Dat is geen serieuze belastingwetgeving meer.'¹²⁸ R. Pollema (CHU) tenslotte noemde de vennootschapsbelasting één van de onderdelen van het pakket waarmee zijn partij moeite had en stelde bovendien dat de Eerste Kamer vrijer stond ten opzichte van de regering dan de Tweede Kamer.¹²⁹ Kortom, Liefstinck had een probleem.

Lieftinck verweerde zich door de vraag op te werpen welke indruk het zou maken op het Nederlandse volk en met name op de grote groep die al getroffen was door de subsidieverlaging als de Eerste Kamer zou besluiten tegen de extra verhoging van de vennootschapsbelasting te stemmen. Hij verwees hierbij naar de opvatting van Regout dat met name de sociaal-psychologische factoren een grote rol moesten spelen in het debat. Bovendien kon de Eerste Kamer niet tegen de extra verhoging stemmen - zij had immers geen recht van amendement - ,maar zij zou tegen het gehele wetsontwerp moeten stemmen en daardoor een groot gat slaan in de dekkingsmiddelen. Lieftinck wees er tenslotte ook op dat de compensatie zeer bewust door de overgrote meerderheid van de Tweede Kamer was aanvaard.¹³⁰

Regout wenste van de minister te horen of deze, in het geval dat het ontwerp zou worden verworpen, 'de portefeuille met rust zou laten' en na het reces een nieuw wetsontwerp zou willen indienen. Lieftinck was dit geenszins van plan. De regering zou hierin een 'aantasting van een van de essentiële bestanddelen van het regeringsprogram' zien en een verkapte hantering van het recht van amendement. Bovendien was het helemaal niet zeker of de Tweede Kamer met zo'n nieuw wetsontwerp zou instemmen, zodat er een patstelling zou kunnen ontstaan. 'Ik moet het doorbreken van dit geheel van wetsontwerpen zeer ernstig ontraden en ik wijs er op, dat, indien zulks gebeurde, dit voor de Regering een zeer moeilijke positie zou kunnen doen ontstaan.'¹³¹

Een soortgelijke discussie herhaalde zich naar aanleiding van de opmerkingen van Molenaar bij het ontwerp waarin de extra belasting op de bedrijfswinst was geregeld. Molenaar had grote moeite met deze maatregel en stelde een alternatief voor waardoor de minister toch aan f 245 miljoen kon komen. '(...) Indien een meerderheid van de Kamer onze bezwaren deelt, en men geeft daarnaast (...) een constructieve gedachte om tot de vereiste 245 miljoen te komen, kan ik niet inzien, wat het bezwaar van de minister daartegen zou zijn. (...) Ik moge er nadrukkelijk op wijzen, dat in ons parlementaire stelsel bij de wetgeving, en dus ook bij de belastingwetgeving, met de mening van de Eerste Kamer moet worden rekening gehouden.' Maar ook Molenaar vond geen begrip bij Lieftinck: 'Ik zie het niet anders dan aldus, dat, indien de Eerste Kamer een bepaald wetsontwerp verwerpt, het helemaal niet zeker is of het Kabinet bereid is met een nieuw wetsontwerp te komen, met het risico, dat de Tweede Kamer dat niet aanvaardt en men op die manier gaat voortprocederen, zeker niet in de noodtoestand, waarin wij op het ogenblik verkeren.'¹³²

Bij de stemming bleek de soep toch niet zo heet gegeten te worden als zij was opgediend. Er werd maar over twee wetsontwerpen gestemd. Het wetsontwerp betreffende de bedrijfswinstbelasting werd aangenomen met 25 tegen 12 stemmen. VVD, ARP en CPN stemden tegen het voorstel. Tegen de verhoging van het tarief van de vennootschapsbelasting stemden slechts twee KVP-senatoren: Regout en E.A.H. Kraaijvanger. De overige wetsont-

werpen werden zonder hoofdelijke stemming aangenomen. De VVD-fractie verzocht aantekening geacht te worden tegen de verhoging van de vermogensbelasting te hebben gestemd. Voor de CPN-fractie gold deze aantekening bij de wijziging van de omzet- en de motorrijtuigenbelasting. Vergelijken we de stemming met die in de Tweede Kamer, dan valt op dat de CHU (eenstemmig) vóór alle wetsontwerpen stemde. Anders dan de VVD-Tweede-Kamerfractie stemden de VVD-senatoren vóór de wijziging van de omzetbelasting. Hetzelfde gold voor de ARP, waarvan de Eerste Kamerfractie bovendien instemde met de verhoging van de motorrijtuigenbelasting.¹³³ Lief tinck eiste en kreeg het volle pond.

150 Kamerleden jarenlang voor de mal gehouden

Medio 1951 begon zich in de Nederlandse economie een omslag af te tekenen. De Koreahausse vlakte af. In de tweede helft van 1951 was er weer een overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans, hoewel het gehele jaar nog met een klein tekort moest worden afgesloten. Keerzijde van de medaille was dat eind 1951 de werkloosheid begon toe te nemen.

Begin 1952 werden de nieuwe ramingen over de belastingopbrengsten over 1951 bekend. 'Het milliard boven de begroting 1951 is binnen', kopte de katholieke *Linie* in januari 1952. De opbrengst overschreed de raming in de miljoenennota voor 1951 met f 1,1 miljard. *De Linie*: 'Het befaamde reserve-milliard zat dus ook voor 1951 weer ruimschoots erin. Met deze cijfers van de schatkist voor ogen kan men geen bewondering hebben voor de hardnekkigheid door Minister Lief tinck aan de dag gelegd bij de behandeling der jongste belastingontwerpen. Aanvankelijk heette het, dat de 245 miljoen nieuwe belastingen nodig waren voor het sluitend maken van het budget. Nog later diende het argument, dat de belastingen de betalingsbalans moesten helpen sluitend maken door te dwingen tot beperking der investeringen. Minister Lief tinck is erin geslaagd zijn zin te krijgen. Door een wisselend gebruik van argumenten, als geen staatsman vóór hem ooit heeft durven ver-tonen. Maar in zijn eindeloze redevoeringen zal men vergeefs zoeken naar een verklaring, hoe het met de beginselen van een democratisch bestel verenigbaar is, dat jarenlang 150 Kamerleden voor de mal worden gehouden, doordat hun systematisch gegevens (juiste ramingen) worden onthouden, die zij nodig hebben om hun taak van medewetgeving te kunnen volbrengen (...).'¹³⁴

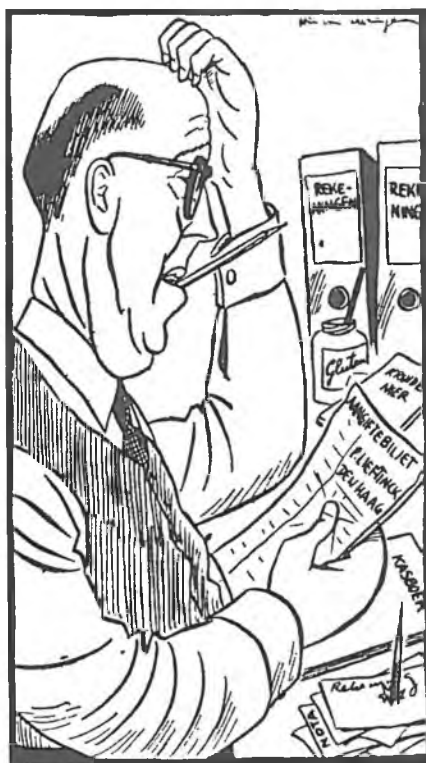
Deze tirade is wel illustratief voor de soms zeer heftige kritiek die Lief tinck op zijn beleid kreeg te verduren en die ook in de Kamer, behalve bij zijn geestverwanten, viel te beluisteren.¹³⁵ Enkele jaren later concludeerde M.J.H. Smeets in zijn beschouwing over tien jaar overheidsfinanciën, dat tot en met 1952 'belangrijke verschillen tussen ramingen en realisatie zijn voorgekomen'. Speciaal wees hij op de situatie in 1951: 'In 1951 is de portefeuille-kwestie gesteld over f 15 miljoen vennootschapsbelasting méér, omdat de

Tweede Kamer amendementen had aanvaard, welke op enige punten tot verlagingen hadden geleid; (het) blijkt, dat over dat jaar f 662 miljoen meer werd verantwoord dan was geraamd en (...) dat het overschot op de gehele dienst zelfs f 1132 miljoen gunstiger was dan men raamde ongeveer tezelfder tijd, waarin die f 15 miljoen speelden.¹³⁶ Overigens was dat overschot op de gehele dienst en het gevolg van hogere inkomsten en doordat uitgaven voor een aantal begrotingsposten (vooral militaire) niet geheel werden verbruikt.

Belastingverlichting

In de loop van 1952 diende Lieftinck een aantal wetsontwerpen in die alle een vermindering van de belastingopbrengst tot gevolg hadden en de investeringen wat muleren omdat de werkloosring zorgen verbetering van balanspositie mogelijk de vieren. Dit betekens niet dat de koers, die zij gin 1951 was fundamenteel was slechts accentverschuivende om is er aanleiding gevolge van het lastingbeleid becussies dreigen ingetreden, na verre een herzakelijk is.¹³⁷

Zo loste Liefhet belastinggedane belofte noodzakelijke ziening van envoor de omzetvens enkele corbrengen op de in 1951 doorgevoerde verhoging van de omzetbelasting. Het wijzigingsvoorstel in zijn oorspronkelijke vorm hield een verlaging van de

BELASTINGAANGIFTE

De grote man zelf: „Ik kan er maar niet uitkomen...!” (H.V.V.)

karikatuur Van Wieringen, overgenomen in *De Vakbeweging* 4 (1952) p. 240

moesten stide stijging van heid de regebaarde. De de betalingsmaakte het teugels wat te kende overiregering haar eind 1950, beingeslagen, wijzigde. Er sprake van een ving: 'Onder de standigheden daar, waar ten gevoerde belangrijke reperof reeds zijn te gaan, in hoeziening nood-

tinck zijn bij bat van 1951 in om bij de technische herkele tabellen belasting te recties aan te

Hoofdstuk III

omzetbelasting in van f 2,5 miljoen. De vaste commissie voor de Belastingen vond dit onvoldoende en diende een verlanglijst in waarop nog verschillende andere goederen waren opgesomd die voor een verlaging van het tarief in aanmerking dienden te komen. Lieftinck kwam vervolgens met een aantal nota's van wijzigingen die de totale lastenverlaging op f 12 miljoen brachten. Verder wenste hij niet te gaan. Met het ontwerp waren volgens hem de belangrijkste knelpunten opgelost, met name op het gebied van de werkgelegenheid. Indien mocht blijken dat verdere correcties noodzakelijk waren, dan kon dit bij de op handen zijnde algemene herziening van de omzetbelasting worden gezien.

Tijdens de mondelinge beraadslagingen bleek alleen Hofstra tevreden. Hij waarschuwde zelfs voor een te vergaande belastingverlaging. De overige woordvoerders zagen het ontwerp als het bewijs dat de maatregelen van 1951 verkeerd waren geweest. Zij stemden uiteindelijk toch in met de beperkte opzet van de correcties met het oog op de komende algemene herziening van de omzetbelasting. Eén van die amendementen leidde tot een fikse aanvaring tussen Kamer en minister. Lieftinck sprak, met name op staatsrechtelijke gronden, het onaanvaardbaar uit over de door de commissie bepleite vrijstelling van omzetbelasting voor tijdschriften. Het betrof naar zijn mening een materie die buiten de opzet van het ontwerp lag en derhalve niet kon worden geamendeerd. De commissie, met uitzondering van Hofstra die voor het argument van de minister zwichtte, handhaafde het amendement dat vervolgens ook werd aangenomen. Lieftinck verzocht hierop de beraadslagingen te schorsen en de kamervoorzitter voerde het ontwerp van de agenda af. De dreigende patstelling, die als uiterste consequentie het aftreden van Lieftinck kon hebben, werd, na overleg tussen een delegatie uit de ministerraad en het seniorenconvent, opgelost door de indiening van twee nieuwe wetsontwerpen. Het ene ontwerp bevatte de 'oude' tegemoetkomingen en werd door de Tweede en Eerste Kamer zonder hoofdelijke stemming aanvaard. Het tweede ontwerp regelde de materie rond de tijdschriften. De behandeling vond pas na de verkiezingen plaats.¹³⁸

Verder kwam Lieftinck met een wetsvoorstel tot verlaging van de sigarenaccijns om de in moeilijkheden verkerende bedrijfstak te steunen en tevens een positieve impuls te geven aan de werkgelegenheid. Met deze maatregel was een bedrag van f 20 miljoen gemoeid en zij werd zonder veel discussie door het parlement aanvaard.¹³⁹ Een wetsontwerp van geheel andere orde vormde het voorstel om een belastingfaciliteit in het leven te roepen voor giften aan kerken, charitatieve, culturele en wetenschappelijke instellingen. Lieftinck kwam met deze regeling, waarvan de geraamde kosten f 20 miljoen bedroegen, op aandrang van de financiële specialist van de ARP, Chr. van den Heuvel, die meende dat de hogere inkomens door de bestedingsbeperkende maatregelen zo zwaar belast werden, dat er voor kerk en charitas weinig meer overbleef.¹⁴⁰ Tenslotte werden er nog wel enkele belastingmaatregelen in het kader van de exportbevordering bij de Tweede Kamer

aanhangig gemaakt. Zij werden niet meer in deze periode afgehandeld. Voor de achtergronden van deze fiscale maatregelen zij verwezen naar de behandeling van de Exportnota in dit boek.¹⁴¹ In totaal zou het kabinet-Drees II besluiten tot f 200 miljoen aan directe en f 120 miljoen aan indirecte maatregelen (uitgavenverhoging en belastingverlichting) in het kader van de werkverruiming.¹⁴² In hoeverre dit beleid succesvol was wordt in het hoofdstuk over het beleid van minister Joekes beschreven.

Tot slot

Het regeerprogram dicteerde dat de extra defensie-uitgaven van f 500 miljoen per jaar 'grosso modo' voor de helft door belastingverhoging en voor de andere helft door leningen moest worden gefinancierd. De manoeuvreerruimte van het parlement ten aanzien van de hoogte van het belastingprogram was daardoor vrijwel nihil. De voorzitters van de vijf grootste fracties in de Tweede Kamer hadden zich immers akkoord verklaard met het regeerprogram. Bovendien presenteerde het kabinet de belastingverhoging als een onderdeel van een uitgebalanceerd nationaal-economisch plan om tegelijkertijd de betalingsbalanspositie te verbeteren en de defensie-inspanning op te voeren. Aantasting van één onderdeel van dit plan dreigde een domino-effect te sorteren, waardoor bijvoorbeeld de loonmatiging op losse schroeven zou kunnen komen te staan. Volgens Lieftinck was het belastingprogram ten bedrage van f 245 miljoen bovendien noodzakelijk uit budgettaire en monetaire overwegingen.

De noodzaak van de extra defensie-inspanning was in het parlement vrijwel onomstreden. Er was nauwelijks een kamerlid dat de daaraan gekoppelde Amerikaanse economische en militaire hulp op het spel durfde te zetten. Alleen de CPN protesteerde, terwijl Welter zich afvroeg of het arme Nederland deze zware last wel kon dragen. Over de omvang van het belastingpakket rezen wel vragen. Alleen de PvdA plaatste zich vierkant achter Lieftinck in zijn streven het gehele belastingbedrag binnen te krijgen. De overige fracties trachtten Lieftincks argumentatie te ontleden, op zoek naar de zwakste schakel in het geheel. Die zwakke schakel leek de budgettaire noodzaak. Gelet op de reputatie van Lieftinck als voorzichtig schatkistbewaarder wilde men hem ertoe bewegen de omvang van de belastingverhoging afhankelijk te stellen van de omvang van de feitelijke tekorten op de gewone dienst van de rijksbegroting. Lieftinck weigerde dit. Volgens de minister was niet het onderscheid tussen de samenstellende delen van de begroting beslissend, maar de monetaire invloed van de begroting in haar geheel. Het improductieve karakter van de defensie-uitgaven en de situatie op de kapitaalmarkt rechtvaardigden om ten minste een gedeelte van de kapitaaldienst door belastingen te financieren. In feite deed zich hiermee een koerswending voor in de begrotingspolitiek. De kritiek dat Lieftinck zich van steeds wisselende ar-

Hoofdstuk III

gumenten bediende, was daarom niet helemaal terecht, maar ook niet onbegrijpelijk.

Het enige resultaat dat de Kamer wist te boeken ten aanzien van de omvang van het belastingbedrag was een indirecte 'garantie' dat het op te brengen bedrag niet veel méér dan de afgesproken f 245 miljoen zou bedragen. Een tweetal amendementen van Lucas legde in de diverse wetten het motief voor de belastingverhoging en de beoogde opbrengst vast. Bij eventuele overschrijdingen van de opbrengst stond de Kamer zo sterker in een pleidooi voor belastingvermindering. Op aandrang van Lucas werd bovendien de werkingsduur van de maatregelen verkort van vijf naar vier jaar.

Niet alleen de omvang was een ononderhandelbaar gegeven, ook over de verhouding tussen directe en indirecte belastingverhogingen viel met Lief tinck niet te praten. Verhoging van de indirecte belastingen zou te veel op de lagere inkomens drukken. En zelfs binnen die toch al beperkte manoeuvreerruimte was Lief tinck niet snel genegen tot wijzigingen. Ook hier was immers de rechtvaardige lastenverdeling in het geding, waarvoor het kabinet in het regeerprogram een garantie had afgegeven. Sociale onrust wilde het kabinet tot elke prijs vermijden. De wijzigingen die de Kamer uiteindelijk toch doorgevoerd kreeg, waren beperkt. Het meest succesvol was Lucas. Hij wist ook een grens te stellen aan de vermogens- en inkomstenbelasting en zijn wijzigingsvoorstel op de successierechtverhoging kreeg eveneens voldoende steun. Bij de gehate wijziging van de kinderaftrekregeling kreeg de KVP-fractie evenwel de deksel op de neus. De protestants-christelijke en liberale fracties wisten geen enkel resultaat te boeken. Het amendement-Schouten-Oud illustreerde de frustratie over de stugge houding van Lief tinck. De PvdA voerde een kansloze strijd tegen de maatregelen die het bedrijfsleven tegemoetkwamen. Haar voornaamste winst was dat Lief tinck 'zijn' f 245 miljoen vrijwel ongeschonden binnenhaalde. De PvdA en de overgrote meerderheid van de KVP stemden vóór alle ontwerpen. De VVD en een deel van de CHU stemden met oppositiepartijen ARP, SGP en Welter tegen een belangrijk deel van het pakket. De kritiek van de PvdA tegen deze 'mouterij in het regeringskasteel' was enigszins misplaatst gezien haar eigen optreden bij bijvoorbeeld de interpellatie-Nederhorst inzake de prijs- en investeringspolitiek. De poging van de Eerste Kamer om Lief tinck nog op andere gedachten te brengen was bij voorbaat tot mislukken gedoemd.

De belastingmaatregelen werden effectief op een verkeerd moment. Zij hebben de conjuncturele neergang die vanaf eind 1951 intrad naar alle waarschijnlijkheid versterkt.¹⁴³ Terwijl de werkloosheid opliep, werd een begrotingsoverschot gerealiseerd. Slechts aarzelend werd het accent van het beleid verlegd naar werkloosheidsbestrijding. Hiertoe werd ook de fiscale politiek ingezet.

'Staatssocialistische' kredietcontrole wekt achterdocht*

Spraakverwarring

Het laatste grote wapenfeit van PvdA-minister van Financiën Pieter Lieftinck was de verdediging van het wetsontwerp Toezicht op het kredietwezen. In de Tweede Kamer stak de minister op 8 november 1951 een indrukwekkende, professorale rede af van alweer bijna vier uur.¹⁴⁴ Lieftinck was altijd hoffelijk en breedvoerig. Ook in dit geval. De geschiedenis van het wetsontwerp Toezicht op het kredietwezen was al even typerend voor de vermoeiende werkwijze van Lieftinck en voor de oppositie waarop hij stuitte als de geschiedenis van de belastingwetgeving.

Het wetsontwerp werd op 19 april 1951 ingediend bij de Tweede Kamer. Daarin werd, kort gezegd, voorgesteld om De Nederlandsche Bank de bevoegdheid te geven de omvang en samenstelling van de door particuliere banken verleende kredieten te beheersen en controleren. Enerzijds zou voortdurend gecontroleerd worden of een particuliere bank gezond was en aan alle verplichtingen tegenover zijn crediteuren kon voldoen. Dit 'bedrijfs-economisch' toezicht was vrijwel onomstreden. Daarnaast stond het 'sociaal-economisch' toezicht, afgeleid van de taak van De Nederlandsche Bank om de waarde van de gulden 'te reguleren op zodanige wijze als voor 's lands welvaart het meest dienstig is, en daarbij die waarde zoveel mogelijk te stabiliseren' (art. 9 lid 1 van de Bankwet-1948). Door middel van algemene dekingsvoorschriften en kredietplafonds zou de Bank de kredietexpansie van de particuliere geldscheppende instellingen binnen bepaalde grenzen kunnen houden. Het verlenen van méér krediet werd weliswaar niet verboden, maar wel duurder omdat een zekere vorm van herfinanciering bij de Bank werd voorgeschreven als een bepaalde grens overschreden werd. Zo zou de Bank bijvoorbeeld op indirecte wijze kunnen verhinderen dat een restrictief monetair beleid, gericht op bestedingsbeperking, door geldscheppende particuliere banken doorkruist werd. De meeste gezaghebbende economen meenden dat de monetaire autoriteiten - het ministerie van Financiën en De Nederlandsche Bank - dit instrument van kredietcontrole niet konden missen bij het voeren van een zo effectief mogelijke conjunctuurpolitiek. De bankwereld dacht daar heel anders over. Bankiers vreesden vrijheidsbeperkingen. Zij protesteerden fel tegen het voornemen de overheidsgreep te verstevigen. Het toezicht zou namelijk worden uitgevoerd door de in 1948 genationaliseerde centrale bank, die weliswaar een eigen taak en verantwoordelijkheid had, maar zich ook moest houden aan eventuele aanwijzingen van de minister van Financiën. De banken wisten veel werkgevers - in hoge mate afhankelijk van bankkredieten - tegen de plannen te mobiliseren. Het protest zou vervolgens worden opgepikt door VVD, ARP, CHU en de rechtervleugel

* De tekst van deze paragraaf is van de hand van J.C.F.J. van Merriënboer

Hoofdstuk III

van de KVP die al snel het etiket 'staatssocialistisch' op het ontwerp plakten. De actuele financiële politiek zou voortdurend worden betrokken bij de discussies over dit toch vrij technische ontwerp. Dat was mede te wijten aan de *timing* van de minister. Veel argumenten tegen het ontwerp waren in feite argumenten tegen het naoorlogse beleid van Liefstinck. Het is van belang voor hetgeen volgt om dit vooraf te onderstrepen.

Tot aan de indiening van het ontwerp

Tijdens de depressie in de jaren dertig hadden vooral katholieke en sociaal-democratische politici gepleit voor overheidstoezicht op het bankwezen. Het bankkrediet beïnvloedde de economische conjunctuur en het was dus een algemeen belang dat de overheid de vinger aan de pols hield, zeker in crisistijd. Er bestond in die dagen wel een *gentlemen's agreement* tussen De Nederlandsche Bank en de particuliere banken over het periodiek verstrekken van bepaalde bedrijfsgegevens, het voeren van overleg bij 'minder gewenste ontwikkelingen' en het gedogen van een door de Bank ingesteld onderzoek. Dit akkoord, uitsluitend gericht op het bedrijfseconomisch toezicht, werd in 1946 bevestigd. Het was niet waterdicht: veel kleine banken deden niet mee, terwijl de wenken van De Nederlandsche Bank niet altijd werden opgevolgd.¹⁴⁵

Liefstinck probeerde het akkoord aan te vullen door in het ontwerp Bankwet-1948, waarin het bedrijf van de centrale bank wettelijk geregeld werd, de bepaling op te nemen dat de minister bij amvb nadere regels kon stellen ten aanzien van het toezicht op het kredietwezen. De regering zou dan een stok achter de deur hebben, als centrale bank en particuliere kredietinstellingen er vrijwillig niet uitkwamen. Op aandrang van de KVP werd deze passage vervangen door de bepaling dat de minister 'in afwachting van de totstandkoming van een wettelijke regeling van het toezicht op het kredietwezen in dringende gevallen' bij amvb nadere regels kon stellen.¹⁴⁶ Het toezicht zou dus in principe wettelijk, in overleg met het parlement, geregeld moeten worden.

Liefstinck liet vervolgens De Nederlandsche Bank een concept-wetsontwerp opstellen dat, na uitvoerig overleg tussen de Bank en het ministerie, op 16 oktober 1950 aan de Bankraad werd aangeboden met het verzoek om advies uit te brengen.¹⁴⁷ De raad bracht op 30 november 1950 een positief advies uit. De voornaamste opmerkingen betroffen het beroep en de algemene voorschriften voor de bedrijfsvoering die De Bank zou kunnen geven. Deze opmerkingen werden verwerkt in een nieuw concept dat op 28 december 1950 naar de SER werd gestuurd.¹⁴⁸

Omstreeks die tijd werden de principiële discussies over het ontwerp overschaduwd door de financieel-economische problemen van dat ogenblik: het alsmare stijgende tekort op de lopende rekening van de Nederlandse betalingsbalans en de slinkende deviezenreserve. De regering moest iets doen, maar haar greep op het economisch leven was in 1950 veel losser dan in de

periode 1945-1948. Een belangrijk deel van het instrumentarium waarmee effectief kon worden ingegrepen had ze opgegeven. Internationale afspraken over invoerliberalisatie maakten het vrijwel onmogelijk de grenzen te sluiten. Importeurs (en banken) konden zelf weer kiezen wat ze wilden invoeren.

Op 26 september 1950 besloot De Nederlandsche Bank tot een discontoverhoging van 2,5% naar 3% in de hoop dat duurder krediet tot minder import zou leiden en een verdere verslechtering van de betalingsbalans tot staan zou worden gebracht. Het zette geen zoden aan de dijk. De particuliere banken bleken bijzonder liquide en konden zich een enorme kredietexpansie permitteren zonder bij De Nederlandsche Bank te hoeven aankloppen. Het bedrijfsleven had jarenlang zwevende koopkracht als het ware 'geparkeerd' in schatkistpapier tegen lage rente. De overheid had hiermee haar grote uitgaven, noodzakelijk voor de wederopbouw van het land, op eenvoudige wijze gefinancierd.¹⁴⁹

Op 30 september beschikten de 42 handelsbanken die bij de centrale bank een maandstaat inleverden en de landbouwkredietinstellingen samen over f 3,5 miljard schatkistpapier, terwijl voor ongeveer f 1,85 miljard krediet uitstond. De banken hadden dus nog volop ruimte voor kredietexpansie. De Nederlandsche Bank waarschuwde dat dit kon leiden tot grote inflatie en een verdere verslechtering van de betalingsbalans. De Bank vroeg Lieftinck toestemming over te gaan tot kwantitatieve kredietrestrictie ter ondersteuning van de discontoverhoging. Kredietinstellingen zouden verplicht moeten worden een beroep te doen op De Nederlandsche Bank wanneer hun kredieten bepaalde grenzen overschreden. Deze grenzen moesten worden getrokken door dekkingsvoorschriften of een kredietplafond. Lieftinck gaf direct gehoor aan de wens van De Bank, maar hij kon zijn maatregelen nog niet baseren op een Wet Toezicht op het kredietwezen. De Bank moest zelfs nog met haar concept komen. In afwachting van die wet koos de minister voor de juridische basis van de Beschikking Deblokking 1945, een onderdeel van de geldzuivering. Op grond van die beschikking moest elk krediet boven f 50.000 door De Nederlandsche Bank worden goedgekeurd. Beoogd was indertijd een tijdelijke controle in verband met de geldsanering: selectieve kredietrantsoenering ter ondersteuning van het deblokkeringsbeleid. Met ingang van 1 januari 1951 werd dit kwalitatief systeem dat elke kredietaanvraag afzonderlijk bekeek door Lieftinck omgezet in een zogenaamd aggregaat kwantitatief stelsel dat totaal geen verband had met de geldzuivering, de ratio van de Beschikking Deblokking. Dat riekte sterk naar détournement de pouvoir.¹⁵⁰

De maatregelen werden met veel kritiek ontvangen. Er was namelijk geen overleg gepleegd met organisaties uit de bankwereld en de juridische basis was, zoals gezegd, uiterst zwak. De critici meenden dat Lieftinck er enkel op uit was de voorziening in de financieringsbehoeften van de staat veilig te stellen. De plaatsingsmogelijkheid van het schatkistpapier werd gesauveerd,

terwijl de ontplooiing van het bedrijfsleven werd belemmerd.¹⁵¹ Op 11 januari 1951 werd door een aantal Eerste-Kamerleden al gewaarschuwd voor duurder krediet in de particuliere sector, terwijl de overheid over meer en goedkoop geld kon beschikken. De noodzakelijke industrialisatie zou hierdoor in het gedrang komen. Was het niet dringend geboden tot consolidatie van een deel van de staatsschuld over te gaan? Moest niet tevens het overheidskrediet aan een beperking worden onderworpen?¹⁵²

Een week later viel het kabinet over Nieuw-Guinea. Er volgde een kabinetsformatie die ongeveer twee maanden in beslag zou nemen. In die periode bracht de SER versneld advies uit. Een meerderheid kon zich met het ontwerp verenigen, een minderheid - de werkgeversvertegenwoordigers - vond het onaanvaardbaar. In een uitvoerige nota betoogde deze minderheid onder andere dat de staat als belanghebbende, kredietvragende instantie niet de bevoegdheid mocht hebben de kredietgeving aan het bedrijfsleven te begrenzen.¹⁵³ Lieftinck probeerde het ontwerp snel langs het demissionaire kabinet te slepen, maar ondervond tegenwerking van Stikker en Van den Brink. De minister van Financiën vond het 'zeer bezwaarlijk' het ontwerp aan te houden, aangezien de maatregelen die ten aanzien van het bankwezen waren afgekondigd op een 'te wankel basis' rustten en het ontwerp al een keer was aangehouden voor het vragen van advies aan de SER. De ministerraad - nota bene demissionair - keurde het belangrijke stuk uiteindelijk goed, behoudens art. 10 (inzake algemene voorschriften voor de bedrijfsvoering van kredietinstellingen), waarvoor een andere redactie zou worden gezocht, in overeenstemming met het ministerie van Economische Zaken.¹⁵⁴

Op het eind van de formatieperiode werd intussen hard gewerkt aan een noodprogram, vooral gericht op het wegwerken van het tekort op de betalingsbalans. Kredietcontrole paste in dat program. Op 2 maart 1951 werd een ontwerp-program aanvaard door de fractievoorzitters van de vijf grootste partijen. Hierin werd onder meer bepaald dat investeringsbeperking noodzakelijk was. In de publieke sfeer moest dit totstandkomen door rechtstreeks overheidsingrijpen, in de particuliere sfeer zouden monetaire en fiscale restricties primair zijn.¹⁵⁵ De door Drees afgelegde regeringsverklaring bevatte de passage: 'Ook kapitaalschaarste als gevolg van credietcontrôle en van het plaatsen van consolidatie- en defensieleningen zal tot zorgvuldige selectie der investeringen en zorgvuldig gebruik van kapitaal dwingen. In bepaalde gevallen kan zo nodig rechtstreeks invloed uitgeoefend worden.'¹⁵⁶ De regering was dus van plan om de particuliere investeringen vooral met indirecte middelen aan te pakken. De instrumenten van het wetsontwerp Toezicht op het credietwezen zouden hierbij worden ingeschakeld. Dit plan stuitte op kritiek bij de PvdA, die de voorkeur gaf aan een gedifferentieerde investeringspolitiek met fysieke controlemaatregelen boven de indirecte weg van de Wet Toezicht op het credietwezen, in feite de tweede keus.¹⁵⁷ Uit de regeringsplannen bleek duidelijk dat de socialisten in het stof hadden moeten bij-

ten. Zo lagen de kaarten op 19 april 1951 toen Lieftinck het ontwerp indijende.

Haastige speed

Tegelijk met het wetsontwerp deponeerde de minister twee belangrijke nota's bij de Tweede Kamer, die samen min of meer als een nieuwe miljoenennota beschouwd kunnen worden: een bezuinigingsnota en een nota met een samenvattend beeld van de nieuwe budgettaire vooruitzichten. Kort tevoren had hij nog een 3,5%-staatslening van f 200 miljoen uitgeschreven, die onmiddellijk werd gevolgd door een discontoverhoging door De Nederlandsche Bank van 3% naar 4%.¹⁵⁸ Het liet zich denken dat de bezuinigingen, de lening, de discontoverhoging (duurder krediet) en het wetsontwerp (kwantitatieve kredietcontrole) met elkaar te maken hadden. Uit de toelichting bij het ontwerp bleek dit niet. Die beperkte zich namelijk tot een principiële verdediging van het toekennen van bepaalde bevoegdheden aan De Nederlandsche Bank.

In de periode van april tot augustus 1951 zwol de oppositie tegen het ontwerp aan. Er verschenen tientallen artikelen in kranten en tijdschriften. De Tweede Kamer, die hard werkte aan een verslag, ontving een reeks van adressen afkomstig van bankiers en werkgeversorganisaties. VVD-fractievoorzitter Molenaar nam op 24 april 1951 in de Eerste Kamer als een van de eersten de 'nieuwe kredietpolitiek' op de korrel. De goedkoop-geld-politiek van de regering had volgens hem vijf jaar lang overheidsinvesteringen begunstigd, totdat de regering in december 1950 stuitte op problemen bij het onderbrengen van schatkistpapier. Toen kwam de minister op de proppen met een nieuwe vorm van kredietcontrole.¹⁵⁹

Het zwaarst wegende principiële argument van de critici was dat bevoegdheden van particuliere bankiers in handen werden gelegd van de monetaire autoriteiten. Een bankdirecteur schreef: 'De minister van Financiën zal de banken kunnen degraderen tot deposito-instellingen, terwijl hij zal uitmaken hoeveel van de deposito's in zijn schatkist zal terecht komen en hoeveel er voor credietgeving aan het bedrijfsleven zal overblijven. (...) De oppositie tegen het wetsontwerp is niet in de eerste plaats een zaak van de banken, het is een zaak van het Nederlandse bedrijfsleven voor zover het niet genationaliseerd wenst te worden.' Het blad *Antirevolutionaire Staatskunde* ging nog verder. Hierin verscheen een artikel dat waarschuwde voor 'de socialisatie van het crediet'. Het ontwerp zou uitdraaien op verplichte kredietverlening aan de staat. 'Het is geen technisch probleem, maar een principiële kwestie: de vrijheden en rechten van den burger tegenover den staat, want wij worden hier geconfronteerd met een totalitair economisch bestel', aldus het wetenschappelijk tijdschrift van de ARP.¹⁶⁰

De meeste weerklank in de pers kreeg een adres van de Nederlandse Bankiers Vereniging van 6 juni 1951. De vereniging waarschuwde dat 'niet alleen

Hoofdstuk III

het bankwezen, maar het gehele bedrijfsleven onder de beslissende invloed van de minister van Financiën kan worden gebracht, een mogelijkheid welke elders slechts in dictatoriaal of staatssocialistisch geregeerde landen bestaat!' Het minder gezonde krediet aan de overheid werd gestimuleerd ten koste van het gezondere krediet aan het bedrijfsleven. De bevoegdheden van De Nederlandsche Bank tot regeling van de geldsomloop waren volgens de vereniging ruimschoots voldoende in normale omstandigheden. Als de Bank het per se nodig vond kredietverlening verder te beperken, dan kon worden volstaan met tijdelijke noodmaatregelen. De oorzaak lag immers in een ongezonde financiering van de schatkist en een wettelijke regeling daarvan zou enkel een ongezonde toestand bestendigen. Een aantal kranten commentarieerde dat de verenigde banken hier wel erg krasse taal bezigden, maar zij vonden het toch te riskant vergaande bevoegdheden aan Liefstinck te geven. Deze minister was immers 'bezield van een geest die te veel in handen wil nemen', zodat het gevaar van staatssocialisme in de uitvoering van de wet niet denkbeeldig was. *Het Vrije Volk* veroordeelde het adres. De banken probeerden volgens deze krant alleen maar om de 'maatregelen waarmee de minister direct invloed kan uitoefenen op de economische conjunctuur, in het belang van de grote massa van het volk' op de lange baan te schuiven. Als de overheid niet snel kon ingrijpen, kwam de in de naoorlogse jaren verworven sociale zekerheid in het gedrang. Het parlement diende het wetsontwerp met grote spoed te behandelen.¹⁶¹

Liefstinck probeerde intussen de Tweede Kamer onder druk te zetten om de behandeling in de afdelingen een week vroeger te doen plaatsvinden. De toestand van de betalingsbalans begon een zeer onrustbarend karakter aan te nemen en de minister raakte enigszins in paniek. Hij legde de Kamer uit dat een betere juridische basis voor de kredietcontrole noodzakelijk was. Het noodprogramma van de regering was niet compleet als zij niet op korte termijn de beschikking kreeg over het juiste instrument voor kredietcontrole. Maar de Kamer gaf niet toe, zelfs niet toen Liefstinck haar medeverantwoordelijk stelde 'indien tengevolge van het late inwerkingtreden van de onderhavige wet de Regering verplicht zou zijn andere - minder wenselijke - maatregelen te nemen ten behoeve van de beperking op het tekort van de betalingsbalans!' Van den Brink merkte in de ministerraad fijntjes op dat de moeilijkheden vooral voortvloeiden uit het feit dat zijn collega verzuimd had overleg te plegen met de Nederlandse Bankiers Vereniging. Minister-president Drees bleek vooral verbolgen over de aanduiding van het ontwerp door tegenstanders 'als een vorm van koude socialisatie, waardoor men zich van verdere argumentatie bevrijd acht'.¹⁶²

Op 13 juni 1951 zette *Het Vrije Volk* de zaak op scherp. De kredietcontrole was een onderdeel van het regeerprogramma dat de lasten van de versnelde bewapening over het hele volk verdeelde. De werknemers hadden hun deel van het offer gebracht, maar het bedrijfsleven en de banken weigerden nu hun deel. 'Zij willen hun winsten en hun vrijheid behouden. Wat daarom-

trent in het regeringsprogram is overeengekomen lappen zij aan hun zolen. Achter deze actie zit de diepere drang om de sociale voorzieningen af te breken.' De krant riep op tot een tegenactie van de partijen die het program hadden goedgekeurd. De katholieken waren te lang neutraal gebleven. 'Men mag niet twifelen aan het standpunt dat de KVP in zal nemen. Het wordt echter tijd, dat van die zijde een krachtiger en duidelijker geluid wordt vernomen. Geen aarzeling, nu het om zulke grote volksbelangen gaat.' Dat bleek niet aan dovemansoren gericht. De volgende dag verscheen in *de Volkskrant* een artikel van KVP-fractievoorzitter Romme, gericht tegen het katholieke weekblad *De Nieuwe Eeuw*. Dat blad had in een stuk over het wetsontwerp gewaarschuwd voor 'nationalisatie van alle particuliere bedrijven', 'Lieftincks super-dirigisme' en een 'rode vloedgolf'. Romme veroordeelde dit en nam het op voor het positief advies van de Bankraad en de meerderheid van de SER.¹⁶³ De KVP-leider sloeg al met al een opvallend gematigde toon aan en dokterde waarschijnlijk hard aan een compromisvoorstel.

Kort daarop koos Lieftinck de tegenaanval. In de ministerraad lanceerde hij het voorstel om het renteloos voorschot van de staat bij De Nederlandsche Bank te verhogen. Directe aanleiding hiervoor was waarschijnlijk de weigering van het parlement om het tempo van de behandeling van het wetsontwerp Toezicht op het credietwezen te versnellen. Wanneer de staat tot een hoger bedrag rood mocht staan bij De Nederlandsche Bank, was haar kredietvoorziening gegarandeerd. Lieftinck had de bevoegdheden van het wetsontwerp dan niet direct nodig. Het voorstel zou door de bankwereld ongetwijfeld als provocatie worden opgevat. Van den Brink vond de voorgestelde verhoging logisch, maar 'niet opportuun' en 'psychologisch niet juist'. Waarom sprak zijn collega niet eerst met vertegenwoordigers van de banken over het reserveren van een deel van de kapitaalmarkt voor de overheid? D.U. Stikker sloot zich bij Van den Brink aan. Zelfs Drees vroeg zich af of het voorstel 'op zuiver tactische overwegingen niet beter even in portefeuille kan worden gehouden'. Lieftinck richtte zich vervolgens fel tegen de actie uit de bankwereld. Die actie sproot volgens hem voort 'uit een kleine virulente groep, die bereid is het landsbelang achter te stellen bij hun eigen actie'. Men kon toch niet toelaten dat de rentevoet hoog opliep, enkel en alleen omdat een kleine groep belanghebbenden dat graag zag. De overheid was vooral in moeilijkheden gekomen omdat particulieren sinds januari 1951 voor f 700 miljoen aan schatkistpapier hadden opgezegd. De Nederlandsche Bank was bereid de staat te helpen, maar het was volgens Lieftinck 'een betere figuur' dat een voorstel van de minister van Financiën kwam. Hij haalde het voorbeeld aan van België, waar was voorgeschreven dat de banken 65% à 85% van hun middelen in schatkistpapier belegd moesten houden. Drees concludeerde tenslotte dat 'de agitatie rond de credietwet gevaarlijke kanten heeft ten aanzien van de arbeidsrust, het vertrouwen in de financiële toestand van het land en de mogelijkheid om de grote defensie-inspanning te financieren'. Besloten werd het wetsontwerp inzake verhoging van het renteloos voor-

schot even te laten rusten. Lief tinck zou contact opnemen met president M.W. Holtrop van De Nederlandsche Bank om samen met hem 'langs andere weg tot een juiste verhouding met betrekking tot credietverlening aan de staat te komen'.¹⁶⁴ Niet lang daarna volgde het bericht dat de minister met de levensverzekeringsmaatschappijen een lening van f 250 miljoen had gesloten tegen 4% met een looptijd van 25 jaar.¹⁶⁵ Dat gaf kennelijk wat lucht.

Langzaam aan werd het ontwerp voor Lief tinck een prestigekwestie. Mischien heeft hij het ontwerp extra zwaar aangezet, zodat het mede als bliksemaflaider kon fungeren voor de ingrijpende belastingmaatregelen die hij in maart en april in de Tweede Kamer had ingediend. Het effect daarvan zou ook totaal anders kunnen uitpakken: Lief tincks optreden werd extra verdacht. Zijn 'eigen' pers steunde de minister. Op zaterdag 23 juni 1951 opende *Het Vrije Volk* op de voorpagina, linksboven, in grote opmaak: 'Zonder credietcontrôle wordt Nederland onregeerbaar. Lief tinck beantwoordt storm van critiek.' De krant deed uitgebreid verslag van een rede van de minister op een PvdA-bijeenkomst in Utrecht waarin hij het wetsontwerp 'en daarmee in feite zijn gehele financiële beleid van de na-oorlogsjaren' verdedigde. Lief tinck legde uit dat het niet toevallig was dat het ontwerp was ingediend als een van de eerste maatregelen van het kabinet. Dat hing samen met de zeer ernstige toestand waarin het land verkeerde. Investeringsbeperking met 25% was een essentieel onderdeel van het regeringsprogram en om dat te bereiken was kredietcontrole noodzakelijk. Deze controle vormde mede de grondslag waarop de regeringscoalitie gevormd was. Lief tinck vond het onaanvaardbaar dat men hiertegen storm liep. 'Ik kan u de verzekering geven: Als de Kamer op dit punt niet bereid zou zijn de lijn van de regering te volgen, dan zou Nederland in economisch opzicht onregeerbaar worden, òf men zou zijn toevlucht moeten nemen tot een zeer strenge geleide economie met ingrijpende controlemaatregelen. Doet men dat niet, dan krijgen wij eenvoudig, doordat onze deviezenreserves volkomen uitgeput raken, internationale voogdij over onze financiën, een drastische verlaging van ons levenspeil en grote werkloosheid', aldus de minister.

Lief tinck ging ook nader in op de twee belangrijkste argumenten van zijn tegenstanders. De regering zou na de oorlog met enorme begrotingstekorten hebben gewerkt en de overheid had haar grote kortlopende schulden, die nu werden opgevraagd, niet omgezet in leningen op lange termijn. Door dit wanbeleid liep de zaak mis en moest de regering extra bevoegdheden vragen. Tegen het eerste punt voerde Lief tinck aan dat de *feitelijke* tekorten kleiner waren dan de *geraamde*. Bovendien was een groot deel veroorzaakt door de kosten van de politionele acties en het verstrekken van krediet aan Indonesië. Dat veroorzaakte weliswaar kastekorten in de periode 1947-1949, maar de *interne* staatshuishouding was al in 1947 gezond. Het tweede 'argument in de hetze' had volgens Lief tinck ook geen enkele grond. In feite was er meer geconsolideerd dan verwacht. Wanneer een hogere rente was aangeboden 'zouden we meer hebben gevangen', maar dat zou niet meer dan een paar

honderd miljoen zijn geweest. 'En ik heb ontzaglijk veel gespaard door de rente lager te houden. De woningbouw zou al onmiddellijk veel duurder zijn geweest.'¹⁶⁶

Het NVV reageerde meteen met een steunbetuiging. Voorzitter H. Oosterhuis vond de reacties van de niet-loontrekkende groepen op de regeling van de kredietcontrole 'beschamend' en 'een uitdaging aan de arbeidersbevolking van ons land'. Hij overwoog zelfs 'demonstratieve maatregelen om aan deze welhaast onvaderlandse actie paal en perk te stellen'. Het NVV zou de regering in een adres laten weten 'dat het onmogelijk wordt (voor de regering) met de vakbeweging samen te werken, indien zij voor deze stormloop van de reactie opzij zou gaan'. De immer alerte en actieve Amsterdamse afdeling van de VVD startte daarop een tegencampagne. Overal in de stad verschenen affiches met de slogan 'Aanname dezer wet betekent werkloosheid.'¹⁶⁷

Romme vindt een compromis

De belangrijkste reactie op Lieftincks redevoering kwam van Romme, leider van de partij op de wip, formateur van het kabinet dat kredietcontrole in zijn program aanvaard had en voorzitter van de kamercommissie die het verslag over het ontwerp zou uitbrengen. Dat Romme voorzitter werd, duidde op het grote belang van deze materie. In *de Volkskrant* van 26 juni 1951 stelde hij vast: 'Inzoverre in het wetsontwerp het beginsel van credietcontrôle wordt aangegrepen om op de stijging der bedrijfsinvesteringen een rem te kunnen zetten, vindt het zonder twijfel zijn grondslag in het regeringsprogram. En even ongetwijfeld heeft het ingediende wetsontwerp met het regeringsprogram niet te maken, inzoverre het meer omvat dan alleen credietcontrôle, en in zoverre het mist het verband met de nood der tijden. In deze laatste twee opzichten kan men over het ingediende wetsontwerp denken zoals men wil.' Omtrent de concrete uitwerking door Lieftinck hulde Romme zich in nevelen. Hij wist dat een noodregeling van beperkte geldigheidsduur voor de PvdA niet voldoende was, maar hij mocht niet te véél toegeven. De rechtervleugel van de KVP was immers zeer negatief over het ontwerp. *De Nieuwe Eeuw* had zelfs geschreven: 'Caesar Lieftinck staat aan de Rubicon. Alleen de legioenen van de KVP kunnen verhinderen dat hij de rivier oversteekt en binnenvalt. Zien deze legioenen het gevaar, dat vrijwel heel ons volk ziet? Prof. Romme zal, als in het Indonesiëgeval, gaan praten, eindeloos, tot de soevereiniteitsoverdracht aan de Caesar der rode legerscharen een feit is. In parlementaire taal: door amendement op amendement zal men wel gaan trachten de "gevaren" die "mogelijkerwijze" in dit ontwerp schuilen te "bezweren". Men zal het aankleden, een nieuw Linggadjati is geboren ...'¹⁶⁸

Omstreeks 28 juni 1951 bereikten de discussies over het ontwerp een hoogtepunt in de pers. Het was misschien geen toeval dat in dezelfde periode de door Lieftinck voorgestelde belastingverhogingen in de Tweede Ka-

mer besproken werden. Diverse kamerleden betrokken de kredietcontrole bij hun beschouwingen over de belastingvoorstellen. Hofstra, financieel specialist van de PvdA, veroordeelde 'de mateloze agitatie van de zijde van een zeer beperkte groep'. Iedereen was het er toch over eens dat verdergaande inflatie voorkomen moest worden door geldschepping tegen te gaan. Dat kon volgens Hofstra op drie manieren: de staat schreef een gedwongen lening uit om het niet verlengde schatkistpapier volledig uit te betalen, het wetsontwerp Toezicht op het kredietwezen werd onverwijld aanvaard of de belastingen werden nog verder verhoogd en de opbrengst daarvan werd gebruikt om het schatkistpapier af te lossen. De PvdA wilde alledrie tegelijk toepassen. Afzien van kredietcontrole betekende automatisch belastingverhoging. Aan de andere kant stond de VVD'er Ritmeester. Hij sprak zijn afkeuring uit over het verslag van Liefstincks rede in *Het Vrije Volk* en de reactie daarop van Oosterhuis. Chr. van den Heuvel (ARP) vond het een kapitale fout dat in de discussie over kredietcontrole een verband werd gelegd tussen de beperking van de consumptie met 5% en een door ondernemers te brengen 'gelijkwaardig' investeringsoffer.¹⁶⁹

Op 16 juli verscheen het VV.¹⁷⁰ Algemeen werd erop aangedrongen alsnog overleg te voeren met organisaties uit de bankwereld. Een aantal kamerleden ging uitgebreid in op het mislukken van de goedkoop-geld-politiek. De bekende argumenten van de tegenstanders van 'staatsocialisatie' werden opnieuw opgesomd. De PvdA bleef van mening dat volgens moderne economische inzichten de monetaire autoriteiten permanent het instrument van de kredietcontrole moesten kunnen hanteren. De KVP bracht een groot aantal verlangens naar voren om de regeling meer in de sfeer van de publiek-rechtelijke bedrijfsorganisatie dan in die van de staat te trekken: meer overleg, meer rechtswaarborgen, objectief toezicht op de minister. De meeste kritiek kreeg het cruciale, zeer vaag geformuleerde artikel 10 dat De Nederlandsche Bank bevoegd verklaarde 'aan de geregistreerde kredietinstellingen algemene voorschriften voor haar bedrijfsvoering te geven'. Die voorschriften moesten vooraf door de minister van Financiën worden goedgekeurd, de Bankraad gehoord. Ze werden in lid 5 limitatief opgesomd, maar lieten De Nederlandsche Bank veel ruimte, inclusief bijvoorbeeld het bepalen van de hoogte van de rente voor toevertrouwde gelden en het gedwongen aanhouden van schatkistpapier.¹⁷¹ Het liberale *Algemeen Handelsblad* schreef op 8 augustus: 'Wanneer artikel 10 geheel verviel en in de plaats daarvan een bepaling werd opgenomen dat de Nederlandsche Bank met de handelsbanken in overleg treedt over de kredietactiviteit van deze laatsten en de Minister van Financiën alleen dan ingrijpt - volgens vastgestelde normen - wanneer dit overleg niet tot resultaat leidt, zou men een goed eind op weg zijn tot herstel van de praktijk van gentlemen's agreement, die steeds zo goed heeft gewerkt. Minister Liefstinck heeft door zijn optreden noch de goede gang van zaken, noch de volgens hem bestaande urgentie van het ontwerp gediend.'

In augustus 1951 verscheen een belangrijk rapport van het aan de KVP gelieerde Centrum voor Staatkundige Vorming over de kredietcontrole, het rapport-Groeneveld. Via een omweg¹⁷² kwam dit rapport uiteindelijk tot een aanvaardbaar compromisvoorstel: een tijdelijke noodregeling van het monetaire en conjunctuurpolitieke aspect, om praktische redenen desnoods in een Wet Toezicht kredietwezen opgenomen. De auteurs waren weliswaar van mening dat kredietcontrole bij het moderne conjunctuurpolitieke instrumentarium hoorde, maar hadden toch te weinig vertrouwen in de bedoelingen van Lieftinck c.s. Zo had men de indruk dat het ontwerp de plaatsingsmogelijkheid van schatkistpapier wilde sauveren ten koste van het krediet aan het bedrijfsleven, een 'staatssocialistische of centralistische tendentie'. Wetenschappelijk verpakt: het was niet zeker of zich een blijvende structuurverandering van het kredietbedrijf had voorgedaan, waarin het overheidskrediet de hoofdschotel vormde, de banken zeer liquide waren en de girale geldsfeer zo omvangrijk was. Daarom kon de kredietcontrole vooralsnog niet als een normaal middel van monetaire politiek getolereerd worden. 'Dat de feitelijke ontwikkeling van de banken gegaan is in de richting van de overheidsfinanciering, is naar de mening van de commissie nog geen argument om, zodra daarin enige kentering optreedt en het bankwezen weer zijn normale en traditionele taak op het gebied van de bedrijfsfinanciering gaat hervatten, deze mogelijkheid in belangrijke mate te frustreren.'¹⁷³ Tot slot bevatte het rapport een aantal bruikbare suggesties ten aanzien van het bedrijfseconomisch toezicht (delegatie aan bestaande controle-organen van de banken), het beroepsrecht (inschakeling van de Raad van State) en de procedure rondom art. 10 (onderscheid tussen bedrijfseconomisch en algemeen economisch toezicht; inperking van het bevoegdheden-arsenaal; medezeggenschap van het bedrijfsleven).

Op 31 augustus stuurde Lieftinck de Kamer zijn MvA. Daaruit bleek dat de minister na het verschijnen van het verslag alsnog met vertegenwoordigers van de banken gesproken had. De positie van de Nederlandse Bankiers Vereniging was niet langer resoluut afwijzend. In een memorandum, gedateerd 3 augustus, erkende zij dat ingrijpende maatregelen noodzakelijk waren met het oog op de positie van de schatkist en de betalingsbalans. De vereniging kwam zelfs met een suggestie voor een wettelijke basis van een noodregeling.¹⁷⁴ Lieftinck wilde alleen maar onderhandelen over een wijziging van een deel van art. 10. Hij hield vast aan een blijvende regeling voor de kredietrestrictie en aan een procedure waarbij het zwaartepunt bij de uitvoerende macht lag. Op die manier was selectieve kredietpolitiek snel en effectief te voeren zonder dat werd ingebroken op de verantwoordelijkheid van de monetaire autoriteiten. Kwantitatieve controle wilde hij voorlopig tot 1 januari 1955 handhaven. Kwalitatieve controle zou vooralsnog een tijdelijk karakter krijgen en tot zeer ernstige omstandigheden beperkt blijven. De bepaling dat De Nederlandsche Bank de hoogte van de rente kon bepalen werd

Hoofdstuk III

geschrappt. Representatieve bankiersorganisaties zouden door De Nederlandsche Bank worden gehoord. Voor de banken ging dit niet ver genoeg.

Verder werd in de MvA de op 1 januari 1951 ingevoerde kredietrestrictie omstandig verdedigd. De kredietvermeerdering was volgens de minister sinds maart 1951 afgenomen en mede dankzij de discontoverhoging in april was in juni een belangrijke vermindering van het totaal der kredietverlening ingetreden. Er waren dus resultaten geboekt. De kritiek dat te weinig geconsolideerd was en dat het ontwerp de overheid te veel macht gaf, werd fel bestreden. Het laatste onder meer door te wijzen op de praktijk van kredietcontrole in België en de Verenigde Staten.

Lieftinck zag niet in dat organen van de centrale overheid als het ministerie van Financiën en De Nederlandsche Bank deel konden uitmaken van een door de KVP verlangde PBO-structuur. De overheid kon natuurlijk wel prima samenwerken met publiekrechtelijk georganiseerde bedrijven. De minister hield ook vast aan het niet inschakelen van de Raad van State inzake beroep. Hij vond de Bankraad objectief genoeg. Hij toonde zich wel bereid bedrijfsorganen eventueel in te schakelen bij (een deel van) het bedrijfseconomisch toezicht. Daarnaast bracht de minister nog een aantal kleine wijzigingen aan op ondergeschikte punten. Hij hield vast aan zijn eigen uitgangspunten en was niet vrijgevig.¹⁷⁵

De vraag was of de door Lieftinck aangebrachte wijzigingen Romme over de streep zouden trekken. Verschillende katholieke kranten bleven delen van het gewijzigd ontwerp beschouwen als een uiting van staatssocialisme en bepleitten verdere bijstelling in de richting van het rapport-Groeneveld. In bedekte termen werd zelfs gerefereerd aan een mogelijke ministerscrisis. *Het Vrije Volk* had begrip voor de concessies van Lieftinck, maar het schrappen van de bevoegdheid een rentepercentage te kunnen voorschrijven was toch een belangrijke verzwakking.¹⁷⁶

De reacties uit niet-socialistische hoek werden feller na het verschijnen van het financieel-economisch urgentieprogramma van de PvdA op 15 september 1951. Dat stuk was gesteld in nogal krasse socialistische termen en provokeerde de andere partijen. Het bevatte de passage: 'De investeringsbeperking in de particuliere sector heeft tot nu toe slechts weinig bevredigende resultaten opgeleverd. Behoudens de fysieke (directe) controle op bouwwerken, zijn slechts monetaire middelen aangewend. Om met deze monetaire middelen scherper te kunnen optreden, is het nodig dat de Wet Toezicht Credietwezen zo snel mogelijk tot stand komt en dat van de daarin gegeven bevoegdheden een gebruik wordt gemaakt dat voor onze nationale economie noodzakelijk is.' Daarop volgde een zeer lange, bijna dreigende paragraaf over directe controle op particuliere investeringen (m.n. controle op voorraadvorming en op investeringen in gebouwen en machines). Er werd zelfs gerept over investeringsverboden.¹⁷⁷

Nader mondeling overleg

Romme vond het laatste bod van de minister te mager om aan zijn eigen partij te verkopen. Hij dwong nader mondeling overleg af tussen de commissie van rapporteurs en de minister.¹⁷⁸ Tijdens dat beraad werden belangrijke politieke zaken gedaan, terwijl het rapport-Groeneveld als het ware boven de onderhandelingsstafel zweefde. De Nederlandse Bankiers Vereniging had zich op 19 september in een derde adres zelfs achter het rapport gesteld.¹⁷⁹ De KVP-leider stelde voor om het toezicht te splitsen in een blijvend bedrijfseconomisch en een tijdelijk sociaal-economisch gedeelte. Hij wilde de gevraagde bevoegdheden op het gebied van de kredietbeperking 'een voorlopig karakter geven in afwachting van hetgeen op grond van de verdere ontwikkeling nodig zal blijken'. Er zou dus nog geen keuze worden gemaakt tussen tijdelijk of blijvend. Lieftinck had daar wel oren naar, maar gaf er de voorkeur aan de gehele wet een tijdelijk karakter te geven zodat later ook nog aan de bepalingen van het bedrijfseconomisch toezicht kon worden gesleuteld. Dit leverde de minister belangrijke winst op, omdat er nogal wat discussie was over de verhouding tussen het bedrijfseconomisch toezicht in de wet en de PBO. Ook de definitieve beslissing over dit vraagstuk werd vooruitgeschoven. Lieftinck deed zelf de suggestie om in de considerans op te nemen: 'overwegende, dat het wenselijk is de gelding van deze bepalingen, in afwachting van ervaringen met haar toepassing op te doen, vooralsnog aan een bepaalde tijdsduur te binden'. Romme ging hiermee akkoord: de 'strijdvraag' zou naar beide kanten open blijven. Hofstra verklaarde dat hij aan de voorgestelde wijziging geen behoefte had, maar hij zou er geen bezwaar tegen maken.

Het tweede twistpunt betrof de inschakeling van 'een erkend representatief orgaan van het naastbetrokken bedrijfsleven' bij de totstandkoming van de algemene voorschriften van art. 10. Dit was een cruciale procedurele kwestie: hoe kreeg de Bank haar ruime volmachten? Romme stelde voor te bepalen dat 'bedrijfseconomische' voorschriften bij wet moesten worden vastgesteld als de monetaire autoriteiten er niet in waren geslaagd instemming van het bedrijfsleven te verkrijgen. Als deze overeenstemming bij sociaal-economische voorschriften ontbrak, zou volstaan kunnen worden met een amvb of een verordening van De Nederlandsche Bank, achteraf bij wet te bekrachtigen. Lieftinck antwoordde dat de eis van overeenstemming in strijd was met de verantwoordelijkheid van de regering. Het was staatsrechtelijk niet in orde om het aan het bedrijfsleven over te laten of de materie al dan niet bij wet moest worden geregeld. Daarnaast zou het moeilijk zijn een scherp onderscheid te maken tussen bedrijfseconomisch en sociaal-economisch toezicht. De minister vreesde juridische procedures en rechterlijke toetsing. Hij vroeg zich af of de Nederlandse Bankiers Vereniging met haar vrijwillig lidmaatschap een representatieve organisatie was. Moest niet eerst een publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie worden opgebouwd?

Hoofdstuk III

Romme veegde Liefstincks bezwaren van tafel. Hij opperde het idee om bij het sociaal-economisch toezicht niet het bedrijfsleven zelf maar de Bankraad, het door de regering ingestelde adviescollege, in te schakelen. Rechterlijke toetsing kon worden uitgesloten door een bepaling op te nemen dat 'de procedure inzake het sociaal-economisch toezicht wordt gevolgd, indien het sociaal-economisch element *naar het oordeel van de Minister* in de te geven voorschriften prevaleert'. Art. 10 zou volgens Romme ook kunnen worden gesplitst. Het bezwaar van gebrek aan een representatieve organisatie kon ondervangen worden, indien de regering een bepaald orgaan simpelweg als representatief zou erkennen. Men hoefde niet 'altijd en overal ook de laatste ondernemer erbij te betrekken'. De minister nam al deze suggesties in overweging. Dat gold ook voor de inschakeling van de Raad van State bij de beroepsprocedure. De meerderheid van de commissie gaf daar de voorkeur aan.

Op 8 oktober hield Liefstinck ruggespraak met zijn collega's in de minister-raad. Van den Brink, J.H. van Maarseveen (KVP, Binnenlandse Zaken) en Stikker konden zich vinden in het compromis-Romme. Stikker verklaarde overigens dat hij geen illusie had dat VVD en ARP voor de wet zouden stemmen. Drees merkte nog op dat het principieel onjuist was een belangengroep (het representatief orgaan uit de bankwereld dat door de regering in bepaalde gevallen zou moeten worden ingeschakeld) op één lijn te stellen met de regering. Zo'n groep mocht de regeringsactiviteit niet verlammen.¹⁸⁰ Op 29 oktober bracht Liefstinck de wijzigingen in het ontwerp aan, die Romme verlangd had. De KVP-leider sleurde het ontwerp erdoor zonder de rechtvleugel van zijn partij op de tenen te staan. De minister veranderde de voorlopige einddatum van het ontwerp van 1 januari 1955 in 1 januari 1956.¹⁸¹ De valkuilen waren gedempt, crisisdreiging was bezworen.

Openbare behandeling: felle politieke aanvallen, een gelopen koers

Een in 1958 verschenen proefschrift over *De wet toezicht kredietwezen* vat de discussies in Tweede Kamer - een debat dat vier dagen in beslag nam, meer dan negentig pagina's *Handelingen* - in één zin samen: 'De openbare behandeling bracht na het uitvoerige mondelinge overleg en de daaruit voortgevloeide ingrijpende wijzigingen en na de brede discussie in de pers weinig nieuwe algemene gezichtspunten meer.'¹⁸² Dat was niet erg flatteus voor de kamerleden die het woord voerden.

Kort voor het debat ontstond nog enige opwindning over het definitieve KVP-standpunt. Romme had op een partijcongres in Utrecht, halverwege oktober, scherpe kritiek op de PvdA en op Liefstinck uitgeoefend. De directe aanleiding was waarschijnlijk het verschijnen van het al genoemde PvdA-urgentieprogramma. *Vrij Nederland* typeerde Rommes redevoering ten onrechte als 'een stuk intimidatie, waaruit de heer Liefstinck de conclusie zou moeten

1 november 1951
karikatuur Van Wieringen, Vrij Nederland,

Scherpe kritiek van Romme op minister Lieftinck in een rede op het KVP-partijcongres in oktober 1951

trekken, dat men hem ook zonder het wetsontwerp Toezicht Credietwezen eigenlijk al beu is in de hele katholieke kring'. Het weekblad vermoedde terecht dat Romme hier met opzet een kluif toewierp aan de rechtervleugel van zijn partij, als onderdeel van een 'tactiek van inkapseling'. *Het Parool* schreef op 5 november: 'Mocht de Kamer het ontwerp met zijn beperkte geldigheidsduur verwerpen, dan is, dunkt ons, het ogenblik daar, waarop een zich respecterende socialistische partij weet, dat zij niet langer regeringsverantwoordelijkheid kan dragen.'¹⁸³

Op 6 november 1951 opende Schouten (ARP) het debat met een kritische rede die anderhalf uur duurde. De oppositieleider bleef onder de maat. Hij meende dat de maatregelen voortvloeiden uit vastgelopen beleid. Schouten bepleitte een noodregeling waarbij in overleg met het bedrijfsleven tot het aanhouden van schatkistpapier werd besloten, zodat de regering een omvangrijke consolidatie kon voorbereiden. Hij veroordeelde het dreigement van Oosterhuis c.q. het NVV-adres.¹⁸⁴

KVP-woordvoerder M.M.A.A. Janssen vond dat het oorspronkelijke ontwerp niet paste in de rustige ontwikkelingsgang die de materie sinds 1948 had gehad. De minister was in april 1951 plotseling gekomen met een zeer ingrijpend stuk dat grote verantwoordelijkheden bij De Nederlandsche Bank legde. Er was geen overleg gevoerd met het bankwezen en er was geen verband gelegd met de feitelijke ontwikkelingen op monetair terrein. Die ontwikkelingen bedreigden de schatkist en konden de liquidatie van het betalingsbalanstekort doorkruisen. Enkel en alleen om die redenen aanvaardde Janssen de noodzaak van een wettelijke regeling. De onoverkomelijke be-

Hoofdstuk III

zwaren van de KVP ten aanzien van art. 10 en de onbeperkte duur van de kredietcontrole waren gedurende het vooroverleg bijna geheel opgeruimd.¹⁸⁵

Van de Wetering (CHU) was minder positief. Het ontwerp zou leiden naar een 'bevelseconomie als voorloper van het moderne collectivisme'. De minister van Financiën werd almachtig. De conjunctuurtheorie werd volgens Van de Wetering overschat. Particuliere banken kenden van nature een zeer selectieve kredietrestrictie, omdat zij hoge eisen stelden bij het geven van kredieten. Een noodregeling was misschien nog aanvaardbaar, maar de tijdelijkheid uit het ontwerp deed hem denken 'aan de eis, die een officier van justitie vroeger eens tegenover een verdachte stelde namelijk veroordeling tot levenslang onder aftrek van preventief'. De CHU'er veroordeelde eveneens de door het NVV gebruikte 'taal der klassenstrijd'. Hij concludeerde dat Lieftinck aan zijn systeem had vastgehouden en niet toegegeven had aan de eisen van Romme.¹⁸⁶

Hierna kwam Hofstra aan het woord, die zich vooral geïrriteerd toonde dat tegenstanders het spook van het staatssocialisme van stal hadden gehaald. Het ging toch om een doodonschuldige regeling die door de ontwikkeling van de maatschappelijke omstandigheden onvermijdelijk was geworden, los van de moeilijkheden die de indiening urgent hadden gemaakt. Hofstra legde opnieuw verband tussen het afwijzen van de indirecte methode van investeringsbeperking uit het ontwerp en het opleggen van een verdere consumptiebeperking. Dit was in strijd met het regeerprogramma. De afwijzende opstelling van regeringspartijen VVD en CHU werd door de PvdA'er scherp veroordeeld als verraad aan dat programma. Hij had nog steeds grote moeite met de na het mondeling overleg ingevoerde wijzigingen. Die beperkten de slagkracht van de regering.¹⁸⁷

Welter stak vervolgens een van-dik-hout-zaagt-men-planken-redevoering af tegen deze 'bedreiging van de vrijheid' en 'koude socialisatie van de productiemiddelen'. Uit het aanvaarden van het ontwerp bleek weer eens hoe weinig beginselvast de KVP was, terwijl Lieftinck alleen maar probeerde de linkervleugel van zijn partij gunstig te stemmen 'door vóór de verkiezingen een socialistisch stokpaardje in de wettelijke stal te brengen'. Welter begreep niet waarom de minister geen proef nam met vrijwillige samenwerking tussen het bankwezen en de overheid ter bereiking van een effectieve sociaal-economische controle. Waarom toch al die dwang, dirigisme en ambtelijke bemoeiingen? SGP-woordvoerder Van Dis sprak woorden van gelijke strekking. Het ontwerp was volgens hem bijzonder schadelijk voor het bedrijfsleven.¹⁸⁸

VVD-kopstuk Oud reageerde zeer cynisch. Aan de ene kant had hij principiële bezwaren tegen het ontwerp, aan de andere kant sprak hij grote bewondering uit voor een minister die consequent aan zijn socialistische overtuiging vasthield. Lieftinck had wel bewust veel schatkistpapier uitgegeven en consolidatie belemmerd. Toen het fout ging, wilde de minister natuurlijk meer bevoegdheden. Hij gaf Korea de schuld, maar had de problemen vol-

gens Oud vooraf kunnen incalculeren. Lieftinck had deze politiek gevoerd 'omdat hij een socialistische overtuiging heeft. Deze minister heeft zich ontwikkeld tot een volkomen staatssocialist, omdat de minister meent van overheidswege allerlei dingen te kunnen beheersen die men naar mijn overtuiging niet beheersen kan.' De KVP had haar zin niet gekregen. De VVD'er poneerde een aantal prikkelende stellingen: het was fout dat Van den Brink het ontwerp niet medeondertekend had; hoe was het mogelijk dat de Bankraad positief adviseerde, terwijl het hele bedrijfsleven in verzet was gekomen; het was onbevredigend dat de SER achter gesloten deuren vergaderde, zodat onduidelijk was hoe de stemverhoudingen in de raad precies lagen; het ontwerp liet duidelijk zien hoe laag het staatskrediet gezonken was.¹⁸⁹

Pas op de derde dag van het debat kwam Romme aan het woord. Hij betoogde dat hij met vier kettingen vastlag aan de sociaal-economische kredietcontrole: het program van de RK Staatspartij uit 1936 ('De Staat heeft toe te zien op een sociaal-verantwoorde distributie van het leenkapitaal'), het program van de KVP ('Op het bankwezen worde bijzonder toezicht uitgeoefend'), artikel 9 van de Bankwet-1948 en het regeringsprogram. Wie zich moreel verbonden had aan dat program - dat waren nota bene óók de fractieleiders van CHU, VVD en ARP - had zich verbonden mee te werken aan een beperking van de particuliere investeringen via het indirecte middel van kredietcontrole, gericht op kredietbeperking. Hij had zich ook verbonden dat niet te doen via directe, fysieke controle. Oud liet het regeringsprogram links liggen en zou volgens Romme automatisch terechtkomen bij fysieke controle. De KVP'er begreep niet waarom men het ontwerp socialistisch noemde. Hij veroordeelde de pogingen van Oud en Welter om nieuwe antithesen in de politiek te brengen: socialistisch en niet-socialistisch; dwang of vrijheid. Kortom: Romme steunde Lieftinck.

Romme vond wel dat de regering fouten had gemaakt. Dat was al begonnen met het feit dat de minister van Economische Zaken het voorstel niet mede ondertekend had. Bovendien was het verband tussen het ontwerp en het regeerprogram te lang verborgen gehouden: nadat de regering kredietbeperking als noodmaatregel had aangekondigd, was zij een maand later gekomen met een voorstel waarin De Nederlandsche Bank een duurzame bevoegdheid tot kredietbeperking kreeg zonder naar haar eigen program te verwijzen. De fouten waren intussen goedge maakt in het mondeling overleg. Het spel was nog steeds niet beslist, maar de spelers gingen naar huis met een noodvoorziening met een tijdelijke werkingsduur. 'Dit lijkt mij een goede oplossing. Wij moeten met zijn allen de helling af, met allerhande gevaarlijke bochten. Daarvoor hebben wij op onze wagen een remapparatuur nodig, en wel, daarover is iedereen het eens, zo snel mogelijk. Maar dan is dit toch niet het juiste ogenblik om te gaan kissebissen over de vraag of die zelfde remapparatuur onze wagen moet blijven belasten als wij in de vlakke zullen zijn aangeland. De enige voorwaarde die aan deze oplossing zal moeten worden verbonden, is, dat, wanneer wij in die zalige vlakten zijn aangeko-

Hoofdstuk III

men, wij vrij moeten zijn met de remapparatuur te doen, wat wij in vrijheid zullen willen doen.' Romme stelde het op prijs dat Liefstinck nog eens uitdrukkelijk zou bevestigen dat hier 'geen trucjes (werden) uitgehaald of andere bijspelletjes gespeeld'.¹⁹⁰

Hoogcarspel (CPN) betoogde dat het ontwerp 'even weinig te maken (had) met socialisme als een koe met nylonkousen'. De grondslag van het voorstel werd gevormd door een mislukte financiële politiek en de wens om de door de Amerikanen afgedwongen oorlogstoerusting te bekostigen. Was investeringsbeperking door kredietcontrole niet strijdig met het afschaffen van de ondernemersbelasting, de verruiming van de dividendstop, de Wet op de herkapitalisatie, de industrialisatienota's, de productiviteitsnota, de nota op de werkgelegenheid etc.? Het beleid hinkte op twee gedachten: dwang tegenover de arbeiders en vrijheid voor grote ondernemers. De middenstanders werden de dupe, omdat zij de voornaamste vragers waren van kredieten tot f 50.000 die vóór 1 januari 1951 zonder enige inmenging van De Nederlandsche Bank verleend konden worden, maar daarna niet meer. De grootste bedrijven konden gemakkelijk andere financieringsbronnen aanboren zoals de institutionele beleggers, of ze werden simpelweg ingeschakeld in de oorlogsproductie. Partijgenoot G. Wagenaar sprak nog over het NVV-adres. Hij vond het onbegrijpelijk dat de PvdA het in het debat niet voor dat adres had opgenomen. Dat bewees de demagogie van het NVV.¹⁹¹

Daarna was de minister aan de beurt. De Kamer keek met spanning op de klok: het record langpraten van Liefstinck stond op 3 uur 54 minuten. Hij zou er dit keer een paar minuten onder blijven.¹⁹² De rede bestond uit vijf onderdelen: de historische gronden van het wetsontwerp, de staatkundige grondslag ervan, de urgentie van de totstandkoming der wet, de verantwoordelijkheid voor de noodzaak van de voorgenomen regeling en de inhoud van de considerans. De minister had er geen bezwaar tegen het ontwerp een tijdelijk karakter te geven, maar hield eraan vast dat de historische ontwikkeling in de richting van een blijvende regeling ging. Dat vloeyde overduidelijk voort uit art. 9 van de Bankwet-1948. Ten tweede bestreed de minister dat het ontwerp staats-socialistische tendenties bevatte. Hij liep alle argumenten uit het rapport van de commissie-Groeneveld na en weerlegde steeds nauwkeurig dat er sprake zou zijn van staats-socialisme. Hij noemde het onbillijk hiervan te spreken, zelfs in het geval van het oorspronkelijk ontwerp waartegen het rapport zich richtte. In een stelsel van *managed currency* had De Nederlandsche Bank simpelweg de coördinerende bevoegdheden nodig die in het ontwerp waren opgenomen. Het was volgens de minister een fundamenteel structuurverschijnsel in tal van landen dat men veel meer met giraal geld betaalde en dat tegenover die girale saldi de particuliere banken liquide middelen beschikbaar hielden, belegd in schatkistpapier. Met het verlenen van permanente bevoegdheden zou Nederland de plank niet ver misslaan. De aanwijzingsbevoegdheid van de minister ten opzichte van De Nederlandsche Bank werd door Schouten, Van de Wetering, Welter en Oud zwaar

overschat. Er bestond volgens Lieftinck veel misverstand over. Bij het bedrijfseconomisch toezicht bijvoorbeeld ontbrak die bevoegdheid.

In de derde plaats was het ontwerp urgent, aangezien reeds ingevoerde kredietrestrictiemaatregelen op een goede juridische basis moesten rusten. Bij de behandeling van het vierde onderdeel bestreed de minister het verwijt dat kredietbeperking noodzakelijk was geworden, omdat zijn financiële politiek failliet zou zijn. Hij had meer moeten consolideren tegen een hogere rente. Lieftinck presenteerde een stortvloed aan cijfers, die het tegendeel moesten bewijzen. Tot slot de considerans. Op verzoek van Romme herhaalde Lieftinck dat de strijdvraag onopgelost bleef. Hij betreurde het dat op deze wijze opnieuw een probleem in de ijskast werd gezet en vroeg zich af hoe vaak dat nog zou kunnen vóór het met die ijskast misging.

In tweede termijn klaagde Schouten dat het ondoenlijk was om behoorlijk in te gaan op de uitvoerige rede van de minister, gezien de beperkte spreek-tijd. Het hem bekende regeringsprogram bevatte niets over kredietrestrictie. Hij bleef van mening dat de maatregelen het gevolg waren van vastgelopen regeringsbeleid. De regering vroeg steeds grotere bevoegdheden, hetgeen uiteindelijk tot staatssocialisme leidde. Janssen vond het opmerkelijk dat de meeste tegenstanders uitvoerig citeerden uit de kritiek op de oorspronkelijke voorstellen van de commissie-Groeneveld om het *gewijzigd* ontwerp te bestrijden. Hofstra stond nog even stil bij de definitie van 'staatsocialisme' en bij het NVV-adres. Tenslotte klaagde Welter dat door de wetenschappelijke betogen van Lieftinck vraagstukken steeds ondergingen in oeverloze debatten. Deze katholieke dissident eindigde met een frontale aanval op Rommes KVP, die hij mede verantwoordelijk hield voor het feit dat 'de nijvere industriën aan alle kanten gebonden zijn door dirigisme'.¹⁹³

De vierde dag van het debat begon met de repliek van Oud. Hij legde opnieuw een verband tussen de begrensde onafhankelijkheid van De Nederlandsche Bank en het afglijden naar staatsocialisme. Hij herhaalde kort en goed zijn rede in eerste termijn, waaraan de minister zich begrijpelijkerwijze zo geërgerd had. Nieuw was een felle uitval richting Romme aan het eind van Ouds betoog. Op het laatste KVP-congres had Romme gewaarschuwd voor het gevaar dat de PvdA zich steeds meer in socialistische richting bewoog. Hij had toen uitgeroepen: 'Maar dan is de KVP er nog.' In de Kamer zag men volgens Oud echter telkens weer dat de KVP zich eerst als nationale verzoener opstelde en dan liet meenemen in de richting van de PvdA. Oud vreesde overigens dat het voertuig van Rommes beeldspraak wat de vrijheid betrof al verongelukt zou zijn voor het in de vlakte was aangekomen.

Romme besteedde daarna vrijwel zijn hele rede aan het beantwoorden van allerlei vragen die zijn collega-kamerleden hadden opgeworpen. Hij was eigenlijk niet meer in debat met Lieftinck, maar verdedigde zijn compromis alsof hij zelf regeringsverantwoordelijkheid droeg. De KVP'er veroordeelde de houding van de VVD die 'ten opzichte van de hier te voeren politiek naar

Hoofdstuk III

mijn smaak weleens wat meer wisseling van karakter vertoont dan in 's lands belang wenselijk is'.¹⁹⁴

Hoogcarspel vond het vreemd dat de minister geprobeerd had van de discussie een theoretisch debat te maken, terwijl hij vooraf voortdurend de nadruk op de urgentie van de maatregelen had gelegd en vrijwel alle deelnemers aan het debat betoogd hadden dat het een noodregeling betrof. De communist daagde Hofstra uit een amendement in te dienen, dat de door hem bepleite fysieke controle op de investeringen verwezenlijkte. Wagenaar tenslotte verklaarde nogal onverwachts dat zijn fractie vóór het ontwerp zou stemmen! Als de minister vond dat hij hiermee de verdere achteruitgang kon tegenhouden, moest hij het maar proberen. Deze ommezwaai hield waarschijnlijk verband met het standpunt van het NVV, waartegen de CPN zich eerst zo fel had afgezet.

De minister had het in tweede termijn niet moeilijk, omdat de Kamer meer met zichzelf dan met hem in debat was. Hoogcarspel diende bij de behandeling van art. 10 een amendement in, waarin bepaald werd dat ook de voorschriften op het terrein van het sociaal-economisch toezicht die *wel* de instemming van de Bankraad hadden binnen drie maanden bij wet bekrachtigd moesten worden, onder overlegging van het advies van de Bankraad. Schouten sloot zich bij hem aan. Romme wilde niet zo ver gaan, maar stond positief tegenover openbaarmaking van een afwijkend advies. Daartegen had Lieftinck weer bezwaar omdat de Bankraad volgens hem in principe zo openhartig mogelijk moest kunnen adviseren, zonder er rekening mee te moeten houden dat zijn advies achteraf misschien in de openbaarheid zou komen. Hij wilde wel toezeggen dat een afwijkend advies ter vertrouwelijke kennisneming aan de Kamer overlegd zou worden, tenzij het algemeen belang zich daartegen verzette. Het amendement werd uiteindelijk met 37 tegen 50 stemmen verworpen. PvdA en KVP stemden tegen. Een ander amendement-Hoogcarspel beoogde kredieten tot een bedrag van f 50.000 uit te sluiten van kredietbeperking. Dat was voor Lieftinck onaanvaardbaar. Grotere kredieten zouden dan waarschijnlijk in tranches worden opgesplitst. Hoogcarspel probeerde ook nog tevergeefs door middel van een amendement de bemiddeling van banken bij de uitgifte van aandelen en bij het plaatsen van obligaties onder controle te krijgen.¹⁹⁵

Tot slot kwam een amendement-Janssen in behandeling dat de werkingsduur van de wet met een jaar terugbracht tot 1 januari 1955. Hierdoor zou worden hersteld wat Lieftinck op het laatste moment teruggepikt had. De minister was geen voorstander van het amendement, maar kon uiteraard niet het onaanvaardbaar uitspreken. Alleen de PvdA stemde tegen. De CPN stemde vóór omdat ze meende dat de werkingsduur van de noodregeling zo kort mogelijk moest zijn. Het wetsontwerp Toezicht op het credietwezen werd vervolgens aangenomen met 55 stemmen voor (KVP, PvdA, CPN) en 31 tegen (ARP, CHU, VVD, SGP, Welter).

De pers zoekt een winnaar

Het ontwerp had uiteindelijk een onverwacht grote meerderheid gekregen. Wie had er gewonnen? Romme schreef de ochtend na afloop in *de Volkskrant*: 'Zelden is een zaak steviger op zijn kop gezet: gegeven de noodzakelijke afremming van de gestegen investeringen betekende afstemming van deze wet het opengooien van de poorten naar het socialistische Walhalla der fysieke controle.' Hij was blij met de uitkomst. Het was aan de KVP te danken dat voor het juiste controlemiddel gekozen was en niet voor direct overheidsingrijpen 'waarvoor de socialisten in de dagen van de kabinetscrisis hun eerlijke maar verloren strijd hebben gestreden'.¹⁹⁶

Het Vrije Volk meende dat het gezonde verstand gewonnen had. VVD en CHU hadden opnieuw hun ontrouw aan het regeringsbeleid en aan hun eigen ministers getoond, terwijl Romme wel bereid was om knikkers in te leveren.¹⁹⁷ Het PvdA-partijblad *Paraat* sprak van een overwinning voor Lieftinck. Oud was volgens dit blad enkel uit op een terugkeer op het ministerspluche als aanvoerder van de derde macht. De hele CHU had de trouw aan het kabinet opgezegd. De houding van de KVP-fractie was weer in hoge mate halfslachtig. Waarom moest het ontwerp zo nodig tijdelijk zijn? Het eindresultaat werd beschouwd als een moeizaam bevochten overwinning van de PvdA, te danken aan de kortzichtigheid en botte onwil van de tegenstanders.¹⁹⁸ Ook liberale kranten en tijdschriften riepen Lieftinck uit tot overwinnaar.¹⁹⁹

In de KVP was niet iedereen even content. F.J.F.M. Duynstee, de recalitrante aanvoerder van de rechtervleugel, roerde zich in *De Maasbode*. De regeling was volgens hem 'dubbelslachtig, eenzijdig en gemodelleerd naar de bevelseconomie'. Het regeerprogramma eiste een regeling ter beperking van de investeringen, meer niet. Het *Brabants Nieuwsblad* tenslotte bleef van mening dat de maatregel principieel niet deugde en staatssocialistisch was. Kortom, gezien de reacties werd Lieftinck door de meesten beschouwd als de grootste winnaar, hoewel hij inhoudelijk meer had moeten toegeven dan Romme. De laatste wist de politieke schade voor zijn eigen partij met veel moeite beperkt te houden, ondanks alle kritiek van de tegenstanders op de met staatssocialisten collaborerende KVP. Lieftincks partij had háár grote nederlaag al tijdens de formatie moeten slikken en kon zich nog steeds moeilijk verzoenen met het afwijzen van fysieke economische controlemogelijkheden.

Consolidatie in de Eerste Kamer

'Wie stelt er nog belang in een wedstrijd, waarvan de uitslag vooraf vaststaat? Voor de homo ludens zit hier niets meer in', zo opende ARP-woordvoerder J.A. de Wilde op 15 januari 1952 het debat in de senaat. Het spel was volgens De Wilde al gespeeld, toen hij enige maanden terug in de krant gelezen had dat Romme vóór het ontwerp zou stemmen als er aan zekere voor-

Hoofdstuk III

waarden voldaan werd. Romme mocht zich dan later wel door vier ketenen gebonden voelen, maar de PvdA had de zege behaald. Het kredietwezen werd wettelijk uit de sfeer van de vrijheid gelicht en blijvend in de sfeer van de staatsdwang gezet. De termijnbepaling was volkomen waardeloos. De naoorlogse financiële politiek was fundamenteel fout geweest. Het werd tijd dat er op de Kneuterdijk eens een andere wind ging waaien.²⁰⁰

Pollema van de CHU typeerde het ontwerp als 'een uiting van de nivellerende tijdgeest', 'een der meest ongelukkige legislatieve proeven van wetgeving, die ooit het kabinet van de minister hebben verlaten'. Hij nam het Lief-tinck kwalijk dat hij als minister van een brede-basis-kabinet met een voorstel was gekomen waarvan hij wist dat de coalitiepartners CHU en VVD tegen waren. De CHU was overigens geen tegenstander van kredietbeperking door een neutraal lichaam, los van overheidsinvloed. Pollema was vooral teleurgesteld in de PvdA. Hij had eerder van die partij dan van de KVP verwacht dat zij zou inzien dat men op weg was van burgers staatsslaven te maken.²⁰¹

KVP-woordvoerder Regout volgde trouw de lijn die Romme in de Tweede Kamer had uitgezet. Het enige nieuwe element in zijn rede was een opmerking over het door de minister in zijn MvA aan de Eerste Kamer gepresenteerde overzicht van de vlottende schuld van de overheid sedert 31 december 1945. Indrukwekkend was de teruggang van de post 'schatkistpapier in omloop' tussen januari 1951 en oktober 1951: f 1 miljard. Rond f 300 miljoen was afgelost, terwijl f 691 miljoen geconsolideerd was. 'Hierin ligt wel een aanwijzing dat de minister uitnemend gefinancierd heeft, hetgeen overigens voor wat betreft de afneming van het schatkistpapier niet minder voor de voorafgaande jaren geldt. In dit opzicht kan de minister niet anders dan hulde worden gebracht', aldus de doorgaans zeer kritische KVP-senator.²⁰² Molenaar (VVD) vond de verstrekte cijfers uiterst belangrijk, maar een diepgaande bespreking ervan liet hij achterwege, omdat dit hem 'te ver van het ontwerp zou voeren'! De rest van zijn betoog was het bekende verhaal van de lage-rentepolitiek en het onvoldoende consolideren, kortom: de schuld-vraag. De VVD'er bepleitte een doelbewuste consolidatiepolitiek in plaats van het accentueren van 'lage rente, een grote vlottende schuld en het onder controle stellen van de kapitaalmarkt'. Na Molenaar hield PvdA-woordvoerder J. van Tilburg een keurige *maiden-speech* ter begroeting van de nieuwe wet.²⁰³

Namens de CPN sprak J. van Santen. Zijn partij steunde het ontwerp 'uit hoofde van verantwoordelijkheid ten opzichte van de arbeidersklasse' en omdat het een apparaat invoerde dat in principe de inflatoire ontwikkeling kon tegengaan. Het was allemaal de schuld van de Amerikanen. Van Santen rekende voor dat Nederland in 1952 f 2175 miljoen aan militaire uitgaven moest financieren. De loontrekkers verdienden f 8 miljard per jaar, dus het militaire offer bedroeg een kwart van het arbeidersinkomen in Nederland: twaalf uur arbeidsloon per Nederlander per week voor Eisenhower.²⁰⁴

Lieftinck antwoordde Pollema dat niemand anders dan de centrale monetaire autoriteiten de verantwoordelijkheid konden nemen voor de beheersing van het geldwezen. Het laatste woord rustte bij de minister van Financiën of bij de wetgever. Het tijdelijke karakter van de regeling achtte de minister een juiste concessie aan de brede basis van dit kabinet. Hij had het zelf graag anders gezien. De minister kwam nog terug op de schuldvraag. Daarbij was de consolidatiepolitiek het kernpunt van kritiek. Regout had daarover een positief geluid laten horen, na bestudering van de cijfers in de MvA. Lieftinck adviseerde De Wilde en Molenaar om hetzelfde te doen. Hij hield staande dat bij elk beleid dat gevoerd zou zijn toch nog behoefte zou hebben bestaan aan de instrumenten uit het ontwerp. Argumenten ontleend aan de schuldvraag hadden dus geen enkele kracht. De financiële wereld bekeek het vraagstuk uitsluitend vanuit de monetair-financiële gezichtshoek, terwijl er ook een algemeen economische en sociale zijde was. Het beleid van Molenaar c.s. zou wel eens slecht kunnen uitpakken voor de werkgelegenheid. Het ging de minister er niet om of de monetaire conjunctuurtheorie juist of onjuist was, maar 'om de bereidheid door de wetenschap aangereikte instrumenten te gebruiken om inflatoire gevaren te keren'. Die instrumenten waren nuttig en onmisbaar. Als noodzakelijk complement moest de overheid zich ook onthouden van inflatoire financiering. Het wetsontwerp werd tenslotte aangenomen met 28 stemmen voor (KVP, PvdA, CPN) en 14 tegen (VVD, CHU, ARP).²⁶⁵

De Wet Toezicht op het credietwezen trad op 16 mei 1952 in werking. Het economisch getij was gunstig. De staat besloot kort daarop de afgifte van schatkistpapier te begrenzen, terwijl gestreefd zou worden naar verdere consolidatie van het schatkistpapier bij het bankwezen. Er kwam een systeem van verplichte kaspercentages van de banken bij de centrale bank tot stand, dat niet berustte op een nieuwe wet, maar op een *gentlemen's agreement*.²⁶⁶ In 1954 werd besloten de werkingsduur van de wet te verlengen van 1 januari 1955 tot 1 januari 1957 om het overleg over een definitieve regeling te kunnen afronden. Na een uitvoerige discussie met de bankiersorganisaties werd op de meeste punten overeenstemming bereikt. Het nieuwe ontwerp werd de eerste helft van 1956 behandeld in een rustige sfeer, zonder rumoer in de pers en adressen aan de Kamer. De belangrijkste wijzigingen betroffen de procedures van de artikelen 10 en 11. Bij het sociaal-economisch toezicht van art. 10 werden de representatieve organisaties van de banken meer naar voren geschoven, terwijl in art. 11 de algemene voorschriften vervangen werden door richtlijnen.²⁶⁷ Zoals zo vaak in het tijdperk-Drees was een zeer omstreden wetsontwerp door de beperkte werkingsduur voor een kamermeerderheid acceptabel geworden. Toen de gemoederen tot bedaren waren gekomen, kon in alle rust naar een definitieve regeling worden gezocht.

Het psychologische effect

Waarom heeft Lief tinck in het voorjaar van 1951 de banken niet geraadpleegd? Hij joeg ze tegen zich in het harnas en haalde zich nogal wat problemen op de hals. In de pers woedde een uitgebreide anti-Lief tinck-campagne, waarin alle kritiek op het financiële beleid van de afgelopen zes jaren zich opstapelde. Zijn thesaurier-generaal verklaarde Lief tincks halsstarrigheid uit zijn legalistische opvattingen. Lief tinck was volgens hem niet alleen een financieel-economisch, maar ook een juridisch expert, met grote belangstelling voor het staatsrecht. 'In zijn strakke visie op de verantwoordelijkheden van ministers en parlement paste een grote terughoudendheid ten aanzien van het horen van belanghebbenden. Zo weigerde hij de Nederlandse Bankiersvereniging advies te vragen ten aanzien van het Ontwerp van Wet Toezicht Kredietwezen. Hij zei: "Ik weet wat hun belangen zijn en wat zij mij dus zullen zeggen." Het parlement heeft hem gedwongen dat advies tóch te vragen.²⁸ Waarschijnlijk speelden naast dit principiële standpunt ook praktische overwegingen mee. Lief tinck had immers haast. De cijfers over de ontwikkeling van de Nederlandse betalingsbalans in de maand maart van het jaar 1951 waren zeer verontrustend. Het ontwerp van wet Toezicht op het kredietwezen dat hij in april naar de Tweede Kamer stuurde, was niet helemaal voldragen. Het droeg het stempel van economen als de president van De Nederlandsche Bank. Zij bekeken de kwestie uit wetenschappelijk-technisch oogpunt: de monetaire autoriteiten moesten permanent kunnen beschikken over het middel van de kredietpolitiek om de nationale reserve aan internationale betaalmiddelen op peil te houden.²⁹ Dat middel was precies wat Lief tinck op dat moment nodig had. De overheid had bovendien in zijn visie ook een belangrijke functie in de welvaartsstaat die werd gebouwd. Daarvoor was een bredere financiële armslag nodig, een groter beslag op de geld- en kapitaalmarkt. De juridische basis van het noodverband dat de minister op 1 januari 1951 had aangelegd - kwantitatieve kredietbeperking op grond van geldzuiveringsbesluiten uit 1945 - rammelde aan alle kanten. Dat stuitte hem als jurist tegen de borst.

De maatregelen die op grond van het oorspronkelijk ontwerp genomen hadden kunnen worden, gingen aanzienlijk verder dan hetgeen op basis van het 'noodverband' mogelijk was. Ongetwijfeld had de minister langs indirecte weg een zeer ingrijpende controle van de investeringen doorgevoerd als hij het ontwerp versneld en vrijwel ongeschonden langs de volksvertegenwoordiging had geloodst. Daar leek hij op uit in het voorjaar van 1951. Toen de Nederlandse Bankiers Vereniging ging dwarsliggen, heeft de PvdA het NVV gemobiliseerd door verband te leggen tussen het ontwerp en de in het regeerprogram afgesproken beperking van de particuliere investeringen. De arbeiders hadden hun 5%-offer gebracht, terwijl de bankiers hun aandeel weigerden! De minister sloot zich niet openlijk bij dit standpunt aan, maar heeft het ook nooit bestreden. Hij heeft uiteindelijk wel het verband met het regeerprogram erkend, in navolging van Romme, maar wees in eerste in-

stantie altijd naar de opdracht uit de Bankwet-1948 om met een wettelijke regeling te komen.

De kloof tussen minister en bankiers is in betrekkelijk korte tijd door Romme overbrugd. Alom werd erkend dat er op z'n minst een noodregeling moest komen. Die moest er dus per definitie op korte termijn zijn en dat is ook gelukt. De bouwstenen voor het compromis werden Romme in augustus 1951 aangereikt in een rapport van het Centrum voor Staatkundige Vorming. In onderling overleg kwamen de belangrijkste kamerspecialisten en Lieftinck, onder leiding van Romme, tot een compromis vóór de openbare behandeling. Het werd een tijdelijke wet, waarbij de vraag of het toezicht op het kredietwezen blijvend of enkel in noodgevallen gold, onbeantwoord bleef. Er kwam een duidelijk onderscheid tussen sociaal-economisch en bedrijfseconomisch toezicht. In het laatste geval werd het bankwezen bij de besluitvorming betrokken. Hier en daar werden extra rechtswaarborgen in de wet opgenomen tegen een te overheersende positie van de overheid. Een aantal vergaande bevoegdheden (vaststellen rentepercentage; gedwongen aanhouden van schatkistpapier) werd geschrapt. De oppositie (VVD, CHU - die nota bene deel uitmaakten van het kabinet - en ARP) voerde achterhoedegevechten en ging bij de openbare behandeling over tot prijssschieten: de minister greep de financiële chaos die hij zelf veroorzaakt had aan om Nederland in staats-socialistische richting te duwen; de KVP liet zich gewillig als bijwagen van de socialisten gebruiken. Dit was onjuist; de oppositie schoot mis. De professorale redevoering van Lieftinck vond geen weerklink in de Kamer. Het compromis werd vooral door Romme verdedigd.

De kwantitatieve kredietrestrictie van 1 januari 1951 werd op 1 april 1952 opgeschort. Het beroep dat het bankwezen in die periode op De Nederlandse Bank deed was relatief beperkt: maximaal f 125 miljoen bij een totaal aan debetsaldo's bij de banken van ongeveer f 1,7 tot f 2 miljard. Dat lijkt onbelangrijk, maar wanneer rekening gehouden wordt met het feit dat de restrictiemaatregelen waarschijnlijk vooral de bereidheid van het bankwezen tot het verlenen van kredieten beïnvloed hebben, is de conclusie gerechtvaardigd 'dat de crediet-restrictiemaatregelen wel degelijk een bijdrage hebben geleverd tot het binnen de perken houden van de bestedingshausse in de opgaande fase van de Koreagolf'.²¹⁰

De debatten over kredietbeperking en over de op 1 januari 1951 daadwerkelijk ingevoerde kwantitatieve beperking hadden al met al een belangrijk psychologisch effect, zowel op de monetaire als op de politieke situatie in Nederland. Lieftinck liet zich volgens zijn vrienden vooral leiden door actuele vraagstukken. Dat was duidelijk merkbaar bij de totstandkoming van de Wet toezicht op het kredietwezen. Dezelfde vrienden meenden ook dat hij een enigszins behoudend pragmaticus was, geen scherpshlijper.²¹¹ Het eindproduct had inderdaad een behoudend pragmatische signatuur, maar die was eerder van Romme, die zijn partij bij elkaar moest houden, dan van Lief-

tinck. Geschrokken van slechte economische cijfers in het voorjaar van 1951 wilde de minister eerst doordrammen, pas later draaide hij bij.

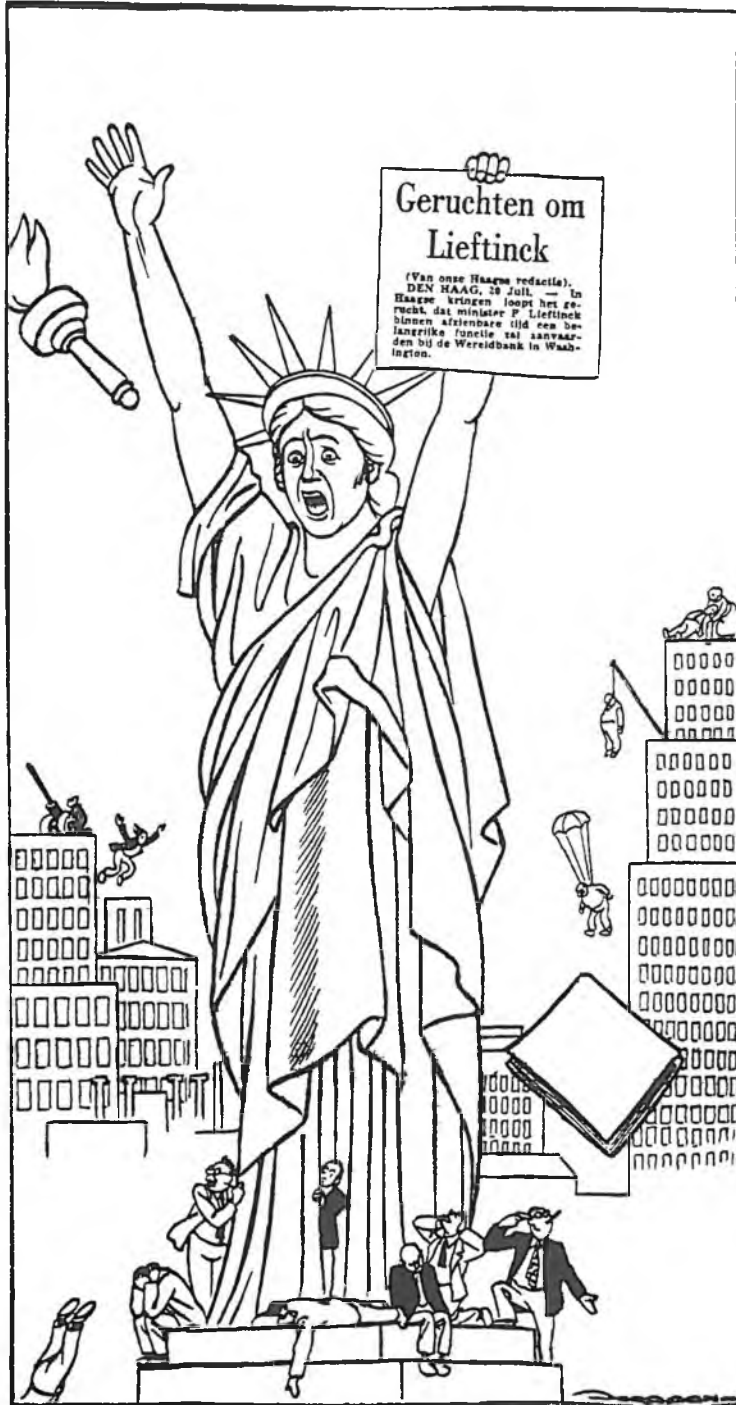
Het einde van zeven te magere jaren?

'Monetaire politiek moet in laatste instantie onderworpen zijn aan parlementaire controle, mede omdat de monetaire politiek niet los te zien is van de algemeen-economische politiek in een land', liet Pieter Liefstinck in 1989 in zijn memoires optekenen.²¹² Het parlement had het in de periode-Drees II uiterst moeilijk met die controle. Wanneer het fiscale maatregelen en juridische formuleringen betrof, liet het zich duidelijk horen. Dat was traditie; de volksvertegenwoordiging had ook veel expertise in huis: (oud-) belastingambtenaren Hofstra, Oud, Ritmeester, Van Tilburg, de accountants Janssen en Van de Kieft en een aantal leden met een boekhoudkundige opleiding of handelsschool. Liefstinck begon in 1945 met weinig kennis van fiscale zaken, maar liep die achterstand snel in. Hij beschouwde de belastingpolitiek als een instrument om de sociaal-economische doelstellingen van de regering te verwezenlijken.²¹³

Het ontbrak de Kamer volgens Liefstinck aan kennis van de *monetaire* problematiek en inzicht in de mogelijkheden van een Keynesiaanse begrotingspolitiek. Het is de vraag of dat helemaal juist was. De minister was soms nogal geïrriteerd omdat hij zijn zin niet kreeg. Liefstinck beschouwde de algemene monetaire politiek - de beheersing van het geldwezen - als zijn belangrijkste taak. Tenzij bijzondere omstandigheden zich daartegen verzetten, was zijn taak als bewaker van de schatkist daaraan ondergeschikt.²¹⁴ PvdA-kamerlid G.M. Nederhorst, de communisten J. Hoogcarspel en J. van Santen en Lucas van de KVP waren de enige algemene economen in het gezelschap. Liefstinck had wel een gigantische voorsprong. Hij kreeg voortdurend materiaal aangereikt door gespecialiseerde ambtenaren en topadviseurs van De Nederlandsche Bank, het Planbureau, het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Liefstinck presenteerde zijn informatievoorsprong op professorale wijze aan het parlement. Hij nam de wensen van de Kamer weliswaar serieus en besteedde ruim aandacht aan procedures en juridische formuleringen, maar hij wekte door zijn optreden vaak de indruk dat de minister vond dat zijn critici er weinig van snapt, vooral als het om monetaire kwesties ging. Dat riep natuurlijk weerstand op. Zijn vormelijke, zwaar-op-de-handse aanpak bracht hem er ook toe vrij vlot het onaannemelijk uit te spreken over door de Kamer ingediende amendementen die hem niet aanstonden. Misschien had dit ook te maken met de omstandigheid dat hij er niet in slaagde zijn boodschap helder te maken. Zijn tegenspelers beschuldigden hem ervan dat hij zaken ingewikkeld maakte, die ook eenvoudig en op minder vermoeiende wijze behandeld konden worden. De minister zou goochelen met cijfers.²¹⁵

karikatuur Van Wieringen, *Vrij Nederland*, 28 juli 1951

Hij zou volgens sommigen zelfs op opportunistische wijze staats-socialistische doeleinden nastreven. Die vrees werd gevoed door het stugge karakter van de minister en lijkt vooral ingegeven door gebrekkige kennis op financieel-economisch terrein en politiek wantrouwen. Zijn vrienden daarentegen zagen Liefstinck eerder als een enigszins behoudend pragmaticus, die zich meer liet leiden door actuele vraagstukken dan door een of ander stelsel; een eigenzinnig solist en tacticus. Hij was volgens hen geen uitgesproken partijman en werd in zijn eigen partij enkel populair vanwege de verguizing door anderen.²¹⁶

De ramingen die de Kamer van de minister ontving, zaten er vaak naast. De parlementaire controle werd hierdoor gefrustreerd. Liefstinck neigde ertoe de overheidsinkomsten te laag te schatten en de uitgaven te hoog, zoals gebruikelijk bij een voorzichtig financier. In de loop van de periode-Drees II werden de verschillen wel bijzonder groot, omdat enerzijds gerekend was met de somberste scenario's en anderzijds vele miljoenen die voor defensie op de begroting stonden onbesteed bleven.²¹⁷ Het was een topprestatie van de minister dat hij op prinsjesdag in 1951 een sluitende begroting voor 1952 kon presenteren,²¹⁸ maar het positieve geluid in parlement en pers veranderde van toon toen begin 1952 nieuwe cijfers van de belastingontvangsten over 1951 bekend werden. Waarom had Liefstinck in de zomer zo hardnekkig vastgehouden aan zijn vergaande fiscale maatregelen? Om zulke grote overschotten, zowel op de begroting als op de betalingsbalans te verkrijgen? Parlement en belastingbetaler voelden zich flink bij de neus genomen. Dat sloeg in de loop van 1952 bij velen om in waardering toen duidelijk werd dat de economische positie van Nederland sterker was geworden.²¹⁹ Hoewel er ook kritiek bleef, met name op de hoge belastingdruk, kon Liefstinck op 1 juli 1952 tevreden na zeven magere jaren zijn ministerschap afsluiten.

De 'staatsrechtelijke controle' van Liefstincks politiek mondde meestal uit in waardering of verguizing. Uiteindelijk telde het goede eindresultaat, maar er bleef kritiek: het herstel van Nederland zou zich hebben voltrokken *ondanks* zijn financieel beleid²²⁰; de *wijze waarop* de minister het herstel geforceerd had, was niet juist geweest.²²¹ Over het algemeen werd Liefstinck door het parlement gewaardeerd - ondanks zijn confronterende stijl en conservatieve ramingen - voor de nauwgezetheid waarmee hij inlichtingen verstrekke. Liefstinck schreef in zijn memoires dat hij 'er steeds een groot genoegen in (had) gevonden in de Staten-Generaal op te treden'²²², al druipt de ergernis over de 'domheid' van het parlement soms van de pagina's van de *Handelingen*. Zijn strakke begrotingsbeleid werd later door Hofstra geprezen: '(...) de wezenlijke betekenis van Liefstinck voor ons land lag in het strakke begrotingsbeleid, waaraan hij tot het einde van zijn ministerschap heeft vastgehouden. Aan de kant van de overheidsuitgaven streefde hij naar uiterste soberheid en naar een weloverwogen prioriteitenstelling. (...) Aan de kant van de dekkingsmiddelen werd een zware belastingdruk gehandhaafd, die niet slechts tot sanering van de rijksfinanciën bijdroeg, maar die ook de con-

sumptiemogelijkheden van de bevolking beperkte, waardoor ruimte werd geschapen voor de te verwachten kostbare investeringen.²²³ De oppositiepartijen waren minder positief. Lieftinck had een dominante positie vanwege het financiële overzicht van zijn ministerie. Hij was in de ministerraad steeds nadrukkelijk aanwezig wanneer het om de centen ging, maar voerde zijn be-ruchte begrotingsonderhandelingen met elke sectorminister persoonlijk buiten de ministerraad om. Drees, Van den Brink en Mansholt lijken daar het minste last van te hebben gehad; de ministers van Wederopbouw en Volkshuisvesting, Verkeer en Waterstaat en van Binnenlandse Zaken (in verband met de gemeentelijke financiën) het meest.

Lieftinck voerde bovendien *kabinets*beleid. Hij had zich neergelegd bij de door formateur Romme in maart 1951 gekozen globale, indirecte methode om de sociaal-economische problemen te lijf te gaan. De PvdA had hem nodig.²²⁴ Bij de inhoud van het regeerprogram van 1951 heeft Lieftinck zich dus neergelegd, hoewel zijn inzichten eind 1950, begin 1951 het hadden afgelegd tegen die van Van den Brink.²²⁵ Bovendien was in het regeerprogram de weg van het direct ingrijpen opgehouden.

Een van de hoofdbezwaren van Lieftinck tegen de in het begin van 1951 voorgestelde indirecte maatregelen was dat hij dit soort maatregelen minder effectief achtte dan direct overheidsingrijpen. Bovendien werden de lasten volgens hem niet evenredig verdeeld: de overheidshuishouding en de laagste inkomens zouden relatief het zwaarst getroffen worden. Particuliere investeerders en 'welgestelden' bleven buiten schot. In de loop van januari 1951 werd duidelijk welk bedrag extra aan defensie besteed moest worden en ook dat de dollarhulp daaraan gekoppeld zou worden. Lieftinck gaf zijn verzet tegen de methode-Van den Brink op. Hij wist ook enig 'wisselgeld' te verkrijgen: hogere belastingen voor niet-loontrekkers en het voortbestaan van consumentensubsidies tot een plafond van f 175 miljoen. De minister van Financiën hoopte daarnaast via de Wet toezicht op het credietwezen op korte termijn zijn monetaire instrumentarium te kunnen uitbreiden. De in het voorjaar van 1951 voorgestelde belastingmaatregelen en het ongeveer tegelijkertijd ingediende wetsontwerp leidden tot felle perscampagnes en verhitte parlementaire debatten. De regering stuurde via deze weg de particuliere sector de richting op van de bestedingsbeperking, conform de in het regeerprogram gemaakte afspraken. Lieftinck kreeg uiteindelijk in hoge mate zijn zin, maar - zoals uit dit hoofdstuk bleek - dat had nogal wat voeten in de aarde. De fiscale maatregelen werden door de KVP knarsetandend geslikt, terwijl het wetsontwerp Toezicht op het credietwezen door Romme tot het enig haalbare compromis werd gekneed, tot ongenoegen van menigeen in de PvdA. Vervolgens liet Lieftinck het graag aan Romme over het compromis te verdedigen. De pragmaticus had genoeg bereikt. In beide gevallen werden de afspraken in het regeerprogram als doorslaggevend beschouwd. Het is niet onwaarschijnlijk dat Lieftinck uit tactische overwegingen het belang en de inhoud van het wetsontwerp heeft aangedikt met het oog op concessies,

Hoofdstuk III

zodat hij in het debat over de belastingvoorstellen minder behoefte prijs te geven.²²⁶

Lieftinck werd voortdurend geconfronteerd met de kritiek dat hij het land welbewust in staatssocialistische richting drong. Hij zou een principieel dirigist zijn, uit op machtsvergroting van de overheid. De zware belastingdruk en de lage-rente-politiek zouden daarvan het bewijs vormen. Deze verwijten gingen erg ver. Lieftinck was hooguit een voorstander van ordening en van actieve overheidsbemoeienis, op grond van zijn moderne economische opvattingen. Hij koos meestal eenvoudig de beste pragmatische oplossing voor de vraagstukken die zich op dat moment voordeden, maar stelde vooraf wel duidelijke prioriteiten. Dirigisme heeft te maken met ambtenarij en daar had Lieftinck een grote afkeer van. Zijn streven vanaf 1948 naar sluitende begrotingen en naar overschotten leidde er juist toe dat het in de periode 1945-1948 voor de verwezenlijking van het herstel noodzakelijke dirigisme teruggedraaid kon worden.²²⁷ Op zijn rentepolitiek komen wij nog terug.

De bijzonder zware belastingdruk werd alom erkend, ook door degenen die de minister steunden. Lieftinck was er in 1948 al van overtuigd dat de teugels gevierd moesten worden als normale verhoudingen waren teruggekeerd, maar de devaluatie van 1949 kwam ertussen. In 1950 bracht een belastingherziening enige verlichting. De Koreacrisis leidde in 1951 alweer tot een verzwaring. Pas in de loop van 1952 werd weer enige verlichting gebracht, toen bleek dat het pakket uit de zomer van 1951 te zwaar was geweest. Lieftinck antwoordde zijn critici in maart 1952: 'Als de hoge belastingen nodig zijn om een monetair en betalingsbalansevenwicht te handhaven zijn deze hogere belastingen het mindere kwaad, dat wij om der wille van het resultaat dat er mede wordt bereikt, moeten aanvaarden, tenzij een andere en betere weg zou kunnen worden aangewezen om hetzelfde resultaat te bereiken.'²²⁸ Het verwijt dat Lieftincks politiek het bedrijfsleven uitholde was volgens hem niet terecht, omdat dit juist werd ontlast en door fiscale maatregelen als vervroegd afschrijven in een voordelige positie werd geplaatst. De middengroepen werden steviger aangepakt, omdat de Duitse bezetter die groepen volgens Lieftinck uit ideologische overwegingen minder zwaar belast had. Dat werd na 1945 rechtgetrokken.²²⁹

De schuld- en rentepolitiek

Lieftinck kreeg felle kritiek op de door hem gevoerde staatsschuld- en lage-rentepolitiek. Hij maakt zelf gewag van een heus beleggersfront dat zich tegen zijn beleid verzette en dat zijn klachten in het parlement verwoord kreeg, in het bijzonder door de ARP.²³⁰ In feite strekte de oppositie zich ook uit tot VVD en CHU en, zij het in mindere en mildere mate, de KVP. Van die laatste groepering sprak bijvoorbeeld Lieftincks latere collega Van den Brink zich direct na de oorlog in de senaat uit tegen de 'goedkoop-geldpolitiek'. Ook verschillende wetenschappers bestreden Lieftincks politiek in woord en

geschrift, zoals de jonge Rotterdamse hoogleraar H.J. Witteveen en diens collega G.M. Verrijn Stuart, de zoon van Lieftincks promotor.²³¹ In latere geschriften van zijn hand heeft Lieftinck zich steeds verweerd tegen deze kritiek.²³²

De kritiek was dat Lieftinck te weinig staatsschuld verminderde. Bovendien consolideerde Lieftinck die staatsschuld niet (snel) genoeg. Hij had, anders gezegd, sneller en meer schatkistpapier (korte-termijnschuld) moeten omzetten in langere-termijn schuldbewijzen. Omdat de minister in gebreke was gebleven, hadden banken en bedrijfsleven grote hoeveelheden schatkistpapier in bezit. Dit vormde een latent inflatiegevaar omdat schatkistpapier makkelijk kon worden aangewend voor de financiering van bestedingen. De Koreahausse toonde volgens Lieftincks critici aan hoe reëel dit gevaar was. Lieftinck moest de banken en het bedrijfsleven beteugelen met ingrijpende dirigistische maatregelen (de Wet toezicht op het credietwezen), omdat een discontoverhoging geen zoden aan de dijk had gezet. Een actiever consolidatiebeleid had dit gevaar kunnen bezweren. Lieftinck weigerde volgens zijn critici een grootscheepse consolidatie omdat hij de bezitters van schatkistpapier enkel over de streep kon krijgen door hoog renderende obligaties aan te bieden, terwijl hij zijn hart juist had verpand aan een lage rente. De door Lieftinck kunstmatig laag gehouden rente bracht op zich zelf weer talrijke bezwaren met zich mee: sparen werd er onaantrekkelijk door; de rijksoverheid kon te gemakkelijk kapitaalintensieve investeringen plegen; het bedrijfsleven stak geld in minder urgente investeringen die bij een hogere rente wellicht achterwege waren gebleven. De rente was kortom niet meer het kompas aan de hand waarvan economische beslissingen werden genomen. Lieftinck manipuleerde het kompas; hij frustreerde de marktwerking ten behoeve van het overheidsbelang. Lieftinck hield, aldus Verrijn Stuart, Nederland te lang gevangen in de greep van het dirigisme: '(...) door het niet consequent doorvoeren van de beginselen der geldsanering was een langere bestendinging van het systeem van geleide economie uit de oorlogsjaren (rantsoenering, prijs- en looncontrôle, contrôle op toewijzing van investeringsgoederen, in- en uitvoerbeperking, deviezencontrôle e.d.) nodig dan bij strikte toepassing van deze op zich zelf volkomen rationele beginselen het geval zou zijn geweest.'²³³

Lieftinck was in die tijd inderdaad een overtuigd voorstander van een lage-rentepolitiek.²³⁴ Hij had daarvoor verschillende argumenten. In de eerste plaats hield een lage rente de investeringskosten van het bedrijfsleven laag. Bovendien was het in de naoorlogse omstandigheden ongewenst om de rente niet te matigen, terwijl bijvoorbeeld de lonen wel aan banden waren gelegd. In de derde plaats was een lage rente gunstig voor de overheidsuitgaven: de rentelasten op de staatsschuld bleven laag en de rentegevoelige overheidsuitgaven als bouwkosten werden beperkt. Aan het laatste argument zal Lieftinck het meeste gewicht hebben toegekend. Als minister van Financiën plaatste hij het belang van de rijksbegroting op de voorgrond. Zijn

Hoofdstuk III

uitspraak: 'Het is altijd als goed overheidsbeleid beschouwd om zo goedkoop mogelijk te lenen', is hiervoor mede een illustratie.²³⁵

Lieftinck ontkende dat hij de kapitaalmarkt gemanipuleerd had om de rente laag te houden. Zijn aanpak zou wel degelijk marktconform zijn geweest. De staat had een feitelijke monopoliepositie op de kapitaalmarkt en 'heeft van deze positie systematisch zoveel mogelijk gebruik gemaakt en van de lagere publiekrechtelijke lichamen geëist haar daarin te volgen. (...) Het is waar dat de mogelijkheid, die werd geopend, om achterstallige belastingen en de bijzondere heffingen met staatsfondsen à pari te betalen, koerssteun aan de staatsfondsen impliceerde en zodoende rentestijging voorkwam, maar dit was een neveneffect van een belastingfaciliteit, die op zichzelf gerechtvaardigd en nuttig was.'²³⁶ Geen manipulatie dus, wel een systematisch gebruik van de feitelijke situatie, een helpende hand van de fiscale politiek en een forse dwang richting provinciën en gemeenten.

En de consolidatie van de staatsschuld? Had Lieftinck meer moeten consolideren en een eventuele rentestijging die daarvan het gevolg was voor lief moeten nemen? Lieftinck gaf toe dat de consequentie van zijn aanpak was dat 'er geen haast gemaakt werd met de consolidatie van vlottende schuld (...)'.²³⁷ Aan de andere kant beijverde hij zich om zijn critici ervan te overtuigen dat er wel degelijk was geconsolideerd en dat hij de staatsschuld naar beneden had gebracht. Verschillende bijzondere omstandigheden, zoals de enorme uitgaven voor het herstel en voor de acties in Indonesië, hadden hem echter verhinderd hierin verder te gaan.²³⁸ Toen de begroting wél overschotten ging vertonen, was er óók geconsolideerd en afgelost. Bovendien was het volgens Lieftinck maar de vraag of het mogelijk en wenselijk was om het bij het bedrijfsleven en institutionele beleggers aanwezige schatkistpapier op grote schaal om te zetten in langlopende staatsleningen. Het bedrijfsleven verwachtte namelijk, zoals later zou blijken niet ten onrechte, liquiditeitsspanningen. Het zou niet genegen zijn geweest de liquiditeiten uit handen te geven, ook niet bij een hogere rente. De Nederlandsche Bank en de Verzekeringskamer hadden Lieftinck bovendien verzekerd dat een grootscheepse consolidatie minder wenselijk was uit het oogpunt van een goede risicospreiding bij de institutionele beleggers.

Lieftinck heeft tijdens zijn bewind de staatsschuld inderdaad verminderd. De binnenlandse staatsschuld daalde, maar daar stond een stijging van de buitenlandse staatsschuld tegenover.²³⁹ Per saldo was de totale netto staatsschuldvermindering gering (namelijk van f 22,9 naar f 22,4 miljard), maar inderdaad kunnen de buitengewone omstandigheden hiervoor als verzachtende omstandigheid worden aangevoerd. Lieftinck verbeterde ook de samenstelling van de staatsschuld: het percentage vlottende schuld van de bruto binnenlandse schuld daalde niet onaanzienlijk van 74 naar 52.²⁴⁰

De cijfers lijken dus te spreken in het voordeel van Lieftinck. Hoe de ontwikkeling was geweest als hij zijn critici verder tegemoet was gekomen, valt uiteraard niet te zeggen. Welke invloed zijn beleid heeft gehad op de na-

tionale besparingen en welke rentestand er zonder 'ingrijpen' van Lieftinck uit was komen rollen, valt evenmin te zeggen. Het belang van de overheidsfinanciën rechtvaardigde voor Lieftinck een zekere mate van dirigisme. Het paste bovendien in het gehele regeringsbeleid van de eerste naoorlogse jaren. Lonen, huren, pachten en winsten waren ook niet vrij. 'Tenzij men dat over de hele linie fout acht en zijn hart aan de vrije markt heeft verpand, kan men tegen het gevoerde rentebeleid principieel geen bezwaar maken', aldus Lieftinck.²⁴¹ Toch waren bij het afscheid van Lieftinck de grenzen van dat dirigisme in zicht.

Afscheid

Op 20 mei sprak Tweede-Kamervoorzitter L.G. Kortenhorst een kort woord ter herinnering aan het feit dat Drees, Mansholt en Lieftinck al zeven jaren onafgebroken minister waren, tevens een afscheidswoord aan het adres van Lieftinck: 'Het is typerend voor de aard der problemen, welke in die jaren ons hebben beziggehouden, dat het de Minister van Financiën geweest is, die het veelvuldigst en het langdurigst in ons midden heeft vertoefd. Door een sober cijfer moge dit feit aan de vergetelheid worden ontruikt. Minister Drees voerde in het tijdperk van 7 jaren 123 maal in deze Kamer het woord, Minister Mansholt 131 maal en Minister Lieftinck niet minder dan 375 maal, waarvan éénmaal, nl. bij de behandeling der belastingontwerpen in de zomer van 1951, ruim 4 uren aan één stuk. Wij allen hebben de indruk, dat ook, wanneer deze Minister niet zichtbaar in ons midden verbleef, zijn geest meermalen gezweefd heeft boven onze bijeenkomsten. Ook overigens zal deze Minister in de parlementaire historie een bijzondere plaats innemen. Geen van zijn voorgangers aan het Departement van Financiën sinds 1848 heeft zijn portefeuille onafgebroken langer gedragen dan hij.'²⁴² Op 1 juli 1952 verliet zwaargewicht Pieter Lieftinck het departement waarop hij jarenlang zijn stempel had gedrukt. Het ministerie van Financiën draagt nog steeds dit kwaliteitsstempel.

Noten

- 1 Jaap Hoek, *Herstel en vernieuwing. De Nederlandse politiek in de jaren 1945-1955* (Tweede herziene druk, Alphen aan den Rijn 1979) p. 207.
- 2 A. Bakker en M.M.P. van Lent, *Pieter Liefstinck 1902-1989. Een leven in vogelvlucht* (Utrecht en Antwerpen 1989) p. 109.
- 3 P. Liefstinck, 'Het Nederlandse financiële herstel 1945-1952; een terugblik' in: A. Knoester ed., *Lessen uit het verleden. 125 jaar Vereniging voor Staathuishoudkunde* (Leiden en Antwerpen 1987) p. 159-170.
- 4 Vgl. J.M.M.J. Clerx, 'Liefstincks financiële politiek' in P.F. Maas ed., *De parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945*, deel 3, *Het kabinet-Drees-Van Schaik*, band A, *Liberalisatie en sociale ordening* (Nijmegen 1991) p. 195-197.
- 5 Bakker en Van Lent, *Pieter Liefstinck*, p. 137.
- 6 Inflatoire financiering om de koopkracht te scheppen voor de invoeroverschotten die nodig waren voor een snel herstel van de nationale productie.
- 7 HEK 1951-1952, p. 316; vgl. ook M.D. Bogaarts, lemma van Pieter Liefstinck in: J. Charité en A.J.C.M. Gabiëls eds., *Biografisch woordenboek van Nederland*, deel 4 (Den Haag 1994) p. 302-305.
- 8 HEK 1951-1952, p. 325.
- 9 Liefstinck, 'Het Nederlandse financiële herstel', p. 172-176.
- 10 *Ibidem*, p. 178 e.v.
- 11 P. Liefstinck, *De overheid neemt en geeft. De financiële politiek van de regering en de sociale achtergrond daarvan* (Amsterdam 1951), geciteerd in: Bakker en Van Lent, *Pieter Liefstinck*, p. 175.
- 12 Vgl. P.G.T.W. van Griensven, 'Allemaal een stapje terug. Over de besluitvorming rond de bestedingsbeperking van 1951', *Politieke Opstellen* 13 (1993) p. 82 e.v. en Bakker en Van Lent, *Pieter Liefstinck*, p. 176.
- 13 CPG, Archief Drees, map 5, Ontwerp-program, door de vijf (wn.) Fractievoorzitters op 2 maart 1951 aanvaard als grondslag voor de samenstelling van een Kabinet.
- 14 HTK 1950-1951, p. 1239-1240.
- 15 *Ibidem*, p. 1246-1247.
- 16 *Ibidem*, p. 1277.
- 17 *Ibidem*, p. 1276.
- 18 *Ibidem*, p. 1248.
- 19 *Ibidem*, p. 1269-1272, 1256, 1263.
- 20 *Ibidem*, p. 1258.
- 21 *Ibidem*, p. 1273, 1275.
- 22 *Ibidem*, p. 1268.
- 23 *Ibidem*, p. 1307.
- 24 *Ibidem*, p. 1290.
- 25 *Ibidem*, p. 1307.
- 26 HTK 1950-1951, Bijl. 2105, Wijziging van het Besluit op de Inkomstenbelasting 1941, op de Loonbelasting 1940 en van de Wet op de Vermogensbelasting 1892; HTK 1950-1951, Bijl. 2106, Verhoging van het tarief der vennootschapsbelasting; HTK 1950-1951, Bijl. 2140, Wijziging van de omzetbelasting; HTK 1950-1951, Bijl. 2141, Verhoging van de motorrijtuigenbelasting; HTK 1950-1951, Bijl. 2155, Verhoging van het tarief van de vermogensbelasting; HTK 1950-1951, Bijl. 2156, Wijziging en aanvulling van de succesiewet; HTK 1950-1951, Bijl. 2147, Nota inzake bezuinigingsmaatregelen op de Rijksbegroting voor het dienstjaar 1951; HTK 1950-1951, Bijl. 2148, Nota inzake het beeld van de Rijksbegroting voor het dienstjaar 1951; HTK 1950-1951, Bijl. 2112, Nota inzake de

Hoofdstuk III

- fiscale winstbepaling; *HTK 1950-1951*, Bijl. 2116, Nota inzake de voorstellen tot verhoging van enige belastingen in verband met de bijzondere uitgaven voor de defensie.
- 27 De accijnsverhoging werd op 25 april 1951 in de Tweede Kamer aangenomen als onderdeel van een Benelux-verdrag inzake coördinatie van accijnzen (*HTK 1950-1951*, p. 1531). De VVD- en de CPN-fracties stemden tegen de goedkeuring van het verdrag. In het vervolg zal verder niet op deze maatregel worden ingegaan, aangezien zij geen onderdeel uitmaakte van het 'grote' belastingdebat.
- 28 *HTK 1950-1951*, Bijl. 2112, Nota inzake de fiscale winstbepaling. Lief tinck meende dat het bestaande fiscale waarderingsstelsel in de vigerende omstandigheden tot moeilijkheden aanleiding kon geven. De sterke prijsstijgingen die zich de laatste tijd hadden voorgedaan leidden in sommige sectoren van het bedrijfsleven tot grote fiscale winsten op voorraden. De belastingheffing daarover dreigde bij vele ondernemingen ernstige financieringsmoeilijkheden te veroorzaken en zelfs de continuering van die bedrijven in gevaar te brengen. Het kabinet had daarom besloten om 'voor de daarvoor in aanmerking komende bedrijfstakken' de mogelijkheid te bieden over te stappen op een ander waarderingsstelsel. Volgens dat stelsel werd bij een naar omvang gelijkblijvende voorraad op de eindbalans dezelfde waardering toegepast als op de beginbalans. De prijsstijging van de voorraad werd zodoende niet aangemerkt. Het stond de ondernemer in de desbetreffende bedrijfstakken vrij het ene of het andere stelsel te hanteren. Was eenmaal voor de nieuwe methode gekozen, dan diende de keuze ook 'duurzaam' te zijn.
- 29 *HTK 1950-1951*, p. 2229.
- 30 *HTK 1950-1951*, Bijl. 2105, nr. 5, MvA, p. 11.
- 31 *Ibidem*, Bijl. 2116, nr. 5, MvA, p. 21-22.
- 32 *Ibidem*, Bijl. 2105, nr. 5, MvA, p. 12-13.
- 33 *Ibidem*, Bijl. 2116, nr. 3, VV, p. 3.
- 34 Zie voor eerdere kritiek op Lief tinck als voorzichtig schatkistbewaarder: Clerx, 'Lief tincks financiële politiek', p. 250, 339.
- 35 *HTK 1950-1951*, Bijl. 2116, nr. 5, MvA, p. 11-15.
- 36 Lief tinck schatte de derving van inkomsten door de wijziging van het fiscale winstbegrip eerder nog op f 50 à f 100 miljoen. Bij eerdere berekeningen van het begrotingstekort was deze 'tegenvaller' niet meegenomen.
- 37 'Overigens is het merkwaardig, dat het doelwit van het bewust willen kweken van overschotten aan het parlement en aan het volk aanvankelijk niet in volle omvang is uiteengezet. (...) In de (Nota inzake het beeld van de Rijksbegroting voor het dienstjaar 1951) werd zonder nadere toelichting het berekenen van het tekort over alle diensten van het Rijk tezamen (de buitengewone dienst inbegrepen) toegepast. In de miljoenennota voor 1951 was de berekening van het tekort traditiegetrouw nog beperkt tot de gewone en buitengewone dienst I en het Landbouwegalisatiefonds. Slechts geleidelijk is het aan het parlement gelukt nadere gegevens te verkrijgen over de in bovenbedoelde nota opgestelde berekening, welke in wezen een koerswending betekende, n.l. het invoeren van een opvatting, welke in de Verenigde Staten en in een aantal andere landen reeds lang werd gevolgd: ook de buitengewone dienst II behoort zoveel mogelijk uit de belastingen te worden gedekt (behoudens in tijden van depressie); het tekort moet derhalve betrekking hebben op de totalen van alle diensten tezamen.' (M.J.H. Smeets, 'Tien jaar overheidsfinanciën' in: *Tien jaar economisch leven in Nederland. Herstelbank 1945-1955* ('s-Gravenhage 1955) p. 171-172).
- 38 *HTK 1950-1951*, Bijl. 2105, nr. 8, Verslag, p. 19-20.
- 39 *HTK 1950-1951*, p. 2165.
- 40 *Ibidem*, p. 2166.

- 41 *Ibidem*, p. 2172.
- 42 *Ibidem*, p. 2176.
- 43 *Ibidem*, p. 2174.
- 44 *Ibidem*, p. 2173.
- 45 *Ibidem*.
- 46 *Ibidem*, p. 2183-2184.
- 47 *Ibidem*, p. 2190.
- 48 *Ibidem*, p. 2198.
- 49 *Ibidem*, p. 2199.
- 50 Welter verwees naar de commissie (onder zijn voorzitterschap) die in 1933/1934 bezuinigingen had aangegeven ten bedrage van f 100 miljoen. Die commissie had haar bevindingen vastgelegd in een boekwerk van 500 pagina's. Dit stond volgens Welter in 'zeer schrille tegenstelling tot de anderhalve bladzijde, waarmede de Minister meent de Kamer te kunnen tevredenstellen'. Lieftinck grapte dat hij dus een belangrijke bezuiniging op papiergebruik had gerealiseerd (*HTK 1950-1951*, p. 2198).
- 51 *Ibidem*, p. 2202.
- 52 *Ibidem*, p. 2203-2210.
- 53 *Ibidem*, p. 2215.
- 54 De in deze paragraaf vermelde bezwaren staan verspreid in de *Handelingen* van het plenaire debat en van de schriftelijke behandeling.
- 55 *HTK 1950-1951*, p. 2208.
- 56 *Ibidem*, p. 2209.
- 57 Zie het hoofdstuk betreffende het departement van Verkeer en Waterstaat.
- 58 *HTK 1950-1951*, p. 2221.
- 59 *Ibidem*, p. 2222.
- 60 *Ibidem*, p. 2224.
- 61 *Ibidem*, p. 2225.
- 62 *Ibidem*, p. 2232.
- 63 *Ibidem*, p. 2237.
- 64 *Ibidem*, p. 2239.
- 65 *Ibidem*, p. 2240-2241.
- 66 *Ibidem*, p. 2242.
- 67 *Ibidem*, p. 2243-2244.
- 68 *Ibidem*, p. 2245-2246.
- 69 *Ibidem*, p. 2247.
- 70 *Ibidem*, p. 2246.
- 71 *Ibidem*, p. 2248-2250.
- 72 *Ibidem*, p. 2259.
- 73 *Ibidem*, p. 2257.
- 74 *Ibidem*, p. 2254.
- 75 *Ibidem*, p. 2265-2266.
- 76 *HTK 1950-1951*, Bijl. 2105, nr. 20, Verslag, p. 24-25.
- 77 *Ibidem*, nr. 19, Tweede Nota van wijziging; *Ibidem*, Bijl. 2140, nr. 11, Tweede Nota van wijziging; *Ibidem*, Bijl. 2155, nr. 11, Nota van wijziging.
- 78 *HTK 1950-1951*, p. 2291.
- 79 *Ibidem*, p. 2291-2293.
- 80 *Ibidem*, p. 2293-2295.
- 81 *Ibidem*, p. 2297.
- 82 *Ibidem*, p. 2298.
- 83 *Ibidem*, p. 2300.

Hoofdstuk III

- 84 *Ibidem.*
- 85 *Ibidem*, p. 2304.
- 86 *Ibidem*, p. 2305-2306.
- 87 *Ibidem*, p. 2305.
- 88 *Ibidem*, p. 2317.
- 89 *Ibidem*, p. 2310-2314.
- 90 *Ibidem*, p. 2316.
- 91 *Ibidem*, p. 2318.
- 92 *Ibidem*, p. 2321.
- 93 *Ibidem*, p. 2335.
- 94 *Ibidem*, p. 2327-2330, 2337.
- 95 *Ibidem*, p. 2336.
- 96 *Ibidem*, p. 2336-2237.
- 97 *Ibidem*, p. 2237.
- 98 *Ibidem*, p. 2338.
- 99 *Ibidem.*
- 100 *Ibidem*, p. 2331.
- 101 *Ibidem*, p. 2354.
- 102 *Ibidem*, p. 2331.
- 103 *Ibidem*, p. 2355.
- 104 *Ibidem*, p. 2358.
- 105 *Ibidem*, p. 2365.
- 106 *Ibidem*, p. 2373-2375.
- 107 *Ibidem*, p. 2381-2389.
- 108 *Ibidem*, p. 2389.
- 109 HTK 1950-1951, Bijl. 2106, nr. 10, Vierde Nota van wijziging.
- 110 HTK 1950-1951, p. 2397.
- 111 *Ibidem*, p. 2398.
- 112 *Ibidem.*
- 113 *Ibidem*, p. 2399.
- 114 *Ibidem*, p. 2400.
- 115 *Ibidem*, p. 2401.
- 116 *Ibidem*, p. 2405-2407, 2410-2411.
- 117 *Ibidem*, p. 2412.
- 118 *Ibidem*, p. 2414-2415.

Stemverhoudingen belastingdebat 1951:

ontwerp 2105: wijziging inkomsten-, loon- en vermogensbelasting (bedrijfswinst, kinderaftrek, vervr. afschrijving); aangenomen met 57 tegen 34 stemmen; vóór stemden KVP (m.u.v. Lucas), PvdA, 3 CHU (Tilanus, Wittewaall van Stoetwegen, Kikkert); tegen stemden: ARP, VVD, CPN, SGP, Welter, 4 CHU (Beernink, De Ruiter, Van de Wetering, Krol), 1 KVP (Lucas);

ontwerp 2106: verhoging vennootschapsbelasting; aangenomen met 90 tegen 2 stemmen; vóór stemden: KVP, PvdA, VVD, CHU, ARP, CPN; tegen stemden: SGP, Welter;

ontwerp 2140: wijziging omzetbelasting; aangenomen met 59 tegen 31 stemmen; vóór stemden: KVP, PvdA, 5 CHU (Tilanus, Krol, Kikkert, Wittewaall van Stoetwegen, De Ruiter); tegen stemden: ARP, VVD, CPN, SGP, Welter, 2 CHU (Beernink, Van de Wetering);

ontwerp 2141: verhoging motorrijtuigenbelasting; aangenomen met 82 tegen 8 stemmen; vóór stemden: KVP, PvdA, VVD, CHU, ARP; tegen stemden: CPN, SGP, Welter;

ontwerp 2155: verhoging vermogensbelasting; aangenomen met 67 tegen 25 stemmen; vóór stemden: KVP, PvdA, CPN, 5 CHU (Tilanus, Wttewaall van Stoetwegen, Kikkert, Beernink, De Ruiter); tegen stemden: ARP, VVD, SGP, Welter, 2 CHU (Krol, Van de Wetering);

ontwerp 2156: verhoging successierecht; aangenomen zonder hoofdelijke stemming met aantekening van SGP en Welter dat zij geacht wensten te worden te hebben tegen-gestemd.

- 119 *Het Parool*, 14 juli 1951; *Het Vrije Volk*, 14 juli 1951.
- 120 *Algemeen Handelsblad*, 17 juli 1951.
- 121 *Trouw*, 19 juli 1951.
- 122 *de Volkskrant*, 16 juli 1951.
- 123 *Het Vrije Volk*, 17 juli 1951.
- 124 *de Volkskrant*, 19 juli 1951.
- 125 HEK 1951-1952, 943
- 126 *Ibidem*, p. 923.
- 127 *Ibidem*, p. 915.
- 128 *Ibidem*, p. 925.
- 129 *Ibidem*, p. 917.
- 130 *Ibidem*, p. 948-949.
- 131 *Ibidem*, p. 949-951.
- 132 *Ibidem*, p. 953-954.
- 133 *Ibidem*, p. 958.
- 134 *De Linie*, 4 jan. 1952; vgl. *De Tijd*, 14 febr. 1952; *De Nieuwe Eeuw*, 5 april 1952.
- 135 Bij de kritiek van *De Linie* kunnen wel enkele kanttekeningen worden geplaatst. In de eerste plaats bezag *De Linie* de cijfers sec, zonder melding te maken van een aantal bijzondere factoren waarmee rekening moest worden gehouden. In de tweede plaats was een niet onbelangrijke speling bij de raming redelijk; hiervoor werden in die tijd bedragen van f 300 à f 500 miljoen genoemd. In de derde plaats kan het gebrek aan goed cijfermateriaal bij de belastingdienst nog als verzachtende omstandigheid worden aangemerkt (zie: Smeets, 'Tien jaar overheidsfinanciën', p. 159-165; Lief tinck, 'Het Nederlandse financiële herstel', p. 172).
- 136 Smeets, 'Tien jaar overheidsfinanciën', p. 161.
- 137 HTK 1951-1952, p. 2338.
- 138 HTK 1951-1952, Bijl. 2466, Technische herziening van enige tabellen van de omzetbelasting; HTK 1951-1952, p. 2331-2344; HTK 1951-1952, Bijl. 2573, Technische herziening van enige tabellen van de omzetbelasting; HTK 1951-1952, p. 2369-2373; HEK 1951-1952, p. 953-955; HTK 1951-1952, Bijl. 2584, Wijziging in de heffing van omzetbelasting ten aanzien van tijdschriften; HTK 1952-1953, p. 263-271. Zie ook: ARA, notulen MR, 28 april 1952, p. 3-4; *Ibidem*, 5 mei 1952, p. 2; *Ibidem*, 12 mei 1952, p. 4-7; *Ibidem*, 14 mei 1952, p. 1.
- 139 HTK 1951-1952, Bijl. 2512, Tijdelijke verlaging van de accijns voor sigaren; HTK 1951-1952, p. 2169-2172; HEK 1951-1952, p. 809-810.
- 140 Zie: HTK 1950-1951, p. 1351-1352 en p. 1381; HTK 1951-1952, p. 763, 797, 801 en 866; HTK 1951-1952, Bijl. 2492, Wijziging van het Besluit op de Inkomstenbelasting 1941, de Loonbelasting 1940 en de Vennootschapsbelasting 1942; HTK 1951-1952, p. 2344-2350; HEK 1951-1952, p. 1019-1024.
- 141 Zie het hoofdstuk 'Economische Zaken: taboe op direct overheidsingrijpen'.
- 142 HTK 1952-1953, Bijl. A, 2800, Millioenennota behorende bij de ontwerp-begroting voor 1953, p. 31. Zie de paragraaf over de werkloosheidsbestrijding in het hoofdstuk betreffende het departement van Sociale Zaken en Volksgezondheid.

Hoofdstuk III

- 143 Centraal Planbureau, *Conjunctuurpolitiek in en om de jaren vijftig* ('s-Gravenhage 1963) p. 24; J. Pen, *Trekken en duwen in de conjunctuurpolitiek. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, op 21 april 1956* (Leiden 1956) p. 17-18.
- 144 Herdrukt in: P. Lief tinck, *Zuiver uw zilver. Voordrachten en opstellen over monetaire en fiscale politiek* (Den Haag 1962) p. 183-201; op p. 202-209 volgde de rede die Lief tinck in de Eerste Kamer gehouden had.
- 145 Van 1945 tot 1951 werden in 25 gevallen die wenken niet opgevolgd. Zie H.W.J. Bosman, *De wet toezicht kredietwezen* (Leiden 1958) p. 50; vgl. verder: M.E.J. Klompé en J.W.J.M. van der Vossen, 'Zestig jaar banktoezicht: van vrijwillige samenwerking tot Tweede Bankenrichtlijn', *De Naamloze Vennootschap* 68 (1990) p. 262-268.
- 146 Vgl. M.D. Bogaarts, *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945*, deel 2, *De periode van het kabinet-Beel, 3 juli 1946 - 7 augustus 1948*, band B ('s-Gravenhage 1989) p. 1021-1023. De KVP-passage werd opgenomen in art. 9 lid 4 Bankwet-1948.
- 147 *Ibidem*, p. 1017. De Bankraad bestond uit vier commissarissen van De Nederlandsche Bank, twaalf in overleg met de ministeries van Economische Zaken, Landbouw en Sociale Zaken benoemde kroonleden en een koninklijk commissaris die als voorzitter fungeerde. Drie kroonleden vertegenwoordigden 'de deskundigheid op het gebied van het geld- en bankwezen'. Daarnaast waren als kroonleden aangewezen: twee vertegenwoordigers van de handel (inclusief verkeer), twee van de nijverheid, twee van het agrarisch bedrijfsleven en drie van de gezamenlijke centrale werknemersorganisaties.
- 148 Vgl. Bosman, *De wet toezicht kredietwezen*, p. 53. Het concept-wetsontwerp, het advies van de Bankraad en dat van de SER (zie hierna) zijn gepubliceerd in HTK 1950-1951, Bijl. 2149, ontwerp van Wet Toezicht op het kredietwezen, nr. 5. De Bankraad had ervoor gepleit alsnog het advies van de bedrijfsorganisaties in te winnen. Lief tinck koos voor de SER, het centrale orgaan van die organisaties.
- 149 Lief tinck zou volgens zijn critici verzuimd hebben deze latente inflatiedreiging af te wenden door de uitgifte van langlopende staatsleningen met een hogere rente. Op deze wijze had de minister consolidatie kunnen forceren (vgl. G.M. Verrijn Stuart, 'Tien jaar bankpolitiek' in: *Tien jaar econontisch leven in Nederland. Herstelbank 1945-1955* (Den Haag 1955) p. 52-60, door Lief tinck zelf bestreden in: Lief tinck, 'Het Nederlandse financiële herstel', p. 183-185; vgl. verder de diesrede 'Crisis der conjunctuurpolitiek', gehouden door H.J. Witteveen op 8 nov. 1951, de derde dag van het debat in de Tweede Kamer en gepubliceerd in: H.J. Witteveen, *Conjunctuurtheorie en conjunctuurpolitiek* (Haarlem 1952) p. 49-79).
- 150 Vgl. De Nederlandsche Bank NV, *Report for the year 1950 presented to the general meeting of shareholders held on april 24 1951* (Amsterdam 1951) p. 73-84. Lief tinck had zijn maatregelen met opzet niet op art. 9 lid 4 Bankwet-1948 gebaseerd, omdat hij aan een amvb op grond van dit artikel geen sanctie kon verbinden.
- 151 Vgl. *Het ontwerp van wet toezicht op het kredietwezen. Rapport van de Commissie-Groeneveld, ingesteld door het Centrum voor Staatkundige Vorming* (Den Haag 1951) p. 13.
- 152 HEK 1950-1951, Bijl. A, 1900, Rijksbegroting voor het dienstjaar 1951, Financiële beschouwingen, VV, p. 4.
- 153 Vgl. Bosman, *De wet toezicht kredietwezen*, p. 53-54. Het SER-advies dateerde van 17 febr. 1951.
- 154 ARA, notulen MR, 26 febr. 1951.
- 155 CPG, archief Drees, map 5, Ontwerp-program door de vijf (wn.) fractievoorzitters op 2 maart 1951 aanvaard als grondslag voor de samenstelling van een kabinet.
- 156 HTK 1950-1951, p. 1240.
- 157 *Ibidem*, p. 1399, discussie bij de interpellatie-Nederhorst over de bestedingsbeperking.

- 158 Vgl. *Vrij Nederland*, 28 apr. 1951; *HTK* 1950-1951, Bijl. 2147, Nota inzake bezuinigingsmaatregelen op de Rijksbegroting voor het dienstjaar 1951; *Ibidem*, Bijl. 2148, Nota inzake het beeld van de Rijksbegroting voor het dienstjaar 1951; *Ibidem*, Bijl. 2149, ontwerp van Wet Toezicht op het credietwezen, nr. 3, MvT, p. 4-9.
- 159 *HEK* 1950-1951, p. 372-373.
- 160 H.F. van Leeuwen, *Het credietwezen onder toezicht* (Amsterdam 1951) p. 4 (Van Leeuwen was directeur van de Twentsche Bank); A. Zeegers, 'Socialisatie van het credietwezen', *Antirevolutionaire Staatskunde* 21 (1951) p. 206-207.
- 161 Vgl. *De Maas- en Roerbode*, 12 juni 1951, die uitgebreid het adres citeerde; *Nieuw Noord-Hollands Dagblad*, 13 juni 1951; *Het Vrije Volk*, 8 juni 1951.
- 162 ARA, notulen MR, 4 juni 1951; vgl. *HTK* 1950-1951, p. 326, mededeling Romme en p. 331, mededeling Liefstinck.
- 163 Zie *Het Vrije Volk*, 13 juni 1951 en *de Volkskrant*, 14 juni 1951.
- 164 ARA, notulen MR, 18 juni 1951.
- 165 Vgl. *De Stem*, 27 juni 1951 en *Het Parool*, 28 juni 1951.
- 166 *Het Vrije Volk*, 23 juni 1951.
- 167 *HTK* 1950-1951, p. 2213, mededeling en citaat van Ritmeester en *Ibidem*, p. 262 e.v., mededeling van Van de Wetering.
- 168 Vgl. *de Volkskrant*, 26 juni 1951; *De Nieuwe Eeuw*, 23 juni 1951; *Het Vrije Volk*, 28 juni 1951; *Het Parool*, 27 en 28 juni 1951.
- 169 *HTK* 1950-1951, p. 2173, 2174, 2212, 2213 en 2237.
- 170 *Ibidem*, Bijl. 2149, nr. 2, VV, p. 1-12. Het verslag was ondertekend door Romme, Schouten, Van de Wetering, Hofstra en Ritmeester.
- 171 Art. 10 lid 5 (OvW d.d. 19 april 1951): De voorschriften kunnen uitsluitend inhouden:
 - a. bepalingen nopens de minimale omvang der liquide middelen of van bepaalde onderdelen der middelen, in verhouding tot het totale bedrag der toevertrouwde gelden of van bepaalde onderdelen van die gelden;
 - b. bepalingen nopens de maximale omvang der credietuitzettingen of beleggingen of bepaalde onderdelen dezer activa, al dan niet in verhouding tot het eigen vermogen of in verhouding tot de toevertrouwde gelden of bepaalde onderdelen van die gelden;
 - c. het verbod of de beperking van het verlenen van bepaalde soorten of vormen van credieten of van credieten die een bepaalde omvang te boven gaan, dan wel het verbod van het verlenen van bepaalde soorten of vormen van credieten of van credieten die een bepaalde omvang te boven gaan zonder voorafgaande toestemming van de Bank;
 - d. het verbod of de beperking van het verrichten van bepaalde soorten of vormen van beleggingen of van beleggingen die een bepaalde omvang overtreffen, dan wel het verbod van het verrichten van bepaalde soorten of vormen van beleggingen of van beleggingen die een bepaalde omvang overtreffen zonder voorafgaande toestemming van de Bank;
 - e. bepalingen nopens de ten minste te bedingen rente zomede nopens de rente, ten hoogste te vergoeden voor toevertrouwde gelden.
- 172 In het rapport werd als uitgangspunt genomen dat eerst op grond van art. 17 van de Bankwet-1948 een wettelijke grondslag aan het gehele geldstelsel moest worden gegeven, voordat het girale geld wettelijk geregeld werd en door kredietcontrole kon worden begrensd. Liefstinck draaide de volgorde om. Terecht, aangezien art. 17 Bankwet-1948 veel minder ruim was dan de commissie-Groeneveld dacht. Het had namelijk geen betrekking op het girale geld (vgl. Bosman, *De wet toezicht kredietwezen*, p. 61; vgl. ook het voorstel dat Liefstinck op 11 juni 1951 in de ministerraad verdedigde en dat hiervóór al ter sprake kwam).
- 173 *Rapport-Groeneveld*, p. 13.

Hoofdstuk III

- 174 HTK 1950-1951, p. 292, mededeling van Romme.
- 175 HTK 1950-1951, Bijl. 2149, nr. 7, MvA, p. 13-25. Bij de handelsbanken en de centrale landbouwkredietinstellingen moest het toezicht rechtstreeks door De Nederlandsche Bank worden uitgeoefend vanwege hun grote monetair belang. Liefstinck vreesde waarschijnlijk de vorming van een machtsblok van publiekrechtelijk georganiseerde handelsbanken tussen de minister en de individuele banken in.
- 176 Vgl. *Brabants Nieuwblad*, 3 sept. 1951; *Nieuwe Haarlemse Courant*, 3 sept. 1951; *Gazet van Limburg*, 5 en 11 sept. 1951; *Het Vrije Volk*, 5 sept. 1951; *Ons Noorden*, 13 sept. 1951.
- 177 Zie 'Financieel-economisch urgentieprogram 1951', *Paraat* 6 (1951-1952) nr. 26, p. 10-12; vgl. ook: F.J.F.M. Duynstee, *De kabinetsformaties 1946-1965* (Deventer 1966) p. 52-53.
- 178 Zie HTK 1951-1952, Bijl. 2149, nr. 11, Verslag van het mondeling overleg d.d. 24 okt. 1951. Waarschijnlijk vond dit overleg plaats vóór 8 oktober 1951, aangezien Liefstinck op die dag verslag uitbracht in de ministerraad (zie ARA, notulen MR, 8 okt. 1951, punt 21: Overleg met de Kamer over de credietcontrole).
- 179 Vgl. HTK 1950-1951, p. 292, mededeling van Romme.
- 180 ARA, notulen MR, 8 okt. 1951.
- 181 Vgl. HTK 1951-1952, Bijl. 2149, nr. 12, Tweede Nota van Wijzigingen, p. 45-47. In art. 14 kwam de minister uiteindelijk met het voorstel commissies van advies in te schakelen. Deze commissies zouden door de minister worden samengesteld uit de representatieve organisaties van afzonderlijke groepen van kredietinstellingen. Bij een ongunstig advies mochten de regels slechts bij wet gegeven worden (*Ibidem*, p. 46). Het toetsingsrecht werd gestuit op de wijze zoals Romme dat had voorgesteld. Dit kwam tot uitdrukking in een nieuw artikel 12.
- 182 Bosman, *De wet toezicht kredietwezen*, p. 63.
- 183 Vgl. *Vrij Nederland*, 1 nov. 1951; vgl. voor de nog steeds aanwezige kritiek op het ontwerp in katholieke kring: *De Nieuwe Eeuw*, 3 nov. 1951 (artikel van G.W. Groeneveld!); *De Tijd*, 5 nov. 1951; *Utrechts Katholiek Dagblad*, 6 nov. 1951; *Het Parool*, 5 nov. 1951.
- 184 HTK 1950-1951, p. 251-256; vgl. *de Volkskrant*, 7 nov. 1951.
- 185 *Ibidem*, p. 256-260.
- 186 *Ibidem*, p. 262-267 en 316.
- 187 *Ibidem*, p. 267-273.
- 188 *Ibidem*, p. 273-278 en 318-319.
- 189 *Ibidem*, p. 279-283.
- 190 *Ibidem*, p. 288-293.
- 191 *Ibidem*, p. 293-299.
- 192 *Ibidem*, p. 299-313; vgl. *de Volkskrant*, 9 nov. 1951.
- 193 HTK 1950-1951, p. 314-319.
- 194 *Ibidem*, p. 324-327.
- 195 *Ibidem*, p. 330-342.
- 196 *de Volkskrant*, 10 nov. 1951. In dezelfde lijn: M.M.A.A. Janssen, 'Toezicht credietwezen', *Katholiek Staatskundig Maandschrift* 5 (1951-1952) p. 360-364.
- 197 *Het Vrije Volk*, 10 en 13 nov. 1951.
- 198 *Paraat* 6 (1951-1952) nr. 33, 16 nov. 1951.
- 199 *Ibidem*, nr. 35, 30 nov. 1951. Het blad citeerde *Elseviers Weekblad*, 17 nov. 1951 en het *Weekblad van de VVD* (bedoeld zal zijn: *Vrijheid en Democratie*) van dezelfde datum.
- 200 HEK 1951-1952, p. 108-113.
- 201 *Ibidem*, p. 113-116 en 135-136.
- 202 *Ibidem*, p. 116-119.
- 203 *Ibidem*, p. 119-125.
- 204 *Ibidem*, p. 126-128.

- 205 *Ibidem*, p. 128-134 en 137-139.
- 206 Zie C. Goedhart, 'Tien jaar monetaire politiek' in: *Tien jaar economisch leven in Nederland. Herstelbank 1945-1955* (Den Haag 1955) p. 143-144.
- 207 Bosman, *De wet toezicht kredietwezen*, p. 64-65.
- 208 Emile van Lennep, *In de wereldeconomie* (Leiden en Antwerpen 1991) p. 60.
- 209 Vgl. Goedhart, 'Tien jaar monetaire politiek', p. 142-143.
- 210 *Ibidem*, p. 135.
- 211 Vgl. G.E. van Walsum, 'Liefitinck: verguisd en populair. Een karakteristiek van de mens, de econoom en de politicus', *Vrij Nederland*, 26 jan. 1952.
- 212 Bakker en Van Lent, *Pieter Liefitinck*, p. 166-167. Liefitinck verklaarde hier dat hij tegenstander was van de instelling van een Europese centrale bank naar analogie van de Bundesbank, omdat de Duitsers in hun bankwet geen aanwijzingsbevoegdheid van de minister van Financiën hadden opgenomen. Dat was volgens hem ondemocratisch.
- 213 *Ibidem*, p. 144.
- 214 Aldus Liefitinck zelf in januari 1952 in de Eerste Kamer bij de verdediging van het wetsontwerp Toezicht op het kredietwezen: *HEK 1951-1952*, p. 129.
- 215 Vgl. Regout, *HEK 1950-1951*, p. 920-921.
- 216 Vgl. Jaap Hoek, *Herstel en Vernieuwing*, p. 207 e.v.; Van Walsum, 'Liefitinck: verguisd en populair'; VVD-fractieleider P.J. Oud prees Liefitinck bijvoorbeeld bij gelegenheid van diens verdediging van het wetsontwerp Toezicht op het kredietwezen voor diens consequente staatssocialistische opvattingen: *HTK 1951-1952*, p. 279 e.v.
- 217 Voor Liefitincks verklaring: *HEK 1951-1952*, p. 313.
- 218 De lopende uitgaven, de uitgaven in verband met het naoorlogs herstel en het Landbouw-Egalisatiefonds (de uitgaven aan voedselsubsidies) samen sloten met een positief saldo. Inclusief de kapitaalsuitgaven was er een tekort van f 267 miljoen dat eenvoudig leek te kunnen worden gedekt door het inhalen van belastingachterstand en door leningen (vgl. 'Aantekening. De Millioenennota 1952', *ESB*, 19 sept. 1951).
- 219 H.J. Hofstra, 'Het begrotingsbeleid in de periode van wederopbouw' in: J.M.M.J. Clerx e.a. eds., *De macht van ministers van Financiën en hoe collega-ministers de schatkist ledigen* (Z.pl. 1993) p. 14.
- 220 *Elseviers Weekblad*, 17 mei 1952.
- 221 'Zeven jaren schuldpolitiek', *ESB*, 11 juni 1952, p. 453.
- 222 Bakker en Van Lent, *Pieter Liefitinck*, p. 121.
- 223 Hofstra, 'Het begrotingsbeleid in de periode van wederopbouw', p. 13-14.
- 224 Liefitinck twijfelde: hij wilde scheiden van zijn vrouw en zijn twee oudste kinderen zouden gaan studeren. Dat bracht hem op financiële lasten die hij met zijn ministers-salaris van f 18.000 per jaar onmogelijk dacht te kunnen dragen (vgl. Bakker en Van Lent, *Pieter Liefitinck*, p. 177-179).
- 225 Overigens geloofde Liefitinck niet in de berekeningsmethodes van directeur J. Tinbergen van het CPB. Diens cijfers vormden de basis van de economische rapporten die de inhoud van het regeerprogramma hadden bepaald. Dit heeft zeker een rol gespeeld bij Liefitincks opstelling ten aanzien van de voorgestelde indirecte maatregelen (vgl. Bakker en Van Lent, *Pieter Liefitinck*, p. 118). Liefitincks voorkeur voor direct ingrijpen was al in de jaren dertig gebleken. Als jong ambtenaar op het ministerie van Handel en Nijverheid schreef hij persoonlijk de eerste contingenteringsnota en ontwierp hij de Retorsiewet! (vgl. *Ibidem*, p. 42).
- 226 Vgl. 'Zonder kredietcontrole wordt Nederland onregeerbaar', *Het Vrije Volk*, 23 juni 1951. Dit was een uitgebreide weergave van een rede van de minister, in grote opmaak op de voorpagina.

Hoofdstuk III

- 227 Vgl. over de kenmerken van het 'dirigisme' in die tijd: F. Collin, 'De ware oorzaak van het modern dirigisme. Rede uitgesproken door Prof. F. Collin op 29 juni ll. voor het Algemeen Vlaams Hoogstudentenverbond', *Rechtskundig Weekblad* 15 (1952) p. 1809-1818.
- 228 HEK 1951-1952, p. 314. Hij ontkende dat de toenemende werkloosheid van de laatste maanden samenhang met de belastingdruk. Deze was vooral van structurele aard (landbouw, rijstpellerijen, sigarenindustrie) en hing ten dele samen met een tijdelijke terugslag na een omvangrijke voorraadvorming en een teruggang van de woningbouw die volgens Liefstinck spoedig overwonnen zou zijn.
- 229 Bakker en Van Lent, *Pieter Liefstinck*, p. 145.
- 230 *Ibidem*, p. 116-117.
- 231 H.J. Witteveen, *Conjunctuurtheorie en conjunctuurpolitiek. De huidige ontwikkeling der conjunctuurtheorie en de crisis der conjunctuurpolitiek* (Haarlem 1952) p. 58 e.v.; G.M. Verrijn Stuart, 'Tien jaar bankpolitiek', p. 45-75.
- 232 P. Liefstinck, 'Het Nederlandse financiële herstel', p. 159-187. Zie ook zijn rede in de Eerste Kamer van 5 maart 1952, met name HEK 1951-1952, p. 316-327.
- 233 Verrijn Stuart, 'Tien jaar bankpolitiek' p. 51.
- 234 Bakker en Van Lent, *Pieter Liefstinck*, p. 116.
- 235 Liefstinck, 'Het Nederlandse financiële herstel', p. 184.
- 236 *Ibidem*.
- 237 Bakker en Van Lent, *Pieter Liefstinck*, p. 116.
- 238 Liefstinck kon ook wijzen op twee bijzondere factoren die de binnenlandse staatsschuld nadelig hadden beïnvloed. In de eerste plaats was de staatsschuld belangrijk verhoogd doordat in 1947 de Staat met de Nederlandsche Bank een akkoord had gesloten tot overneming van het waardeloze Rijksmarkenbezit van f 6 miljard. Een tweede belangrijke stijging was het gevolg van de totstandkoming van de Wet op de Materiële Oorlogsschade in 1948.
- 239 De stijging van de buitenlandse staatsschuld was onder meer het gevolg van de in 1947 getroffen schuldovereenkomsten met de Engelse en Amerikaanse regeringen over de afwikkeling van militaire uitgaven en andere oorlogsschulden. Ook de devaluatie van de gulden in 1949 had tot de stijging bijgedragen. Daarentegen zou de buitenlandse schuld het dubbele hebben bedragen als er geen Marshallhulp was geweest (Liefstinck, 'Het Nederlandse financiële herstel', p. 185).
- 240 Liefstinck, 'Het Nederlandse financiële herstel', p. 181; Zie ook: HEK 1951-1952, p. 316-327.
- 241 Liefstinck, 'Het Nederlandse financiële herstel', p. 184.
- 242 HTK 1951-1952, p. 2384.